

R. RIMANTIENĖ

ŠVENTOJI

Pamarių
kultūros
gyvenvietės

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJOS
ISTORIJOS INSTITUTAS

R. RIMANTIENĖ

ŠVENTOJI

Pamarių

kultūros

gyvenvietės

BIBLIOTEKA

VILNIUS
„MOKSLAS“

1980

902.6
Ri 71

NETUVOS TSR MOKSLIŲ AKADEMIJOS
SLODOVOS INSTITUTO

R. RIMANTINĖ

Redagavo istorijos mokslo kandidatas A. TAUTAVICIUS
Recenzavo istorijos mokslo kandidatas M. MICHELBERTAS

PLATEA

0507000000

R 10602-194 8-80
M 854(08)-80

© Leidykla „Mokslas“, 1980

Prie Šventosios kaimo (dabar Palangos miesto dalis) 1966—1972 m. nusausintoje Pa-jūrio pelkėje aptikti 42 akmens amžiaus laiko-tarpio paminklai. Septyni plotai ištirti iš pa-grindų, o kituose padarytos tik bandomosios perkasos ar bent surinkti sunaikintų kultūriniai sluoksniai radiniai. Maždaug pusė paminklų priklauso ankstyvojo ir vidurinio neolito Nar-vos kultūrai ir paskelbtai pirmojoje monografi jos dalyje (Rimantienė R., 1979). Sioje knygoje nagrinėjami vėlyvojo neolito Pamarių kultūros paminklai. Jos radinių aptikta 24 plotuose.

Keturiose vietose tai buvo viršutiniai anks-čiau aprašytų gyvenviečių kultūriniai sluoksniai, pažymėti A raide (1A, 2A, 3A, 4A), kiti — atskiri paminklai. Tai 15-o, 16-o, 17-o, 18-o, 20-o, 22-o, 34-o, 36-o, 39-o, 40-o plotų gyvenvietės ir 9-o ploto užtvanka žuvims gaudyti. Be to, greičiausiai Pamarių kultūrai reikėtų skirti ir 5-o, 7-o, 19-o, 21-o, 35-o ir 38-o plotų radinius, nors tarp jų labai ryškių Pamarių kultūrai būdingų dirbinių tipų nerā. Jai priklauso ir dešiniajame Šventosios upės krante esantys paminklai — Būtingė 1-a ir 2-a, pavadinti Šventosios 41-u ir 42-u plotais. Daugumos paminklų kultūriniai sluoksniai buvo durpėse, netoli žemės paviršiaus ir ariant suardyti. Iš pagrindų ištirti pa-vyko vos keletą gyvenviečių. Tai gyvenvietė 1-ame plote (A sluoksnis), 2-ame plote tik at-kasti ezerėlio dumble suplauti viršutinio (A) sluoksnio radiniai, 9-ame ištirta užtvanka žuvims gaudyti.

Tyrinėjimai davė daug medžiagos vėlyvojo neolito gyventojų kultūrai, buičiai bei ūkiui pažinti, taip pat naujų duomenų meno, tikėjimo ir etninės priklausomybės klausimais. Juos sprendžiant, teko remtis etnografine medžiaga,

kuri plačiai nušviesta pirmojoje knygos dalyje. Todėl čia nekartojama, tik nukreipiama į pasta-rąją.

Tyrinėjimams vadovavo LTSR MA Istorijos instituto vyr. mokslo darb. R. Rimantienė, pa-vienes perkasas tyrė LTSR MA Istorijos insti-tuto jaun. mokslo darbuotojai O. Bagušienė, A. Girininkas, A. Merkevičius, E. Radzvilovaitė. Žvérių kaulus ištystė TSRS MA Archeologijos instituto vyr. mokslo darb. V. Danilčenko, žuvų ašakas — Maskvos universiteto Biologijos fakulteto doc. A. Cepkinas, žiedadulkių analizes atliko Vilniaus valstybinio V. Kapsuko uni-versiteto Gamtos fakulteto doc. V. Dvareckas, akmens dirbinių medžiagą nustatė doc. A. Kli-mašauskas. Keramiką restauravo dailininkė B. Kunkulienė, kitus radinius — restauratorė B. Pinkevičiūtė.

Piešinius ir brėžinius spaudai parengė dailininkė D. Skromanienė, fotografijas — K. Vainorius.

Visiems čia išvardytiems ir dar daugybei ne-išvardytų talkininkų, prisidėjusių prie tyrimo darbų ir rengimo spaudai, autorė nuoširdžiai dėkoja.

Tyrinėjimų medžiaga saugoma Lietuvos TSR istorijos ir etnografijos muziejuje Vilniuje (IEM)*, dalis depozito teisėmis — Palangos gintaro muziejuje (GM). Be to, šiek tiek išvairių gyvenviečių radinių, aptiktų vėliau, po kasinėjimų, yra pas M. Balčių Šventojoje (MB), o kai kurie Būtingės gyvenvietės radiniai — pas inži-nierių I. Jablonskį Kretingoje (IJ).

* Šiais šifrais radinių piešiniai pažymėti lentelėse, taip pat eksponatų laikymo vietas paminklų tyrinėjimų aprašuose.

VIRVELINĖS KERAMIKOS KULTŪRA IR LIETUVOS NEOLITAS

XIX a. pabaigoje atkreiptas dėmesys į archeologinės keramikos ornamentų įvairumą ir pastebėta, kad iš ornamentų galima, pvz., nustatyti laikotarpį, kuriame buvo lipdyti (ar žiesti) vieni ar kiti puodai. Pvz., buvo pabrėžiama, kad įspaustomis virvelėmis papuoštus puodus gamino tik akmens amžiuje. Tačiau mūsų amžiaus sandūroje jau kilo ir svarbiausia mintis, kad puodų ornamentikoje daugiau negu kituose dirbiniuose atispindinčios tam tikrų didelių žmonių grupių etninės ypatybės.

Vidurio bei Rytų Europoje ryškiausiai skyrėsi dvi keramikos ornamentų grupės: tai šukų bei duobelų ir virvelių įspaudų papuošimai. Pagal juos ir visa kultūra pavadinta šokinės bei duobelinės keramikos kultūra ir virvelinės keramikos kultūra. Šokinės bei duobelinės keramikos kultūra paplitusi daugiausia finougrų dabar gyvenamuose arbā seniau gyventuose plotuose, o virvelinės — indoeuropiečių.

Vidurio Europoje virvelinės keramikos kultūra buvo apibūdinta jau paskutiniajame XIX a. ketvirturyje (A. Kloppfleisch, A. Götze). III tūksstantmečio pr. m. e. pabaigoje—II pradžioje ji paplito dideliuose Vidurio, Rytų ir Šiaurės Europos plotuose, užgoždama vietines tų sričių kultūras. Jai būdinga plokščiadugnė keramika, puošta virvelių įspaudais. Šalia šio pagrindinio ornamentikos motyvo labai dažnai pasitaikė ir kitų: įraižų, sugrupuotų gulsčios eglutės (žuvų ašakų) pavidalu, įvairių prilipintų rumbų ir kt. Kartu aptinkama laivinių kovos kirvių, todėl kai kur ši kultūra vadinama ir kovos kirvių kultūra. Kadangi ji paplitusi didžiuliame plote, tai puodų formas ir kt. gerokai įvairoja, tačiau pastebėta, kad yra tam tikrų visur pasitaikančių puodų tipų. Manoma, jog tai turėję būti patys seniausi, kuriems priklausė vadinosios A tipo taurės, A tipo amforos, taip pat ir A tipo kovos kirviai. Išskelta mintis, kad, atseit, turėjęs būti ankstyvas bendraeuropinis virvelinės keramikos kultūros horizontas (Glob P. V., 1945; Struve K., 1955, p. 98—117; Machnik J., 1970, p. 383, 430). Kadangi jis nustatytas daugiausia tik

teoriškai, kartais rimtai tuo abejojama (Strahm Ch., 1971, p. 127—135; Березанская С. С., 1971, c. 36—48).

Vėlesnėje fazėje virvelinės keramikos kultūra suskilo į daugybę vietinių variantų: vidurio Vokietijos, Lužicėnų, Bohemijos, Moravijos, pietvakarių Vokietijos, Šiaurės vakarų atskirųjų kapų kultūrą, vakarų ir šiaurės Šveicarijos, Silezijos, Oderio, Didžiosios Lenkijos, Krokovos—Sandomiežo, Zlotos, Pamarių ir kitas kultūras. Rytų Europos šiaurėje žinomiausios yra Padneprés ir Fatjanovo kultūros, o pietuose — duobinė ir katakombinė.

Šiaurės Lenkijos, Kaliningrado srities ir vakarinės Lietuvos dalies virvelinės keramikos kultūros gyvenvietės sudaro savitą grupę. Pagal paplitimą prie Aistmarių ir Kuršių marių ją V. Gertė pavadino P a m a r i u kultūra (vok. Haffküstenkultur). 1927—1929 m. ištyrus Žucevo (Rzucewo) gyvenvietę, pasiūlyta duoti jai Ž u c e v o kultūros vardą (Kostrzewski J., 1931, p. 56). H. Mora teikė ją vadinti V i s l o s—N e m u n o kultūros vardu (Moopa X. A., 1958, c. 16). Tais trimis vardaiss ši kultūra literatūroje paprastai ir vadinama. Lietuvių archeologinėje literatūroje jau įprastas Pamarių kultūros vardas, beje, mūsų nuomone, geriausiai atitinkantis šią kultūrą ir pagal pirmuosius aptiktus paminklus, ir pagal jų paplitimą.

Rytų Pabaltijje Pamarių kultūros paminklus 1873 m. pradėjo tyrinėti geologas G. Berentas Tolkmicko (buv. Tolkiemit) vietovėje prie Elbliongo (Berendt G., 1875, p. 117—126). Žinomiausi paminklai — Tolkmickas, Suchačius (Suchacz, buv. Succase), Žucevas (Rzucewo, buv. Ruzaū), Svienty Kamien Pšilesie (Święty Kamień Przylesie, buv. Wiek-Luisenthal), Modževina (Modrzewina, buv. Lärchwalde) ir Garbina (buv. Sankau) (Okulicz J., 1973, p. 118—133) — yra dabartiniame Lenkijos pajūryje.

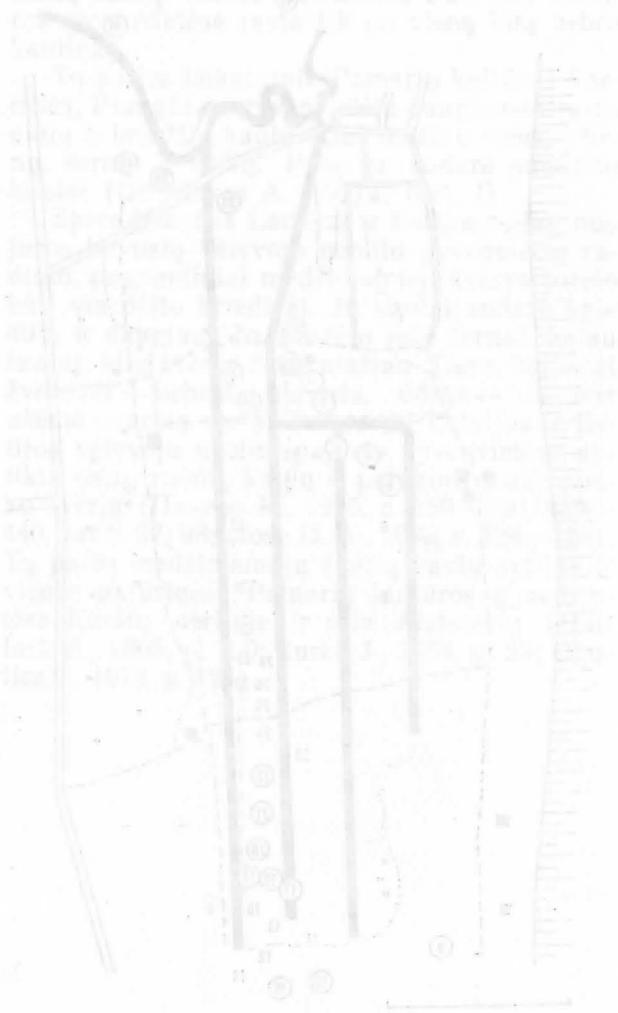
Labai daug Pamarių kultūros gyvenviečių XIX a. pabaigoje rasta Kuršių nerijoje (LAA, 1974, t. 1, p. 57—59). Didžiuliuose išpustytuose plotuose, anas meto terminu — „šukų aikštelėse“, aptikta ir surinkta daug archeologinės me-

džiagos. Nemaža jos dalis pateko į Karaliaučiaus „Prūsijos“ muziejų ir beveik visa žuvo per Antrąjį pasaulinį karą, ir dabar apie šiuos rinkinius žinome tik tiek, kiek buvo paskelbta spaudoje (Schieferdecker W., 1873; Tischler O., 1877; 1891; Klebs R., 1882; Bezzemberger A., 1889; 1893; Hollack E., 1895; 1908; Gaerte W., 1927; Kilian L., 1955).

Kasinėta labai mažai. XIX a. pradėtos tyrinėti tik Grobšto rago ir Nidos gyvenvietės (Schieferdecker W., 1873; Tischler O., 1877; 1882; Hollack E., 1898). Nida tyrinėta 1974—1978 metais (Rimantienė R., 1977, p. 5—10; 1978, p. 77—83). Pastaruojų metu Žemaitijoje ištirta Šarnelės gyvenvietė (Rimantienė R., 1974, p. 7—9; Girininkas A., 1977a, p. 57—65) ir vidurio Lietuvoje — gerokai apnaikinta Radikių gyvenvietė (Rimantienė R., 1965, p. 33—45).

Rytų Lietuvos virvelinės keramikos kultūros paminklai kiek skiriasi: šalia tipiško virvelinio ornamento iki pat vėlyvojo neolito pabaigos išlieka ir vietinė, iš vidurinio neolito paveldėta ornamentika. Pastaruojų metu tokį paminklų tyrinėta pietų Lietuvoje Dubičiuose 1 ir 2 (Rimantienė P. K., 1966, c. 57—62), Lynupuje 1, šiaurės Lietuvoje — prie Jaros upės netoli Svėdasų (Girininkas A., 1977b, p. 84—85), Žemaitiškėje, Reškutėnų apyl., Pasieniuose, Buivydžiukų apyl., ir kt.

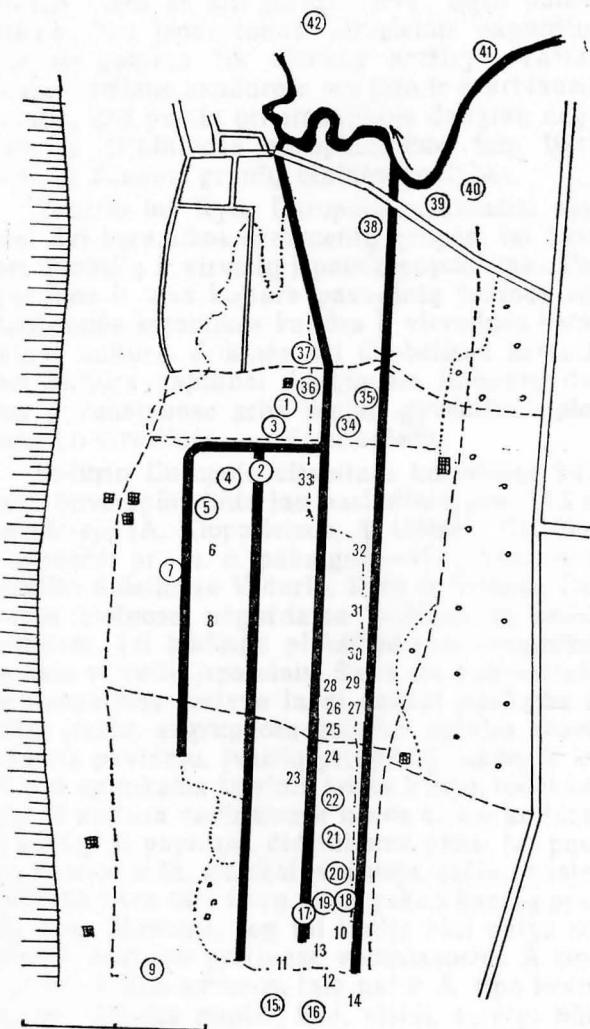
Dabar Lietuvoje žinoma virvelinės keramikos radinių iš 60 vietų. Sventosios gyvenvietės išsiskiria tuo, kad čia daug ne tik keramikos, akmens, titnago ir gintaro dirbinių, bet nemaža rasta ir medžio dirbinių, net statinių liekanų, iš kurių galima susidaryti daug išsamesnį vaizdą apie to meto žmonių gyvenimą.

Ilustracija. Fragmentas iš virvelinės keramikos su žymėjimais. Iš Žemaitiškės.

PAMINKLŲ SITUACIJA, GAMTA, CHRONOLOGIJA

Pamarių kultūros gyvenvietės Šventojoje įsikūrusios aplink tą patį ezerelį (ar lagūną), kaip ir Narvos kultūros gyvenvietės, kartais net tose pačiose vietose ar bent šalimais (pav. 1). Pasekus, kiek tai įmanoma, jų chronologiją,

1 pav. Šventosios paminklų situacijos planas. Apibrėžti numeriai gyvenviečių, kuriose aptikta Pamarių kultūros radinių

galima susidaryti įsikūrimo vaizdą ir jį sieti su gamtiniais vietovės pakitimais.

Ankstyviausios Narvos kultūros gyvenvietės (1B, 2B, 3B, 4B) buvo vakariname ezerelio krante ir čia galėjo laikytis maždaug iki III tūkstantmečio pr. m. e. vidurio, kai pakilo jūros ir gruntuvių vandenų lygis. Tada jos žuvo, o liekanos buvo nuplautos į ezerelį. Paskutiniamame III tūkstantmečio pr. m. e. ketvirtyne visos gyvenvietės (23-a, 26-a, 28-a ir kt.) aptinkamos jau rytiniame ezerelio krante, keliais metrais aukštesniame už vakarinj. Baigiantis III tūkstantmečiu pr. m. e., vakarinis krantas vėl ėmė sauseti, ezerelio kontūrai kiek pasikeitė. Kur 1B gyvenvietės egzistavimo metu tyvuliavo ežeras, dabar buvo sausas krantas, pasidengęs nestoru molingu sluoksneliu. Ant šios sausumos kyšulio ir įsikūrė 1A gyvenvietė. Jos gyventojai sodybas apsitvėrė dviguba statine tvora. 2B gyvenvietės vietoje dar, matyt, buvo ežeras, tad naujoji gyvenvietė įsikūrė krante. Deja, pati neišliko, téra pavienių radinių dumble virš 2B gyvenvietės radinių sluoksnio. Juos skiria apie 20 cm storio sluoksnis be radinių. 3A ir 4A gyvenvietės įsikūrė kiek toliau į vakarus nuo 3B ir 4B gyvenviečių. Kitų Pamarių kultūros gyvenviečių vietas nesutapo su Narvos kultūros gyvenviečių vietomis. Kur ezerelis jungési su jūra (9-as plotas), Pamarių kultūros gyventojai buvo įsirengę užtvanką žuvims gaudyti.

Tyrinėtos gyvenvietės nevienalaikės. Žedadulkių analizės ir radiokarbono duomenimis, pati ankstyviausia iš tyrinėtų Pamarių kultūros gyvenviečių buvo 2A. Jos kultūrinis sluoksnis priklausė pačiai subborealo pradžiai, pirmajai IV zonas pusei (Rimantienė R., Dvareckas V., Kudaba Č., 1971, pav. 3). Tuo metu buvo pagausėjė alksnių žedadulkių ir sumažėjė pušų. Aiškiai mažėjo kilniųjų lapuočių, ypač ažuolų, žedadulkių. Pateikiame diagramoje eglių kreivę neryški, tačiau iš kitų pajūryje, net toje pat Pajūrio pelkėje, darytų gręžinių matyti, kad tai pirmasis eglių maksimumo laikotarpis. Pušys vyraovo, o kilniųjų lapuočių bei lazdynų

laipsniškai mažėjo (Kabailienė M., 1959, p. 482, 489—490).

Siek tiek vėlesnė 1A gyvenvietė. Palinologijos duomenimis (Rimantienė R., Dvareckas V., Kudaba Č., 1971, pav. 2), ji priklausė jau pažengusiai subborealio fazei — pačiai III zonas pradžiai. Alksniai vyrauso, tačiau pušų greit vėl ėmė daugėti. Alksnių vyrovimas ir pirmajame, ir antrajame pavyzdyje gal kiek ir atsitiktinis, turint omenyje, kad pavyzdžiai imti pačioje užankančio ezerėlio pakrantėje, kur jų turėjo būti ypač daug. Apskritai šios zonas pajūrio srityje vyrauso pušys, o kilniųjų lapuočių ir toliau mažėjo. Radiokarboninės sios gyvenvietės datos:

$$4100 \pm 100 \text{ (Vs22)} = 2150 \pm 100 \text{ m. pr. m. e.}$$

$$4120 \pm 80 \text{ (TA 246)} = 2170 \pm 80 \text{ m. pr. m. e.}$$

$$3860 \pm 50 \text{ (Le 835)} = 1910 \pm 50 \text{ m. pr. m. e.}$$

Radiokarbono duomenimis ir sprendžiant iš keramikos, pati vėlyviausia yra užtvanka 9-ame plote. Jos radiokarboninė data:

$$3860 \pm 90 \text{ (Vib 1)} = 1910 \pm 90 \text{ m. pr. m. e.}$$

Tai sutampa su Baltijos jūros regresijos laikotarpiu. Tačiau tuo metu regresija pastebima ne tik jūroje, bet ir vidaus vandeneyse. Pvz., tokius pat transgresijų bei regresijų laikotarpus buvo galima pasekti ir Latvijoje, tyrinėjant Lubanos ežero akmens amžiaus gyvenvietes. Ir čia po transgresijos antrąkart įsikūrė virvelinės keramikos kultūros gyvenvietės, pvz., Abuora (1820 ± 60 m. pr. m. e.—TA), Einiai (2050 ± 60 — Le) ir kt. (Долуханов П. М., Левковская Г. М., 1971, c. 53—62; Лозе И. А., 1979, c. 121—123).

Remdamiesi gautais duomenimis, galime maždaug sinchronizuoti pavienius tyrinėtus Narvos ir Pamarių kultūros paminklus Šventojoje (Rimantienė R., 1979, p. 9—14). Iš žiedadulkių analizės duomenų sprendžiama, kad pati vėlyviausia Narvos kultūros gyvenvietė, pvz., 26-oji, pagal laiką turėjusi sutapti su Pamarių kultūros gyvenvietėmis. Tokią gyvenviečių buvo ir daugiau. Tuo ir galima paaškinti ryškią

Pamarių kultūros, keramikos įtaką vėlyvajai Narvos kultūros keramikai.

Apie Pamarių kultūros laikotarpio žuvis ir miško žvėris duomenų turime daug mažiau negu iš ankstesnio laikotarpio ir ne tiek, kad galėtume patikimai išvesti procentus. Tačiau vis dėlto matyti, kad lydekos (*Esox lucius L.*) ir čia vyrauja (dvigubai daugiau negu visų kitų žuvų kartu). Jos buvo nuo 60 iki 105 cm ilgio. Iš kitų žuvų minėtiniai sterkai (*Lucioperca lucioperca (L.)*) (iki 52 cm ilgio), pleksnės (*Pleuronectidae gen. sp.*). Po vieną kaulą rasta 29 cm ilgio ešerio (*Perca fluviatilis L.*) ir 36 cm ilgio karšio (*Abramis brama (L.)*). Kaip matyti, zuvys dar didelės, didesnės už dabartines.

Žvérių kaulai šio laikotarpio sluoksniuose taip pat prastai išlikę, tad išvesti jų procentų irgi neįmanoma. Galima tik konstatuoti, kad Šventosios 1A gyvenvietės gyventojai medžiojo šernus, briedžius, taurus ir ruonius. Daugiausia šernų kaulų. Kitose Šventosios Pamarių kultūros gyvenvietėse rasta tik po vieną kitą bebro kauliuką.

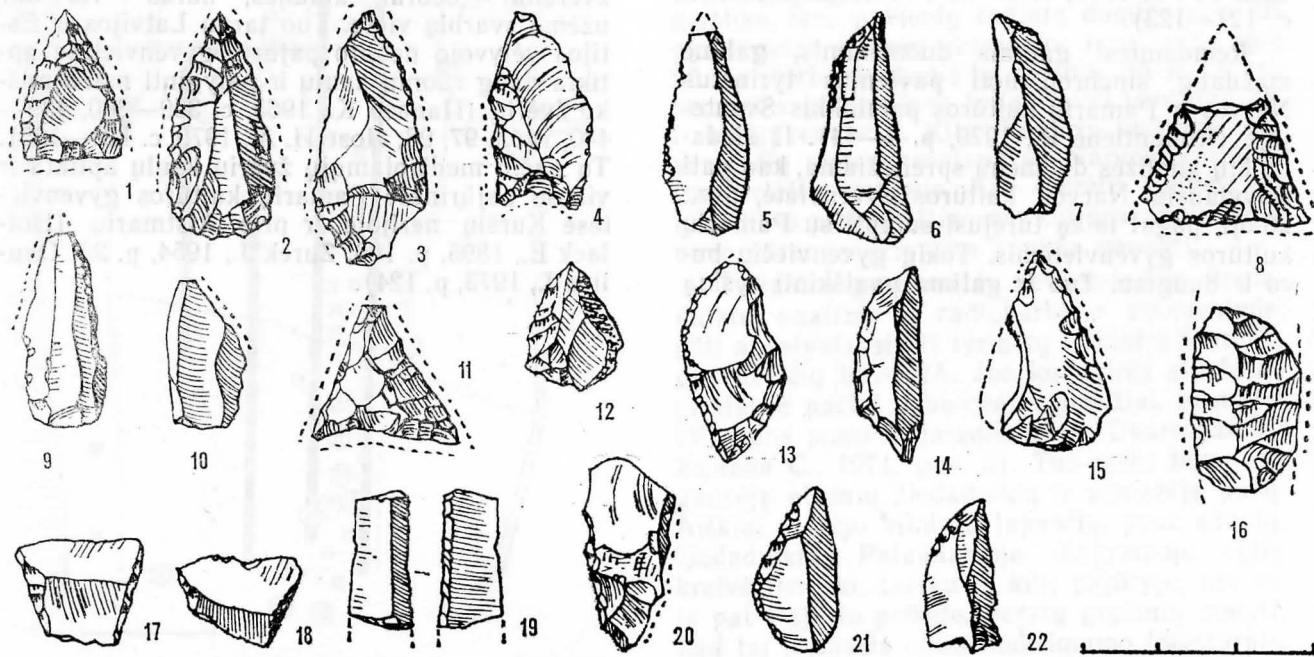
To paties laikotarpio Pamarių kultūros Šarnelės, Plungės r., gyvenvietėje daugiausia rasta elnių ir briedžių kaulų. Kiek mažiau bebrų, stirnų, šernų ir kačių. Pusę jų sudarė paukščių kaulai (Girininkas A., 1977a, lent. I).

Sprendžiant iš Latvijos ir Estijos toliau nuo jūros buvusių vėlyvojo neolito gyvenviečių radinių, pagrindiniai medžiojamieji žvėrys turėjo būti vis dėlto briedžiai. Jų kaulai sudarė apie 40% ir daugiau. Po briedžių sekė šernai, toliau taurai; kitų žvérių daug mažiau. Tiesa, kailiniai žvéreliai — bebrai, kiaunės, ūdros — vis dar užémė svarbią vietą. Tuo tarpu Latvijos ir Estijos vėlyvojo neolito pajūrio gyvenvietėse aptikta daug ruonių kaulų ir palyginti maža miško žvérių (Паавер К., 1965, c. 359—360, 439—440, табл. 97, 98; Лозе И. А., 1979, c. 124—125). Tų pačių medžiojamųjų žvérių kaulų aptikta ir visose pajūrinėse Pamarių kultūros gyvenvietėse Kuršių nerijoje ir prie Aistmarių (Hollack E., 1895, p. 160; Żurek J., 1954, p. 23; Okulicz J., 1973, p. 124).

VĖLYVOJO NEOLITO VISUOMENINIS ŪKIS IR JO INVENTORIUS

Šventojoje labai mažai kuo skyrėsi nuo ankstesnių laikotarpio ūkio. Duomenų, deja, išlikę ne tiek daug, tačiau jie leidžia susidaryti gana aiškų žmonių veiklos vaizdą, ypač radinius lyginant su ankstesnių gyvenviečių radiniais. Palyginimui medžiagos duoda ir kitos tyrinėtos Pabaltijo vėlyvojo neolito gyvenvietės, kurių radiniai irgi kalba, kad pagrindinė visuomeninio ūkio forma šiuo laikotarpiu vis dar buvo pasisavinamasis ūkis — medžioklė, žūklė ir, be abejo, rankojimas.

Medžioklė dar užémė labai svarbią vietą. Medžiota ietimis, lankais ir strėlėmis. Iš kai kurių medinių radinių galima spręsti net apie strėlių ir iečių kotus. Tiesa, sunku pasakyti, kurios kartys galejo būti iečių kotai, o kurios varotos kitiems reikalams. Tačiau atrodo, kad tikras ieties kotas rastas tiktaip prie užtvankos

2 pav. Titnaginiai strėlių ir iečių antgaliai:

1—3, 9—11 — iš 1A gyv., 4—5, 12 — iš 39-os gyv., 6—8 — iš 40-os gyv., 13, 14, 17—22 — iš 41-os gyv., 15—16 — iš 4A gyv. IEM

ietigalis. Kitose rasta titnaginių strėlių a n t g a l i ū, taip pat jau ankstyvose gyvenvietėse buvusių formų, tačiau kartu aptikta ir kitokių formų. Ankstyviausie radiniai bus bene iš 1A gyvenvietės. Cia aptikta ir trikampių pailgų antgalių apskritu pagrindu, būdingų Narvos kultūros gyvenvietėms. Vienas iš jų storokas, pakraščiai plačiai retušuoti iš abiejų pusiu, o pagrindas — tik iš geriosios (pav. 2 : 2). Yra trikampių antgalių tiesiu pagrindu (pav. 2 : 1), retušuotų iš geriosios pusės ištisai, o iš blogosios — kartais tik pakraščiais. Rasta antgalių ir įsmaugtu pagrindu (pav. 2 : 11), ir įsmaugtini visomis kraštinėmis, kartu ir visais smailiais kampais. Pastarasis kiek nesimetriškas, visas retušuotas iš geriosios pusės, o iš blogosios — tik pakraščiais.

Iš anksčiau nepasitaikiusiu antgalių formu čia minėtinis lapelinis (pav. 2 : 3), padarytas iš gelsvai pilko vietinio titnago, ilga plunksna ir trumpha netaisyklinga įtvara, retušuotas pakraščiais iš abiejų pusiu. Be to, rasta pora paprastų skeltinių, lancetinius primenančiu antgaliukų įstrižai nuskeltomis ir retušuotomis viršūnėlėmis (pav. 2 : 9, 10). Panašus lancetinis antgaliukas iš nuoskalos rastas ir 19-oje gyvenvietėje. Visa jo kraštinė smulkiai retušuota, tik viršūnėlė nusmailinta viena išskala. Antrasis šios gyvenvietės antgalis buvo tik pradėtas dirbtis trikampis.

Dar kito tipo antgalis — trapecinis — rastas 20-oje gyvenvietėje. Jo kampelis išlūžęs, šonai statmenai retušuoti. Antrasis šios gyvenvietės antgalis buvo rombinis, labai dailaus darbo, aptakiomis šoninėmis briaunomis ir truputį įsmaugta įtvara, primenantis lapelinius. Jis pagamintas iš prasto vietinio titnago ir retušuotas iš abiejų pusiu, daugiausia tik pakraščiais. Be to, čia, kaip ir 22-oje gyvenvietėje, aptikta labai smailaus antgalio viršūnėlė.

39-oje gyvenvietėje rasta pora trikampių antgalių (pav. 2 : 4, 12). Pirmasis yra nebaigtas širdinis, siauras ilgas, ryškiai įtrauktu pagrindu, retušuotas iš abiejų pusiu, tik viename krašte paliktas natūralus nuoskalos paviršius. Antrasis mažukas buvo iškiliu pagrindu, tik vienu retušuotu pakraščiu, o kitas paliktas natūralus. Blogoji pusė ištrupėjusi. Galbūt antgalis padarytas ir iš šiek tiek retušuotos skeltelės smailia viršūnėle (pav. 2 : 5). Tokių skeltelio rasta ir 40-oje gyvenvietėje (pav. 2 : 6, 7).

40-oje gyvenvietėje aptikta tik apatinė beveik lygiašonio trikampio antgalio dalis (pav. 2 : 8). Antgalis buvo padarytas iš tamsaus jvežtinio titnago ir pakraščiais plačiai iš abiejų pusiu retušuotas.

Įvairių tipų antgalių pasitaikė 41-oje (Būtingės 1) gyvenvietėje, kurioje buvo labai daug titnago dirbinių. Minėtinis trys trapecijos

(pav. 2 : 17, 18, 20). Viena klasiška iš jvežtinio titnago, retušuota iš geriosios pusės šonuose ir truputį prie pagrindo, antroji ne tokia taisyklinga. Trečioji netaisyklinga, iš jvežtinio tam-saus titnago nuoskalos, pailgos formos, šonai retušuoti statmenai susikertančiu retušu. Rasti ir septyni lancetiniai antgaliai (pav. 2 : 13, 21, 22). Iš jų išsiskiria pirmasis, padarytas iš nuoskalos, beveik visais iš geriosios pusės retušuotais pakraščiais. Kiti buvo įprastiniai trumpi lancetiniai antgaliukai. Jiems artimas ir vienas segmentinis (pav. 2 : 14) retušuota išlenkta nugarėle, truputį įsmaugta įtvara, viena skeltele paaštrintu smaigaliu. Prie šių antgalių priskirtini ir įstatomeji ietigalių ašmenėliai taip pat iš gero jvežtinio titnago, retušuotais pakraščiais (pav. 2 : 19). Beje, ietiglio ašmenėlis retušuotu šonu ir galu rastas ir 1A gyvenvietėje.

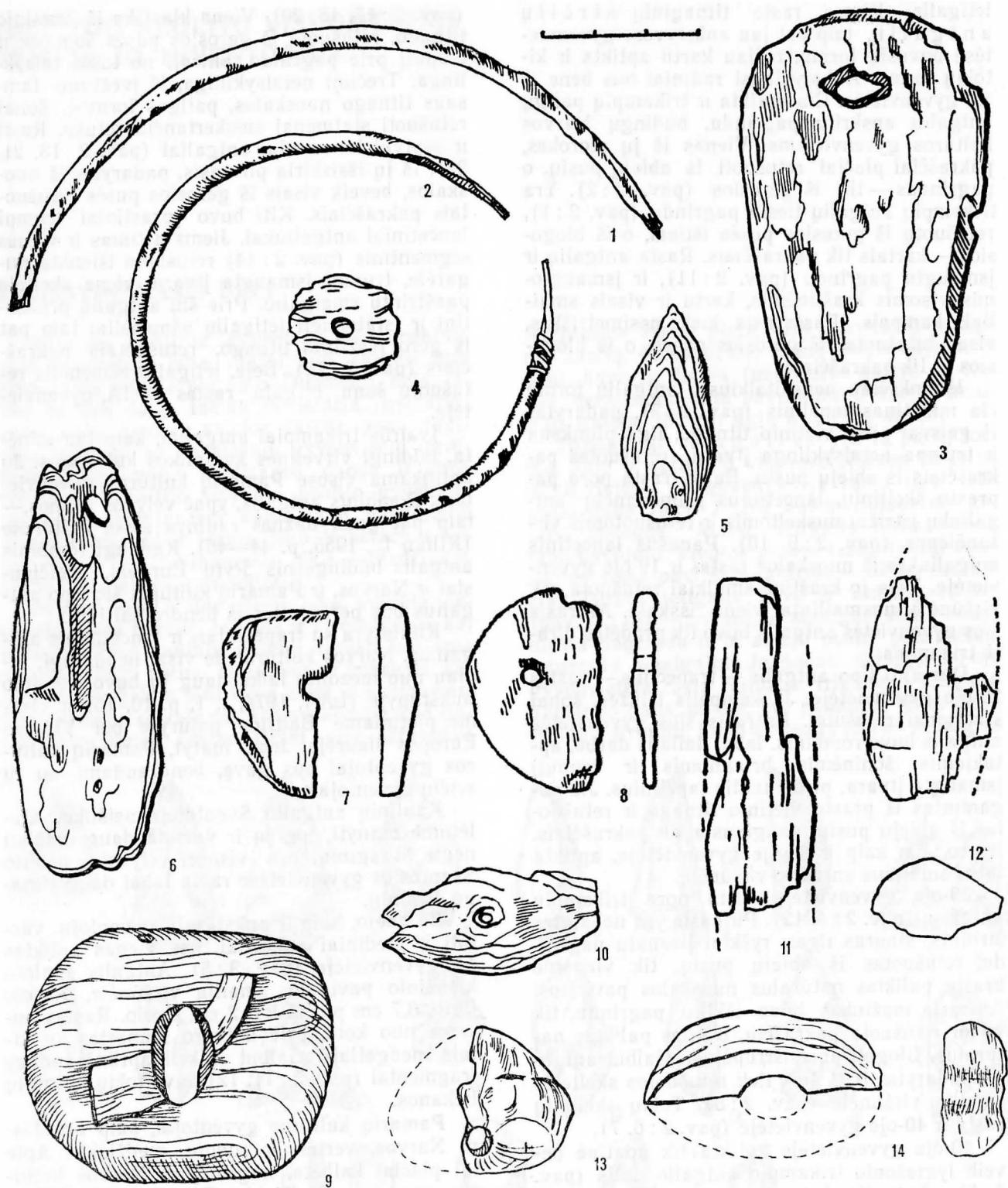
Įvairūs trikampiai antgaliai, kaip jau minėta, būdingi virvelinės keramikos kultūroms. Jų aptinkama visose Pamarių kultūros gyvenvietėse. Rombinis antgalis, ypač velyvos formos, — taip pat gana dažnas radinys šiose kultūrose (Kilian L., 1955, p. 44—45). Kadangi rombinis antgalis būdingesnis Rytų Europai, greičiausiai ir Narvos, ir Pamarių kultūros šio tipo antgalius bus perėmusios iš bendro šaltinio.

Kitaip yra su trapeciniai ir lancetiniai antgalių. Narvos kultūrai jie visai nebūdingi, tačiau nuo mezolito laikų daug jų buvo Nemuno aukštupyje (LAA, 1974, t. 1, p. 10, 16) ir visame pietiniame Baltijos pajūryje bei Vidurio Europos šiaurėje. Juos, matyt, Pamarių kultūros gyventojai bus gavę, bendraudami su tų sričių gyventojais.

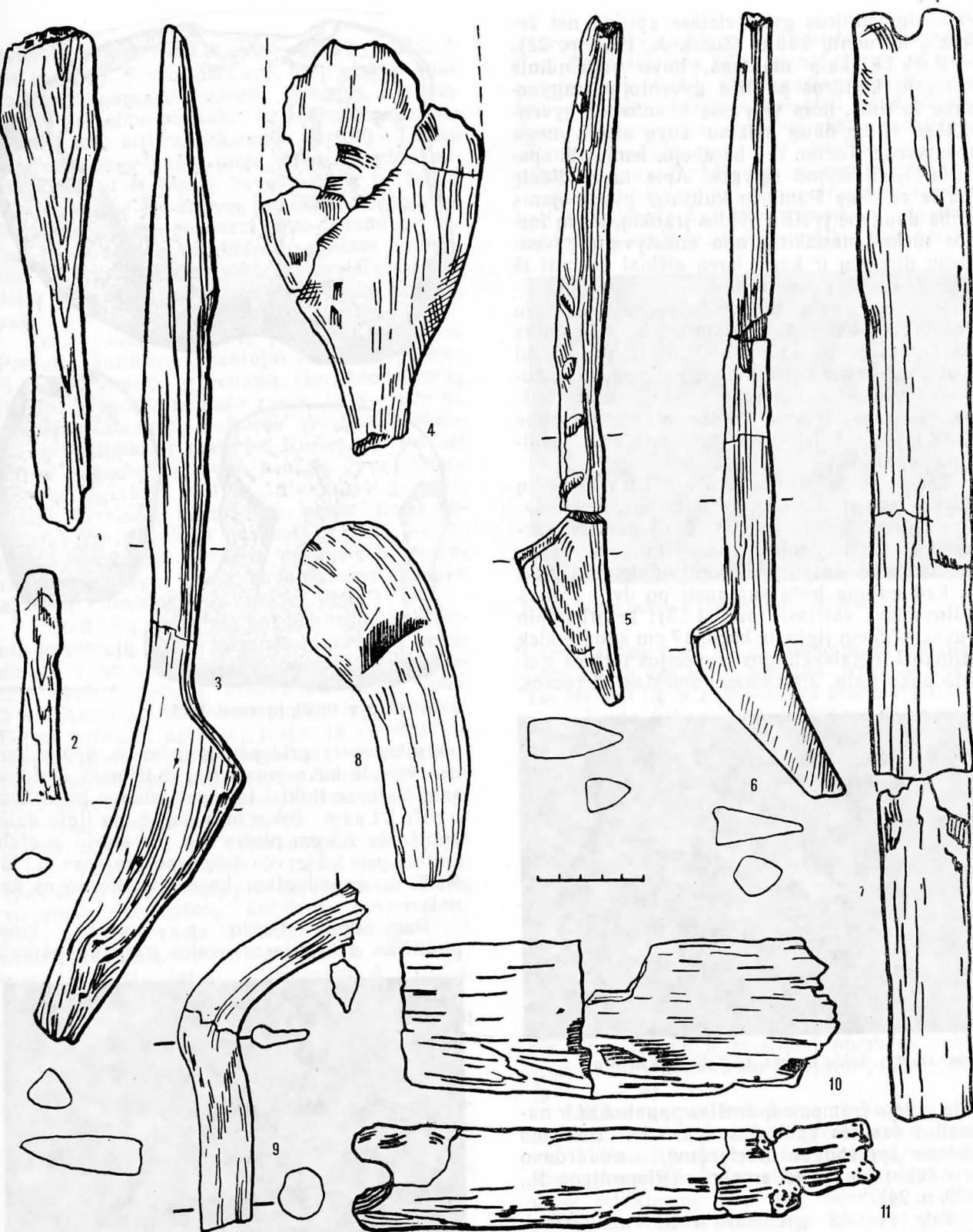
Kaulinių antgalių Šventojoje neišliko. Galėtume manyti, jog jų ir vartota daug mažiau negu titnaginių, nes visose velyvojo neolito Šventosios gyvenvietėse rasta labai daug titnago dirbinių.

Be abejo, kaip ir ankstesnių gyventojų, vartoti ir mediniai antgalių, nes vienas aptiktas 1A gyvenvietėje (pav. 3 : 5). Antgalis suploto kiaušinio pavidalo, smailia viršūnėle, 7,5 cm ilgio, 3,7 cm pločio ir 1,2 cm storio. Rastas nulūžęs nuo koto, prie aptvaro numestas su kitais medgaliais. Galbūt ir keli aptikti apdege fragmentai (pav. 3 : 11, 12) buvo tokiu antgalių liekanos.

Pamarių kultūros gyventojai, kaip ankstesni Narvos, vertėsi ir ruonių medžiokle. Apie tai plačiai kalbėta, nagrinėjant Narvos kultūros gyventojų medžioklę (Rimantienė R., 1979, p. 22—23). Nors Šventosios Pamarių kultūros gyvenvietėse nėra išlikusių žeberklų, tačiau rasti ruonių kaulai rodo, kad ir jų medžioklę buvo svarbi ir galėjo būti tik tokio pat kaip anksčiau pobūdžio, nes ji yra vietinė. Kitose

3 pav. Mediniai medžioklės bei žūklės įrankiai:
1–3 — prie 9-o ploto užtvankos, 4–14 — iš 1A gyv. IEM

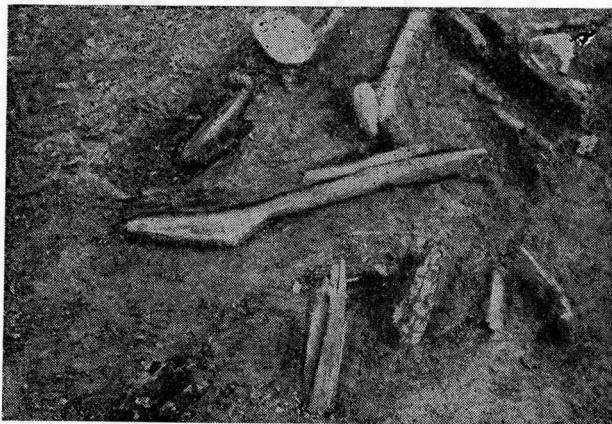
4 pav. 1A gyv. mediniai darbo įrankiai. IEM

Pamarių kultūros gyvenvietėse aptikta net žebeklų ir ruonių kaulų (Žurek J., 1954, p. 23).

Žūklė, kaip manoma, buvo pagrindinis Pamarių kultūros pajūrio gyventojų pragyvenimo šaltinis, nors vėlyvoje Šventosios gyvenvietėse išlikę daug mažiau žuvų ašakų negu ankstyvoose. Tačiau tai, be abejo, lemia tik specifinės išsilaikejimo sąlygos. Apie labai didelę žuklės reikšmę Pamarių kultūros gyventojams kalba daugybė jvairių žuklės įrankių, kurių formas niekuo nesiskiria nuo ankstyvųjų gyvenviečių dirbiniių ir kurie buvo aiškiai perimti iš senųjų vietinių gyventojų.

Pavasarį, vėlų rudenį žuvys, aišku, buvo mušamos kūlėmis ar badomos žebeklais, nors nei žebeklų, nei kūlių, aiškiai šiam reikalui skirtų, nepavyko rasti, kaip ir peikenų, nes kaulo dirbiniai dėl nepalankių sąlygų, matyt, neįšliko. Taip pat ir apie meškeriojimą neturime duomenų, ypač jei buvo meškeriojama mediniaiš pagaliukais.

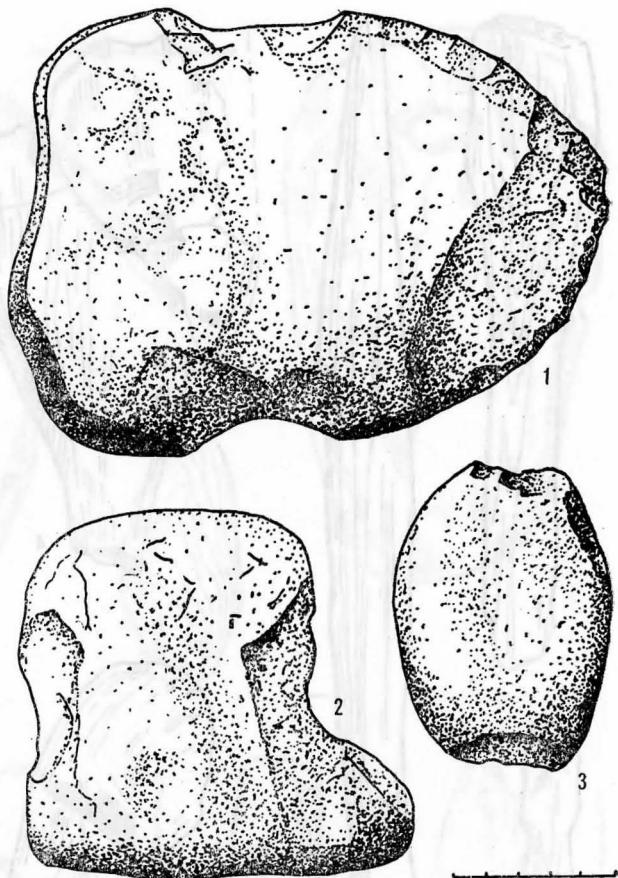
Tačiau išliko bent keturios ž u v i š a k i ү dalys. Visos aptiktos 1A gyvenvietėje. Dvejų šakių dalys ir galvutė (pav. 4 : 5, 6) dar visai artimos vidurinio neolito panašiems radiniams. Labai aiškiai matyti jų iš šonų nuploninta įtvara, kad galima būtų suglausti po dvi. Vienas radinys kiek skiriasi (pav. 4 : 3): keturkampio pjūvio, 47,5 cm ilgio, iš kurių 17 cm sudarė kiek palinkusi, netaisyklingos trapezijos formos galvutė buku galu. Jis rastas numestas už tvoros,

5 pav. 1A gyv. šakių žuvims gaudyti dalis in situ

šalia gulėjo trumpas apdrožtas pagaliukas ir naturalios šakutės kabliukas (pav. 5). Tokiomis šakėmis aplėbdavo didelę žuvį, o nudurdavo tarp šakių įspraustu smaigu (Rimantienė R., 1979, p. 24).

Taip žvejota greičiausiai tik atsitiktinai. Pagrindinės žuklės priemonės buvo daug sudėtingesnės — jvairūs tinklai ir bučiai, statyti prie užtvankų. Tinklai ir toliau buvo gaminami, aišku, iš liepos karnos siūlų, nes jų

6 pav. 1A gyv. tinklų pasvarai. IEM

pėdsakų rasta prie pasvarų; be to, liepos karnos virvelė buvo įverta ir į didžiosios amforos ąsą. Galuose tinklai taip pat būdavo įtempiami b r a n k t a i s. Tokio brankto 15 cm ilgio dalis aplūžusia 2,3 cm pločio ir 1 cm storio buožele aptikta prie 1A gyvenvietės aptvaro (pav. 4 : 2). Radinys apnaikintas, kasant melioracijos kanalą.

Pagrindinis tinklo pasvaras buvo plokštias, apskritas ar ovalus gargždo akmuo,

7 pav. 1A gyv. bučiaus su akmeniu liekanos

dviejose ar keturiose vietose pakraštyje išskelias (pav. 6). Sunku pasakyti, kaip plačiai buvo vartojami paprasti nuskelti akmenys, nes, neįsilikus pririšimo pėdsakų, tų akmenų negalima atskirti nuo kitiems tikslams vartotų. Tačiau prie užtvankos 9-ame plote šalia gargždo akmenų išskeltais šonais buvo rasta ir perskeltų lauko akmenų su karnos pririšimo liekanomis. Sie akmenys kaip pasvarai buvo dedami ir į bučius. Toks bučius su akmeniu aptiktas Šventosios 1A gyvenvietėje (pav. 7). Greičiausiai todėl ir prie užtvankos daugiausia lauko akmenų pasvarų.

Tokie pasvarai paplitę jvairiose kultūrose. Pamarių kultūros gyventojai juos bus perėmę iš senųjų vietinių gyventojų. Gargždo akmenų išskobtais šonais nemaža rasta, 1974–1978 m. tyrinėjant Pamarių kultūros gyvenvietę Nidoje; jų pasitaikė ir jvairiose Kuršių nerijos bei kitose Pamarių vėlyvojo neolito gyvenvietėse (Engel C., 1931, p. 100–101; Žurek J., 1954, p. 23). Ar plačiai šiam tikslui vartoti lauko akmenys, irgi negalima pasakyti. Tačiau visi to paties laikotarpio Šarnelės gyvenvietės pasvarai, perrišti liepos karna, buvo padaryti iš lauko akmenų (Girininkas A., 1977a, pav. 9 : 1).

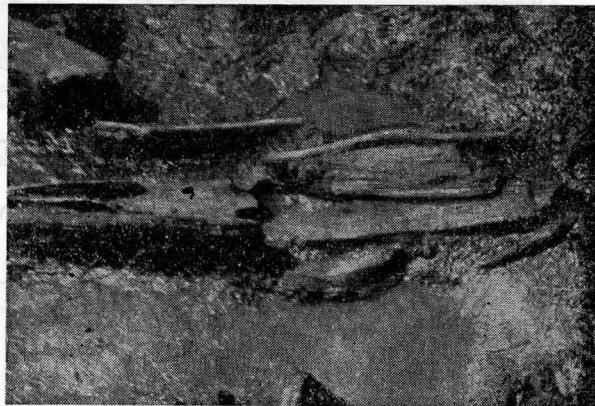
P 1 ū d ž i ū tipai taip pat perimti iš ankstesnių gyventojų. Tik trapezinės plūdės jau nebūdingos ir jau netaisyklingų formų. 1A gyvenvietėje rasta trapezinę pramenanti plūdė (pav. 3 : 6). Antra aptikta 9-ame plote prie užtvankos. Forma primena apverstą trapeziją su išpjauta skylute (pav. 3 : 3). Būdingiausių Pamarių kultūrai tipų atsirado vėliausiuose Narvos kultūros paminkluose — tai ovalios plūdės su išilginiu grioveliu, rombinės su skylute (pav. 3 : 10) ir mažos apskritos ar keturkampės su skylute (pav. 3 : 4). Pasitaikė ir visai atsitiktinių (pav. 3 : 7, 8). Šių tipų plūdžių žinoma ir iš kitų virvelinės keramikos kultūros gyvenviečių. Pvz., Šarnelėje rasta iš pušies žievės padaryta ovali plūdė su įkarpomis galuose, o kita suvytiota iš beržo tošies (Girininkas A., 1977a, pav. 9 : 5).

Iš ankstesnių Pamarių kultūros gyventojų perimtas ir žveojimas veikiamuoju tinkle — kiudeliu (Rimantienė R., 1979, pav. 26). 1A gyvenvietėje aptikti keli butinių fragmentai (pav. 4 : 7, 11), lūžę per skyle, nutrupėjusiais smaigaliais. Nuo ankstesnių skiriasi tuo, kad jie siauresni ir skylė ne išskobta, bet išgrėžta. Galbūt abi pavaizduotos dalys priklausė vienam poriniam įrankiui, nes jos ir rastos šalimais duobutėje prie aptvaro netoli „vartų“. Cia pat dar gulėjo gabaliukas kito butinio su užbarzda, brankto fragmentas ir jvairių aplaužytų kartelių bei kitokių liekanų. Duobutė, deja, sunaikinta, kasant drenažo griovį.

Iš ankstesnių gyventojų perimtas ir aktyvus žveojimo būdas baidant žuvis baldokais, kurių

galvos — pliauskos — apskritos arba ovalios. Paprastai jos būna gana storos, ovalaus pjūvio (pav. 3 : 9). Greičiausiai baldokai varoti ir kaip lazdos atsispirti dumblėtame dugne. Artimiausia etnografinėms paralelėms (Rānk G., 1934, pav. 19) baldoko galva — pliauška (pav. 3 : 14); jos išlikusi tik pusė.

Rasti luotų irirklių fragmentai rodo, kad ir Pamarių kultūros gyventojai plaukiojo lagūnoje. Didelė luoto dalis aptikta prie 9-o ploto

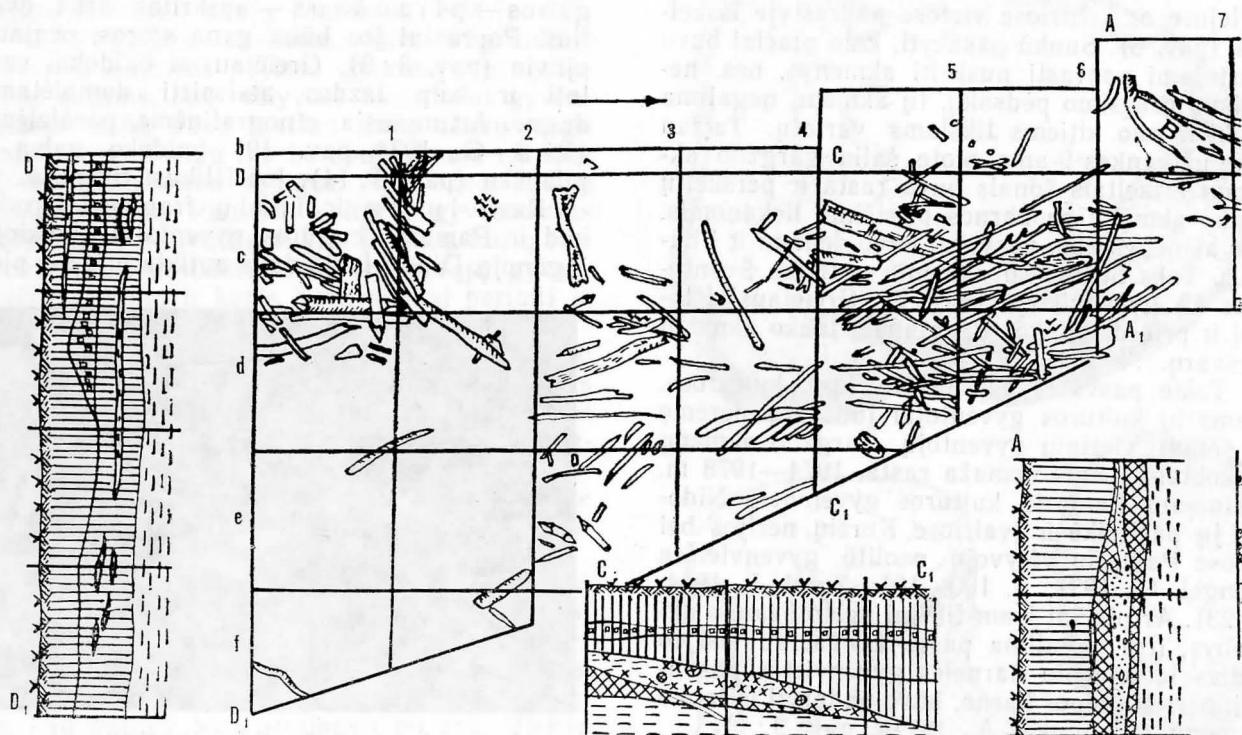
8 pav. Luoto liekanos prie 9-o ploto užtvankos

to užtvankos (pav. 8). Ji gulėjo po krūva suvirtusiu karčiu bei lentų, pačiam perkasos dugne. Tai 360 cm ilgio ir 25–32 cm pločio luoto dugninė. Lenta keliose vietose lūžusi ir rasta ne vienoje plokštumoje. Galai siaurėjantys ir aplūžę, tačiau dugne, ypač pietiniame gale, matyt ryškus įgaubimas. Lentai priklausė ir dar du gabalai, gulintys kiek toliau į šiaurę. Matyt, luoto dalis bus čia nugrimzdusi dar su šoninių sienelių liekanomis, nes per 55 cm ilgį buvo išlikęs ant dugninės krašto stovis 7 cm pločio luoto pakraštys. Briauna plonėjanti.

Irkla i, kaip ir ankstesnėse gyvenvietėse, smailūs ir buki. Smailaus viršūnė rasta 1A gyvenvietėje, užmesta ant aptvaro, matyt, su kitais nereikalingais medgaliais. Ji tik 15 cm ilgio. Be to, aptikta keletas fragmentų, iš kurių neįmanoma nustatyti irklo tipo. Tai gana siaurūs (greičiausiai ir smailios) mentelės liekana (pav. 4 : 10) ir dvi koto perėjimo į mentę dalys (pav. 4 : 1, 4).

Atitikmenų visiems šiemis radiniams kitose pajūrio Pamarių kultūros gyvenvietėse neturime. Tačiau šiaurės rytų Latvijos vėlyvojo neolito gyvenvietėse su virveline keramika yra daug atitikmenų, taip pat rodančių žvejybos svarbą virvelinės keramikos kultūros gyventojams (Лозе И. А., 1971, c. 335–336; 1979, c. 126–127).

Įdomiausias žvejybos įrenginys yra 9-o ploto užtvanka žuvims gaudyti. Tai labai retas radinys, nes užtvankos paprastai išlieka tik

tada, jei būna žemiau gruntu vandens lygio. Panašių radinių iš ankstesnio laikotarpio neturime, tad prie jo reikia plačiau sustoti, pasekti užtvankos kasinėjimų eiga, kad galėtume ją patikimai rekonstruoti.

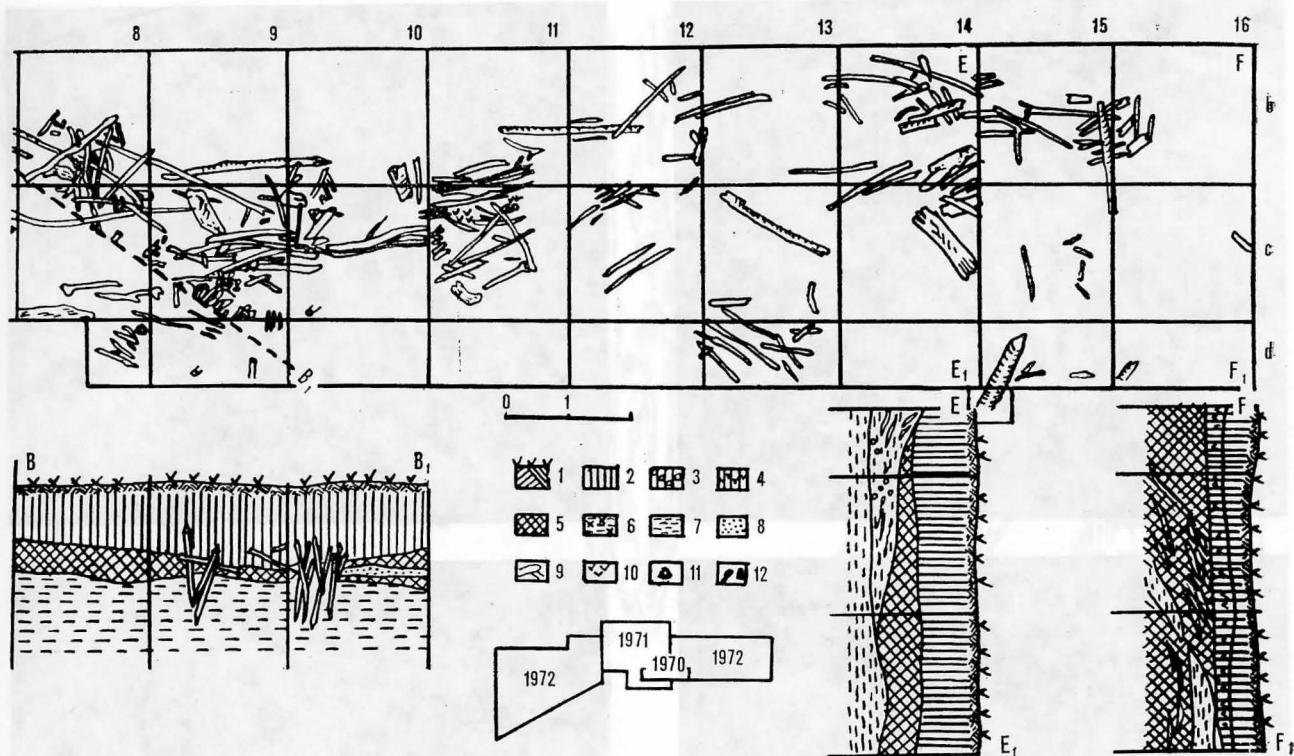
1971 m. atkastas tik 60 m² plotelis (pav. 9). Vakarinėje perkaso dalyje buvo drenažo kanalas, bet jis nesiekė kultūrinio sluoksnio gylio. Todėl jį perkasa nuolat sunkėsi vanduo. Paviršiuje iki 100–120 cm gylio — velėna ir durpės. Po jomis slūgsojo 40–70 cm storio sapropelio sluoksnis, kurio apatinėje dalyje buvo pastebimi ryškūs aleurito tarpsluoksneliai, kol galutinai sluoksnis perėjo į aleuritą.

Apie perkaso vidurį (9c kv.) buvo matyti dvi ryškios statmenų beržinių kuolų eilės (pav. 10 : 1). Jų viršūnės pradėjo rodytis jau 80–100 cm gylyje nuo žemės paviršiaus, o smaigaliai įkalti į aleurito sluoksnį. Viršūnės beveik vienoje aukštumoje, nors kuolai ir nevienodo ilgio. Sveiki išlikę buvo 120–143 cm ilgio ir 8–11 cm storio. Tačiau jų tarpuose pakamšta ir kartelių, ir plonesnių trumpesnių (55–80 cm ilgio) kuoliukų. Už šios eilės, apie 20–25 cm į vakarus, stovėjo antra, kiek menkesnė. Kuolai 134–147 cm ilgio ir 6–8 cm storio. Eilė labiau iškrypusi, kai kurie kuolai išvirte. Tarp abiejų eilių statmenai ant briaunos patastyti didžiulės (50–60 cm ilgio ir 20–30 cm pločio) pušų ir alksnių žievės.

Toliau statmeni kuolai išvirtę, ir eilė neryški. Jos tėsinį galima dar pasekti pietvakarių

kryptimi, 8c kvadrato šiaurės vakarų kampe. Greičiausiai statmeni kuolai buvo ir 8b kvadrate suvirtusios storos kartys, siekiančios aleurito sluoksnį, ir nusmailintais galais rasteliai su žieve. Antras karčių pluoštas gulėjo iš vakarų į rytus 7b kvadrate. Rytuose jų smaigaliai siekė aleuritą. Ilgiausia beržinė kartis, smaigaliu palindusi po skersai gulinčiu ilgu šakočiu, buvo 168 cm ilgio, kitos kiek trumpesnės. Toliau į pietus statmenų kuolų nematyti (pav. 10 : 2, 4, 5). I šiaurę nuo centro tarp suvirtusių ilgių karčių stovėjo keletas statmenų plonų kuoliukų. Vakariname karčių grupės gale, iš abiejų pusių, pastebėta keletas 160–177 cm ilgio ir 3–5,5 cm storio statmenų kuolų.

I šiaurės vakarus nuo pagrindinės kuolų grupės gulėjo daugiausia nusmailintų perskelbtų juodalksninių ir drebulių pliauskų bei plonų karčių. Tarp jų stovėjo beržinis kuolas. Pliauskos 127–158 cm ilgio ir 10–11 cm pločio. Smaigaliai pietuose daugiausia susmigę į aleuritą, o šiaurinė galas kiek pakilęs nuo perkaso dugno. Po jais, jau ant perkaso dugno, gulėjo 200 cm ilgio drebulinis rastelis. Dar toliau į šiaurę — vėl kelios pliauskos ir rasteliai, pietiniais galais įsmigę į aleuritą, o šiauriniais pakilę 30–35 cm virš šio sluoksnio. Tarp jų pasitaikė ir beržinių karčių. Iš jų padėties atrodo, kad bent dalis turėjo stoveti statmenai. Kadangi šioje vietoje buvo beveik visi ilgesni už statmenus išsilaiküsius kuolus, tai juos greičiau išjudino vanduo, ir jie išvirtė.

9 pav. 9-o ploto užtvankos tyrinėto ploto planas:

1—velena, 2—durpēs, 3—durpēs su medžių liekanomis, 4—durpēs su nendrėmis, 5—sapropelis, 6—sapropelis su aleuritais, 7—aleuritai, 8—smėlis, 9—kuolai ir karty, 10—puodų šukės, 11—pasvarai, 12—medžio dirbiniai

Vargu ar visi aptikti rasteliai ir kartys stovėjo tuo metu, kai šis statinys buvo surestas. Kai kurie labai ilgi (8—9b kv. rasteliis 260 cm ilgio) ir gulėjo horizontaliai, remdamiesi dar į kokį nors statmeną kuoleli. Greičiausiai ilgieji rastai gulsčiai užpildė tarpus tarp abiejų kuolių eilių arba rėmė antrają.

Tarp gulinčių karčių pasitaikė labai ilgū, su išsišakojusia viršūne, dailiai apkapotais išsišakojusiais smaigaliais (pav. 10:6; 11:1, 7). Toks 255 cm ilgio dvišakis gulėjo 6b kvadrate prie pietinio perkaso krašto, apie 20 cm aukščiau aleurito sluoksnio. Antras taip pat kreivokas dvišakis rastas 7—8c kvadratuose ir buvo 310 cm ilgio, irgi dailiai nusmailintomis atšakomis. Trečias didelis dvišakis aptiktas prie šiaurinės perkaso sienos, tarp kitų karčių. Viejoje kitoje vietoje ant perkaso dugno gulėjo dailiai nutašytų lentgalių.

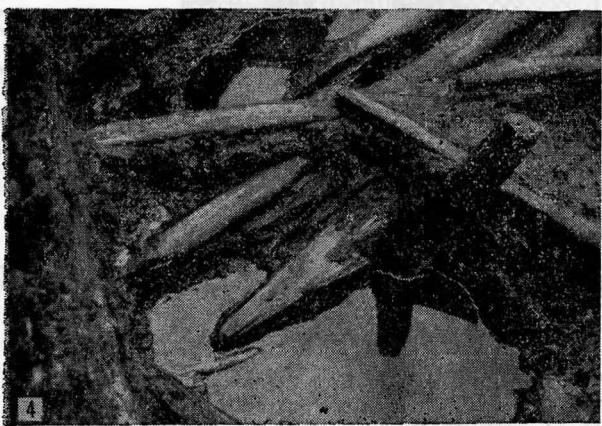
Dugne rastas bučiaus lankelis (pav. 12), po 9c kvadrato pliauskomis — smulkų sudegusių gyvulių kauliukų ir sunykusių puodų šukų trupinių. Visai ant aleurito sluoksnio matyti virvelinio puodo šukė ir šalimais du neapdirbtii akmenys — pasvarai su pluošto pėdsakais. Pavidenių akmenų-pasvarų aptikta ir kituose kvadratuose.

Nuėmus medžius, paaiškėjo, kad į šiaurės vakarus aleurito sluoksnis kyla ir vakariame

perkasos krašte jau 100—130 cm gylyje matyti ryškūs jo intarpai sapropelyje. O pietrytiname pakraštyje dar 160 cm gylyje sapropelyje gulėjo karty.

1972 metais perkasa pratęsta į pietus ir į šiaurę. Pasirodė, kad užtvanka įrengta greičiausiai pratekamame ežerėlyje, nes abiejuose perkaso galuose matyti iš rytų priplautų aleurito sluoksnelių. Pietinė perkasa — užtvankos tasa, tačiau retas kuolas stovėjo, beveik visi išvirtę. Šalia kuolų vėl rasta ilgū karčių ir didelių šakočių. 5b kvadrate ant pat perkaso dugno gulėjo 210 cm ilgio, 26 cm pločio ir 1,8—3,9 cm storio lenta. Po suvirtusiomis kartimis, perkaso dugne, aptikta skobtinio luoto liekanų (pav. 8). Pietvakarinėje perkaso dalyje gulėjo didžiulės žievės, matyt, vandens atneštos iš užtvankos centro. Užtvankos likę tik pėdsakai. Šiaurinėje perkaso dalyje (11—16 b-d kv.) jie dar menkesni. Abiejuose galuose pjūvyje matyti aleurito tarpsluoksnelių, suplauti iš rytų (pav. 9, pjūvis F—F₁) ir iš vakarų (pav. 9, pjūvis E—E₁).

Remdamiesi etnografijos duomenimis, galime gana patikimai rekonstruoti užtvankos vaizdą. Ji buvo trumpa — apie 40 m ilgio, vienu galu prisišliejusi prie kranto, antruoju siekė maždaug sėsmaukos vidurį, išlenkta. Per vidurį, kuriame palikta anga bučiui, kuolai su-

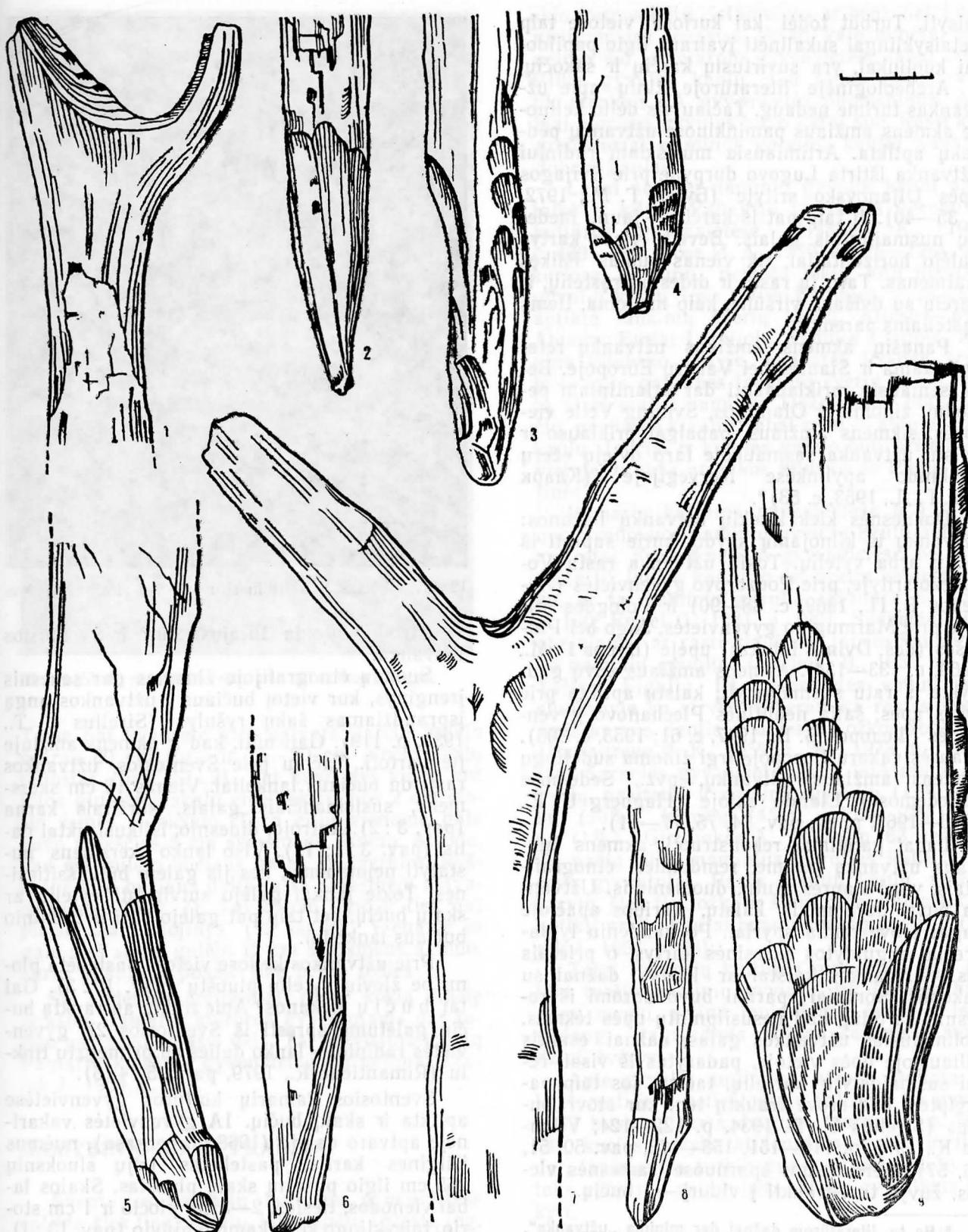

10 pav. Užtvankos detalės:

1 — statmenų kuolų grupė 9c kv., 2 — suvirtusios kartys 6c kv., 3 — žabų pluoštas (bučiaus liekanos) 5d kv., 4 — statmenas kuolas ir kartys 5d kv., 5 — kartys, šakės ir lento 5c kv., 6 — šakės

kalti tankiai, dviem eilėmis, o tarpai tarp eilių dar užkamšyti žievėmis. I galus kuolai kalti daug rečiau, tarpai užpildyti kartimis. Kad srovė kuolų neišverstų, per visą ilgį jie sutvirtinti išilginėmis kartimis bei rasteliais, kurie prie statmenų kuolų buvo pririšti karklo vytelėmis,

kaip tai daroma ir dabar. Be to, skersines kartis iš išorės rėmė ilgieji šakočiai. Iš perkasų skersinių pjūvių matyti, kad užtvanka ne kartą buvo paplauta ar apnešta smėliu tai nuo jūros, tai nuo ežero pusės. Potvyniai išjudindavo užtvankos kuolus bei kartis, ją reikėdavo nuolat

11 pav. Užtvankos kuolų bei karčių smaigaliai ir šakių viršūnės

taisiyti. Turbūt todėl kai kuriose vietose taip netaisyklingai sukalinėti jvairaus ilgio papildomi kuoliukai, yra suvirtusiu karčių ir šakočių.

Archeologinėje literatūroje žinių apie užtvankas turime nedaug. Tačiau vis dėlto keliuose akmens amžiaus paminkluose užtvankų pėdsakų aptikta. Artimiausia mūsiškiams radiniui užtvanka ištirta Lugovo durpyne prie Svijagos upės Uljanovsko srityje (Буров Г. М., 1972, c. 35—40). Ji taip pat iš karčių — jaunų medelių nusmailintais galais. Beveik visos kartys gulėjo horizontaliai, tik vienas kuolas išlikęs statmenas. Tarp jų rasta ir didesnių rąstelių, ir karčių su dvišaka viršune, kaip manoma, tiems rąsteliams paremti.

Panašių akmens amžiaus užtvankų retai aptinkama ir Šiaurės bei Vakarų Europoje. Bene seniausia, priklausanti dar atlantiniam periodui, žinoma iš Olandijos, Svinging Veile vietovės. Akmens amžiaus pabaigai priklauso ir kalstų užtvanka sasmaukoje tarp dviejų ežerų Heilando apylinkėse Norvegijoje (Кларк Дж. Г. Д., 1953, c. 53)*.

Dažnesnės kiek kitokiu užtvankų liekanos: užtvankų iš kilnojamų skydų, kurie supinti iš skalų arba vytelių. Tokia užtvanka rasta Voronežo srityje, prie Podzorovo gyvenvietės (Левенок В. П., 1969, c. 88—90) ir Vologdos srityje prie Marmugino gyvenvietės, Jugo bei Pingišos (deš. Dvinos intakas) upėje (Буров Г. М., 1969, c. 133—134). Akmens amžiaus žuvų gaudykli iš ratu susmaigstyty kalstų aptikta prie Okos upės, šalia neolitinių Plechanovo gyvenvietės (Федоров В. В., 1947, c. 61; 1953, c. 305). Šiaurės vakarų Europoje irgi žinoma sudėtingų akmens amžiaus užtvankų, pvz., Šedemose (Skedemose) Elando saloje (Hagberg U. E., 1966—1967, p. 84, pav. 74, 75, 77—81).

Labai patikimai rekonstruoti akmens amžiaus užtvanką galime, remdamiesi etnografiniais, ypač šiaurės tautų, duomenimis. Užtvanka buvo daroma iš kalstų, kuriuos apačioje pagal srovę remia spyriai. Po vandeniu lygias grečiai suguldytos skersinės kartys, o priešais jas — užtvankos kalstai ar kartys dažnai su šakomis. Šoniniai sparnai buvo daromi iš retestinių kartelių, kad nesusilpnintų upės tėkmės. Tolimiausias užtvankos galas, dažnai esantis giliausioje upės vietoje, padarytas iš visai retai susmaigstyty kartelių, tačiau jos taip pakreiptos, kad srovė trauktų ten, kur stovi bučius (Sirelius U. T., 1934, p. 122—124; Vilkuna K., 1975, p. 140—151, 158—173, pav. 50, 51, 56, 57). Nerasdamos sparnuose ramesnės vietas, žuvys turi trauktį į vidurį — į bučių.

* Be to, literatūroje dažnai dar minima „užtvanka“, 1911 m. rasta Kareljos sasmaukoje, Ciurksleto (Kyrkslätt) vietovėje (dabar Kamenogorskas) (Topelius G., 1912), nors vėliau buvo išaiškinta, kad tai bebrų statinys (Ayrā-pää (Europeus) A., 1922, p. 69).

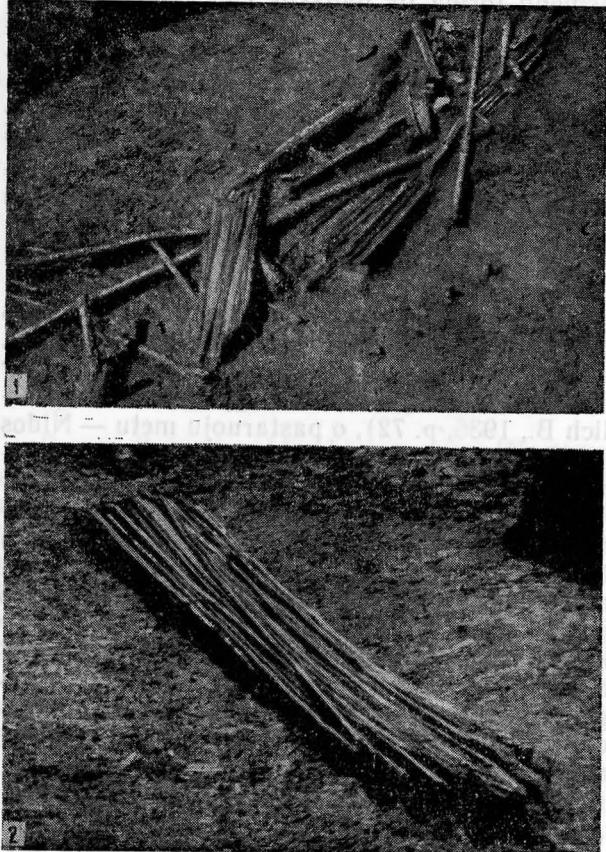
12 pav. Bučiaus lankelis in situ prie 9-o ploto užtvankos

Atrodo, šitokia turėjusi būti ir Šventosios užtvanka.

Suomių etnografijoje žinomas dar senesnis įrenginys, kur vietoj bučiaus į užtvankos angą įspraudžiamas šakų ryšulys (Sirelius U. T., 1934, p. 119). Gali būti, kad ir akmens amžiuje jie vartoti. Tačiau prie Šventosios užtvankos rasti du bučiaus lankeliai. Vienas 16 cm skersmens, susieinančiais galais, surištais karna (pav. 3 : 2). Antrojo, didesnio, išlikusi tiktai dalis (pav. 3 : 1; 12). Viso lanko skersmens nustatyti neįmanoma, nes jis galėjo būti išsitiesintęs. Tokie lankai galėjo sutvirtinti vytelių ar skalų bučių, bet taip pat galėjo būti ir tinklinio bučiaus lankeliai.

Prie užtvankos keliose vietose pastebėta plonų be žievų vytelių pluoštų (pav. 10 : 3). Gal tai bučių liekanos? Apie tinklu aptrauktą bučių galėtume spręsti iš Šventosios 2B gyvenvietės radinio — lanko dalies su primegtu tinklu (Rimantienė R., 1979, pav. 25 : 4, 5).

Šventosios Pamarių kultūros gyvenvietėje aptikta ir skalų bučių 1A gyvenvietės vakarinėje aptvaro dalyje (1968 m. perkasa), nuėmus išilgines kartis, pastebėtas trijų sluoksnių 265 cm ilgio pušinių skalų pluoštas. Skalos labai vienodos, tiesios, 2—3 cm pločio ir 1 cm storio, taisyklingo keturkampio pjūvio (pav. 13 : 1). Surišimo pėdsakų nematyti, tad atrodo, jog čia sudėta tik paruošta medžiaga. Tačiau iš jos galima spręsti, kokio ilgio galėjo būti bučius.

13 pav. Skalų pluoštai in situ prie užtvankos 1A gyv.

Tame pat kvadrate virš aptvaro karčių gulėjo antras 80 cm ilgio ir 15—20 cm pločio skalų pluoštas (pav. 13 : 2). Tai buvo dvi viena ant kitos gulinčios skalų eilės, skiriamos 2 cm storio žemės sluoksnio. Tarp eilių viename gale buvo plokščias 5 cm skersmens akmuo. Atrodo, kad čia gulėjo bučiaus galas su įgerkliau. Ryškesnė kito bučiaus dalis rasta šiaurinėje aptvaro pusėje (pav. 7). Tai 25 cm ilgio ir tiek pat pločio skalų klojiny (12 skalų). Viename jo gale virš skalų gulėjo 12 cm skersmens akmuo, kurio apatinėje pusėje likę beržo tošės.

Sie sudėtingi įrenginiai rodo, kokią didelę reikšmę Pamarių kultūros gyventojams dar turėjo pasisavinamasis ūkis. Tai patvirtina ir kitų Pamarių kultūros gyvenviečių tyrinėjimai (Zurek J., 1954, p. 23).

GAMYBINIO ŪKIO PRADŽIA

Šventosios Pamarių kultūros gyvenvietėse aptikta šiek tiek radinių, leidžiančių spręsti, jog, šalia medžioklės bei žūklės, gyventojai po truputį vertesi gyulininkyste ir kai kurių jaučių auginimu, bet neatrodo, kad naujos

ūkio formos būtų ištūmusios ar bent kiek į šali nustūmusios senas. Be to, kaip minėta, tyrinėtose šio laikotarpio gyvenvietėse labai maža išlikę gyvulių kaulų, tad reikia remtis vien tik menkais 1A gyvenvietės duomenimis. Aiškiai naminis gyvulys buvo tiktais šuo. Rasti keli, greičiausiai naminiai galvijų, kaulai (dantys, dubens kaulas).

Labai nedaug naminiai gyvulių kaulų pasitaikė ir kitose Pabaltijo virvelinės keramikos kultūros gyvenvietėse (Паавер К., 1965, c. 439—440; Лозе И. А., 1979, c. 125—126). Kai kuriose, be šunų, nerasta jokių kitų naminiai gyvulių kaulų (pvz., Vila Estijoje), nors daug aptikta laukinių žvérių kaulų. Kitose — pvz., Abuora, Einiai Latvijoje, Tamula Estijoje, Kriūvina Vitebsko srityje, Usviatai Pskovo srityje — šalia gausybės laukinių žvérių kaulų, rasta visai mažai naminiai. Dažniausiai būta jaučių, pasitaikė kiaulų, labai retai — avii ar ožkų kaulų. Jaučiai ir kiaulės galėjo būti prijaukinti vietoje, o avys ar ožkos kilusios iš Pietų, įvežtinės.

Pamarių kultūros gyvenvietėse ir į pietus nuo Šventosios naminiai gyvulių kaulų aptinkama retai. Kuršių nerijos gyvenvietėse, be šunų, rasta tik jaučių kaulų, o dėl arklių kaulų neaišku, ar tai naminio gyvulio (Hollack E., 1895, p. 160; Engel C., 1931, p. 100). Suchačiuje irgi abejojama, ar rasti kiaulų ir jaučių kaulai buvo naminiai gyvulių (Ehrlich B., 1936, p. 75). Tačiau Eiguliu IB gyvenvietės viršutiniame sluoksnyje su virveline keramika rastas mažaūgės karvės dantis ir avies ar ožkos šonkaulis (Римантене Р. К., 1959, c. 21). 1973 m. tyrinėjant Šarnelės gyvenvietę, šalia laukinių žvérių kaulų, pasitaikė ir naminiai gyvulių (17%): ožkų (10%), kiaulų (4%), arklių (2%), šunų (1%) (Girininkas A., 1977a, p. 63, lent. I.). Tų pačių rūsių naminius gyvulius laikė ir Žucevo gyventojai. Rasta kiaulų kaulų, mažiau karvių, šiek tiek ožkų ir šunų. Abejojama tik, ar aptikti arklių kaulai buvo naminiai gyvulių (Žurek J., 1954, p. 23).

Taigi Pamarių kultūros gyventojai jau aiškiai turėjo naminiai gyvulių, tik jie dar buvo gana menki, artimi laukiniams; laikė jų labai nedaug. Pagrindinis mėsos šaltinis — sumedžioti žvėrys.

Apie gyvulių auginimą, atrodo, galima kai ką spręsti ir iš netiesioginių šaltinių. 1A gyvenvietė buvo aptverta dviguba tvora (žr. p. 36—44), kurios pavyko atidengti apie 150 m ilgio dalį, apimančią turbūt pusę aptverto ploto. Si tokas aptvaras galėjo būti skirtas gyvuliams laikyti.

Iš kultūrinų augalų vėlyvoje Šventosios gyvenvietėse rasta tik kanapių (1A, 9-as plotai) ir sorų (9-as plotas) sėklų. Kan-

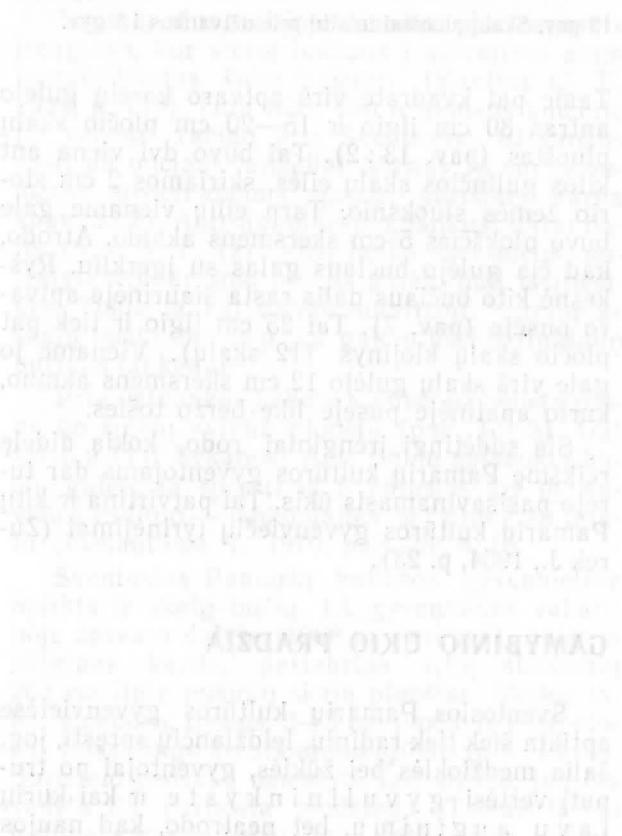
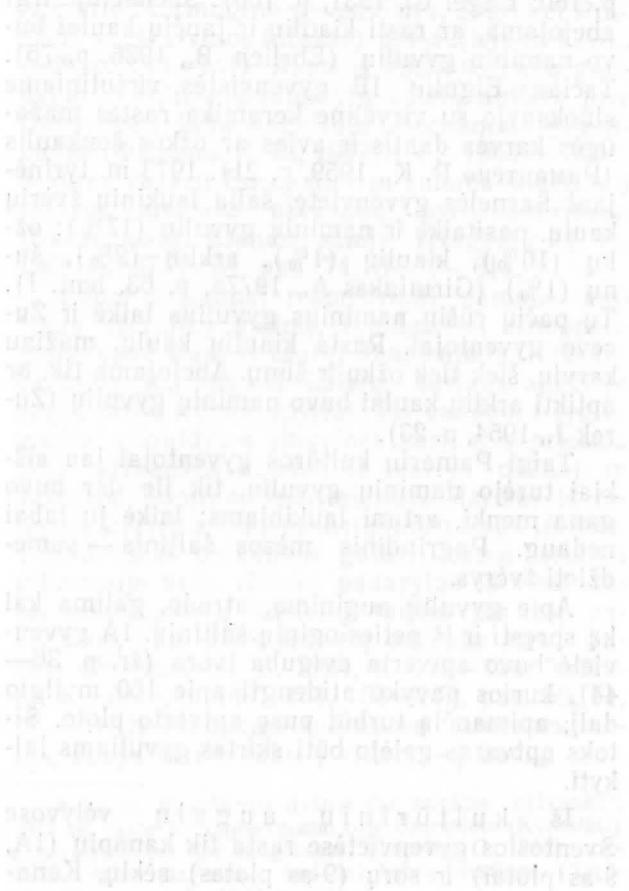
pių sėklų aptikta ir Šarnelės gyvenvietėje (Girininkas A., 1977a, p. 63). Tačiau Narvos kultūros Sventosios 23-os gyvenvietės žiedadulkių diagramoje Pamarių kultūros laikotarpį atitinkančiame sluoksnyje aptikta ir kviečių grupės žiedadulkių (Rimantienė R., 1979, pav. 11). Javų žiedadulkių rasta ir Lenkijos Pamarių kultūros gyvenvietėse (Okulicz J., 1973, p. 65—66). Kuršių nerijoje virvelinės keramikos puodų šukėse pastebėta atsispaudusių miežių ir kviečių grūdų (Heydeck J., 1909, p. 202; Okulicz J., 1973, p. 125).

Žemės dirbimo įrankiai — k a p l i a i — dar buvo mediniai, kaip ir ankstyvose gyvenvietėse. I A gyvenvietėje rasta tokio kaplio galvutė (pav. 4 : 8), nulūžusi nuo koto ir numesta tarp suvirtusių tvoros karčių. Ji stora, apvali, kiek palenkta, 17,2 cm ilgio ir 6 cm storio. Tai daug tvirtesnis įrankis negu ankstesnėse gyvenvietėse aptiktos plokščios, plonos kaplių galvutės.

40-oje gyvenvietėje rastos ir trių akmeninių kapliukų dalys. Vienas (pav. 14 : 10) padarytas iš šiurkštaus smiltainio, per menko darbo kirviui. Ašmenys visai apskriti ir siauri, pjūvis panašus į ovalą, tik šonai kiek priploti.jis 8,1 cm ilgio, 5,4 cm pločio ir 3,5 cm storio. Kapliukas turėjęs būti ilgesnis, nulūžęs ir vėliau taisytas, smailiai apskaldant pentį. Nors pagal

ašmenų formą jis panašus į kirvelį, tačiau kadangi nerūpestingai apdirbtas ir prastos medžiagos, nekyla abejonių, kad tai kapliukas. Antراس (pav. 15 : 3) buvo su skyle kotui, rastas jau 1975 m., išarus dirvą gyvenvietės pietvakariuose. Kaplys padarytas iš melsvai pilkos spalvos smulkios struktūros lauko špatos. Rasta ašmenų dalis 6,4 cm ilgio, 4,9 cm pločio ir 3,2 cm storio prie skylutės. Skylutė 2,1—2,5 cm skersmens. Ašmenys kiek siaurėja, matyt, ne kartą iš išorės galėsti. Trečioji kaplio liekana — menkai pagludinta plokščio netaisyklingo ovalaus pjūvio penties dalis. Nerūpestingai apdirbtų, dažnai visai bukais ašmenimis kapliukų rasta ir kitose Pamarių kultūros gyvenvietėse (Ehrlich B., 1936, p. 72), o pastaruoju metu — Nidos gyvenvietėje, tačiau jie paprastai be skylių kotui (Rimantienė R., 1978, p. 83).

Iš visa ko atrodo, kad jei Sventosios Pamarių kultūros gyventojai ir vertėsi gamybiniu ūkiu, tai mažai, nes III—II tūkstantmečių pr. m. e. sandūroje žvejyba ir medžioklė dar buvo pakankamai rentabilios. Tai, beje, būdinga ir kitoms ankstyvoms Pamarių kultūros gyvenvietėms. Iš visų radinių galima spręsti, kad pagrindinis verslas buvo žvejyba, ruonių medžioklė, o gyvulininkyste ir žemdirbyste verstasi mažiau (Zurek J., 1954, p. 23).

IRANKIAI

Pagrindinis irankis kietoms medžiagoms apdirbti — k i r v i s. Kirviai daryti įvairesni negu anksčiau. Šalia įtveriamųjų, atsirado ir su skyle kotui. Jie iš vietinių ir nevietinių akmenų rūšių, tačiau nevietinės medžiagos gavimo sritis jau aiškiai pasikeitusi. Visai išnykės iš Šiaurės gaunamas skalūnas, imtas naudoti geras pietinių sričių titnagais.

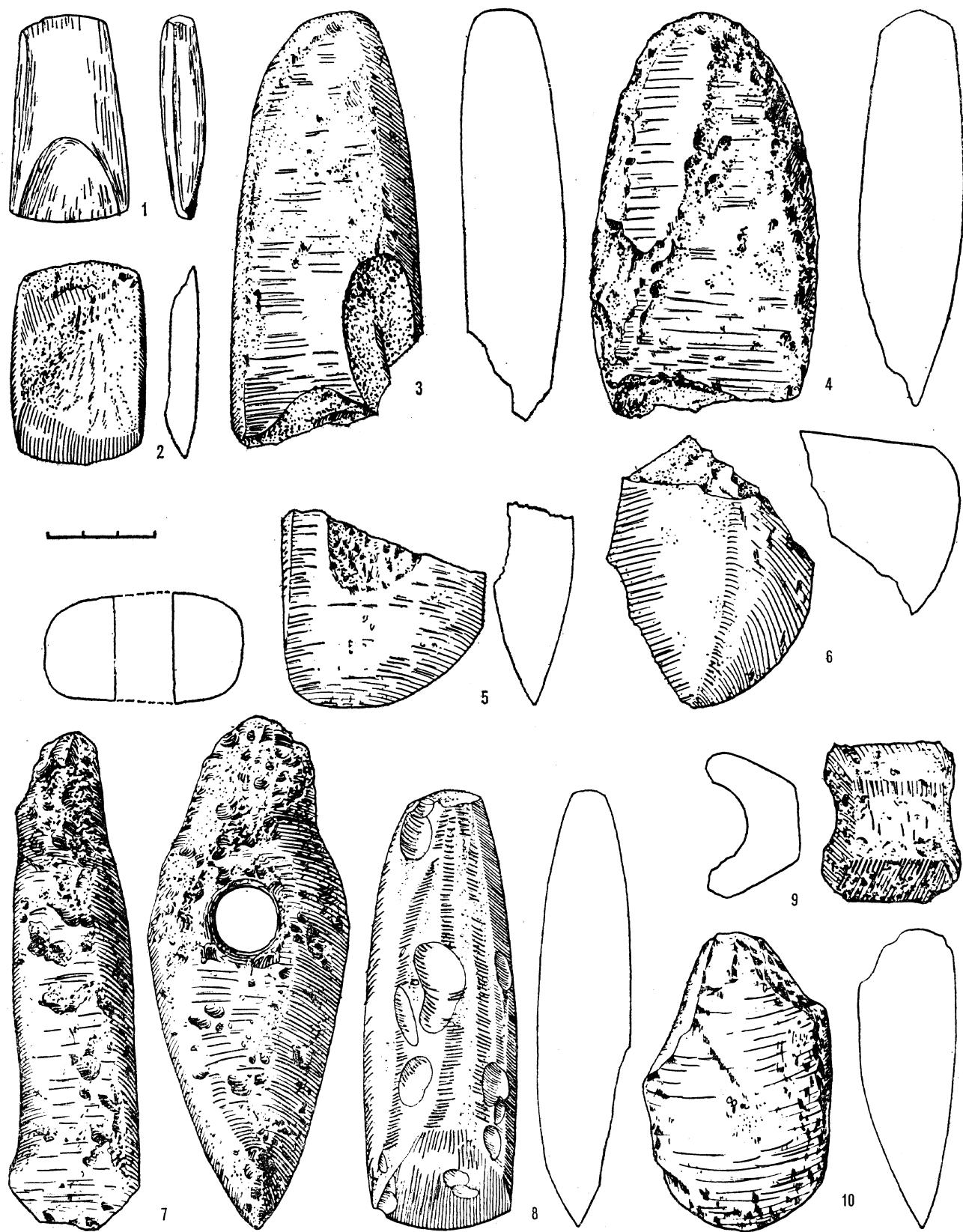
Sveikas įtveriamasis titnaginis kirvelis buvo išlikęs prie 9-o ploto užtvankos išmigės į dumblą (pav. 14 : 8). Jis iš balkšvo gero titnago, ovalaus pjūvio, ašmenys beveik tokio pat pločio kaip liemuo, kiek išriesti ir truputį įstriži. Pentis trupulį siaurėjanti ir plonėjanti, taip pat ovalaus pjūvio. Kirvelis 11,6 cm ilgio, ašmenys 4,2 cm pločio ir 2,7 cm storio. Kitų kirvelių, kaip paprastai būna gyvenvietėse, išlikę tiktais mažos nuoskalos. Pvz., 1A gyvenvietėje rasta gludinto neaiškių formos kirvelio dalis; 17-oje gyvenvietėje — irgi gludinto titnaginio kirvelio dalis su briauna, iš kurios matyti, kad kirvelis buvo ovalaus pjūvio. 41-oje gyvenvietėje tyrinėjant aptiktos trys titnaginių gludintų kirvelių nuoskalos: viena buvo išriestų ašmenų dalis ir dvi — paviršiaus nuoskalos. 1975 m. šiauriniame šios gyvenvietės gale rastas ir vienas titnaginis kirvelis (pav. 15 : 4). Jis, matyt, ilgai vartotas, apdužęs ir daug kartų aštrintas, padarytas iš gana prasto vietinio rudo titnago. Dabar jis 7,3 cm ilgio, 7,2 cm pločio ir 3,6 cm storio, stora pentimi, keturkampio pjūvio.

Visi gludinti, ypač ovalaus pjūvio, kirveliai dažniausiai gaminti iš nevietiniuo labai gero titnago, atsivežto greičiausiai nuo Nemuno. Lietuvoje jų randama titnagingose pietų ir vidurio srityse (LAA, 1974, t. 1, p. 85, žem. 11 : 2); žinoma apie 50. Ovalaus pjūvio kirvelių ruošiniai buvo masiškai gaminami to meto titnago kasyklėse prie Krasnoje Selo Baltarusijoje (Гурина Н. Н., 1976, c. 77—79) ir gabenami į titnago neturinčias kitas Baltarusijos sritis. Ovalaus pjūvio kirvelių rečiau aptinkama kitose kultūrose, tad jie laikyti vieliniais, išriedėjusiais iš

ankstesnių vietinių lešio pjūvio kirvelių. Šiu kirvelių rasta ir kitose Pamarių kultūros paplitimo srityse (Gaerte W., 1929, pav. 20a, b).

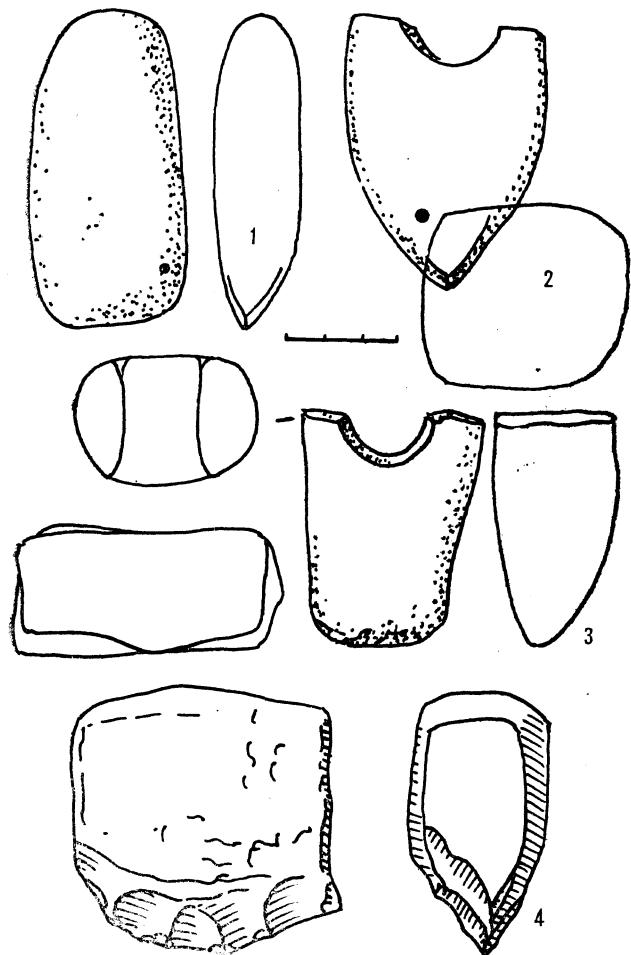
Tačiau šalia geros medžiagos ir gero darbo kirvelių ir toliau vartoti iš prasto vietinio titnago pagaminti apskaldyti ovaliniai kirveliai bei ašmenėliai. 1A gyvenvietėje rasti du ryškesni pavyzdžiai (pav. 16 : 1, 2): pirmasis padarytas iš storos nuoskalos, antrasis — iš skaldytinio. Pastarasis retušuotais šonais ir nuskeltais ašmenimis. Pirmasis, matyt, nebaigtas, nes paviršiuje dar palikta žievės, ašmenys kiek aptašyti. Be šių, aptikta pora visai plonų, iš abiejų pusių aptašytų plokštelių, tikriausiai k a l t e l i u a šmenėlių. 17-oje gyvenvietėje irgi rastas 3,2 cm ilgio apskaldytas kaltelio ašmenėlis. Ovalinis kirvelis iš vietinio titnago bandytas daryti ir 18-oje gyvenvietėje. Titnago gabalas iš visų pusių apskaldytas taip, kad dirbinys pasidarė storo lešio pjūvio. Ašmenys iš abiejų pusių formuoti retušuojant. Tačiau, matyt, kirvelis nebaigtas, nes pati ašmenų briauna dar likusi gana stora. Jis 6,7 cm ilgio, 4,2 cm pločio ir 2,6 cm storio. 22-oje gyvenvietėje buvo trys iš abiejų pusių apskaldytių vietinio titnago plokštelių, atrodo, vartotos irgi kaip kaltelių ašmenėliai.

Keletas tokių kaltelių ašmenėlių rasta ir 40-oje gyvenvietėje. Vienas mažas trapecijos pavidalo kaltelis buvo plonais nuskeltais ašmenimis ir siaurai retušuotais šonais (pav. 16 : 5). Antrasis kiek didesnis, beveik keturkampis, šonai iš abiejų pusių retušuoti plokščiu retušu, o ašmenys nuskelti skersai keliomis skeltėmis (pav. 16 : 7). Dar vienas keturkampis kirvelis, plokštai apskaldytas iš abiejų pusių, pagaminatas iš gero visai šviesaus titnago (pav. 16 : 3). Greičiausiai tam pačiam reikalui skirtas ir ovalinė kirvelė primenantis dirbinys smarkiai sumuštais pakraščiais (pav. 16 : 8). 41-oje gyvenvietėje aptikti du kalteliai ar kirveliai. Vienas visai mažuliukas (2,5 cm ilgio, 1,6 cm pločio ir 0,8 cm storio), trapecijos formos, iš visų

14 pav. Akmeniniai kirveliai ir kapliai:

1–4, 7 – iš 1A gyv., 5, 6, 9, 10 – iš 40-os gyv., 8 – prie 9-o ploto užtvankos. IEM

15 pav. Akmeniniai kirveliai ir kaplys:
1 — 300 m į S nuo 35-os gyv., 2 — 200 m į P nuo 38-os gyv., 3, 4 —
iš 41-os gyv. 1, 2 — MB, 3, 4 — IJ

pusių apskaldytas lėšio pjūvio dirbinėlis (pav. 16 : 6). Antrasis kiek didesnis, 4,7 cm ilgio, beveik trapecinis, bet, atrodo, nebaigtas, nes ir blogojoje pusėje, ir ašmenyse yra likusios žievės (pav. 16 : 4).

Ovalinio įtveriamojo kirvelio idėja, be abejio, atėjusi iš pietinių Lietuvos sričių, kur tokiai kirveliai žinoma labai daug. Kaltelių ašmenelių paprastai randama mezolite ar ankstyvajame neolite titnago neturtingose srityse. Pamarių kultūroje tokiai maži kaltelių ašmenelių pasitaikė visur (Zurek J., 1954, pav. 23).

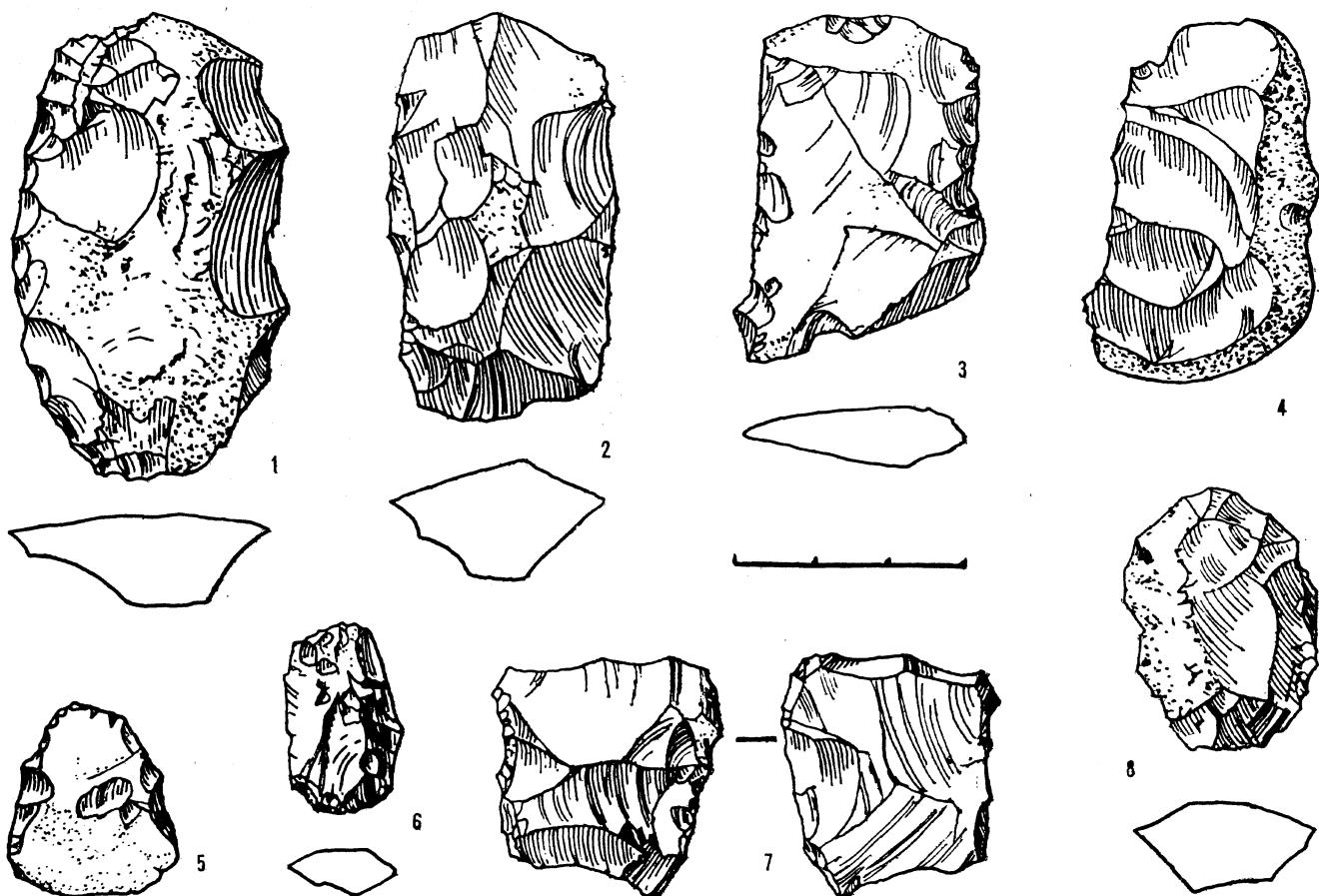
41-oje gyvenvietėje rastas vienintelis skalūno kirvelio gabaliukas. Tai nedidelė riestų ašmenų dalelė, iš kurios nustatyti kirvelio formos neįmanoma. Tačiau atrodo, kad čia, priešingai ankstesnių laikotarpių radiniams, būta ne skobtelio, o kirvelio. Apskritai skalūno dirbiniai Pamarių kultūrai nebūdingi, nes šios kultūros gyventojai nepalaikė mainų ryšių su finougrais. Sekdami tradicija, jie, matyt, dar pasigaminavo jo dirbinėlių, tačiau naudojo jau vietinę

medžiagą. Lietuvos pajūryje aptinkama mažų rieduliukų. Latvijoje ir Estijoje vėlyvajame neolite skalūno dirbinių nemaža, tačiau medžiaga irgi daugiausia jau vietinė (Янитс Л. Ю., 1959, c. 226—228; Лозе И. А., 1971, c. 335; 1979, c. 65—68).

Siuo laikotarpiu dažniausiai vartoti įvairių kitų vietinių akmenų rūsių kirveliai. Įtveriamasis ovalaus pjūvio, rastas 1A gyvenvietėje (pav. 14 : 4), padarytas iš gana prasto trapaus pilko gneiso su baltu kvarco intarpu. Pritaikant rastą akmenį, paviršius, matyt, labai mažai apdirbtas: tik viršus ir apačia kiek pagludinti, ypač arčiau ašmenų. Ašmenys truputį siaurėjantys, išdužę. Kirvelis 10,6 cm ilgio, 6,5 cm pločio ir 3,2 cm storio. Toje pačioje gyvenvietėje rastas ir keturkampio pjūvio kirvelis (pav. 14 : 3) iš nelabai kieto Lietuvoje randamo lauko špato amfibolito. Jo šonai taip nugludinti, kad kartu su pentimi sudaro ištisą juostą. Ašmenys gerokai išdužę. Dabar kirvelis vos 11,6 cm ilgio, 5,5 cm pločio ir 3,3 cm storio. Trečasis (pav. 14 : 2) yra plokščias, į vieną pusę labiau nuleistais ašmenimis, artimas ankstyvų gyvenviečių kaltelių ašmenėliams, tik anie paprastai būdavo daromi iš jvežtinio skalūno, o šis — iš vietinio akmens.

Ovalaus pjūvio akmeniniai kirveliai Lietuvoje taip pat dažnas radinys. Šis tipas susidarė greičiausiai vėlyvajame neolite pagal titnaginių kirvelių pavyzdžius ir pasitaikė dažniausiai titnago neturtinguose rajonuose, kur išsilaike net iki ankstyvųjų piliakalnių laikotarpio (LAA, 1974, t. 1, p. 87, žem. 12 : 1). Keturkampio pjūvio akmeniniai kirveliai taip pat, matyt, bus atsiradę tokiai pačių titnaginių veikiami. Keturkampio pjūvio titnaginiai būdingi virvelinės keramikos kultūrai, nors vienas kitas Pabaltijuje pasirodė ir anksčiau. Pvz., akmeninis įtveriamasis kirvelis buvo aptiktas Latvijoje, Zveiniekų kapyno 51-ame kape, priklausančiame ankstyvajam neolitui (Zagorskis F., 1974, p. 9). Estijoje akmeniniai kirveliai taip pat žinomi nuo ankstyvojo neolito, nors keturkampio pjūvio laikomi virvelinės keramikos kultūros atsineštine forma (Янитс Л. Ю., 1959, c. 225—226).

Taigi daugiausia rasta įtveriamujų kirvelių, kaip, beje, ir kitose Pamarių kultūros gyvenvietėse, nes, matyt, su skyle kotui vartoti daugiau kaip ginklai. Įtveriamieji kirveliai būdingi ir kitoms Pamarių kultūros gyvenvietėms. Gana daug ir ovalaus, ir keturkampio pjūvio akmeninių įtveriamujų kirvelių rasta Žucevo gyvenvietėje (Zurek J., 1954, p. 19—23, lent. XIV: 2,5—8, pav. 31, 32). Jie dažnai grūbūs, nedailaus darbo, tačiau pasitaikė ir gražiai nugludintų facetėmis. Suchačiaus gyvenvietės kirviai irgi prasto darbo, nelygūs, kartais į vieną pusę paplatintais ašmenimis, facetėmis nugludintu paviršiumi (Ehrlich B., 1936, p. 72).

16 pav. Apskaldyti titnago kirveliai:

1—2 — iš 1A gyv., 3, 5, 7, 8 — iš 40-os gyv., 4, 6 — iš 41-os gyv. IEM

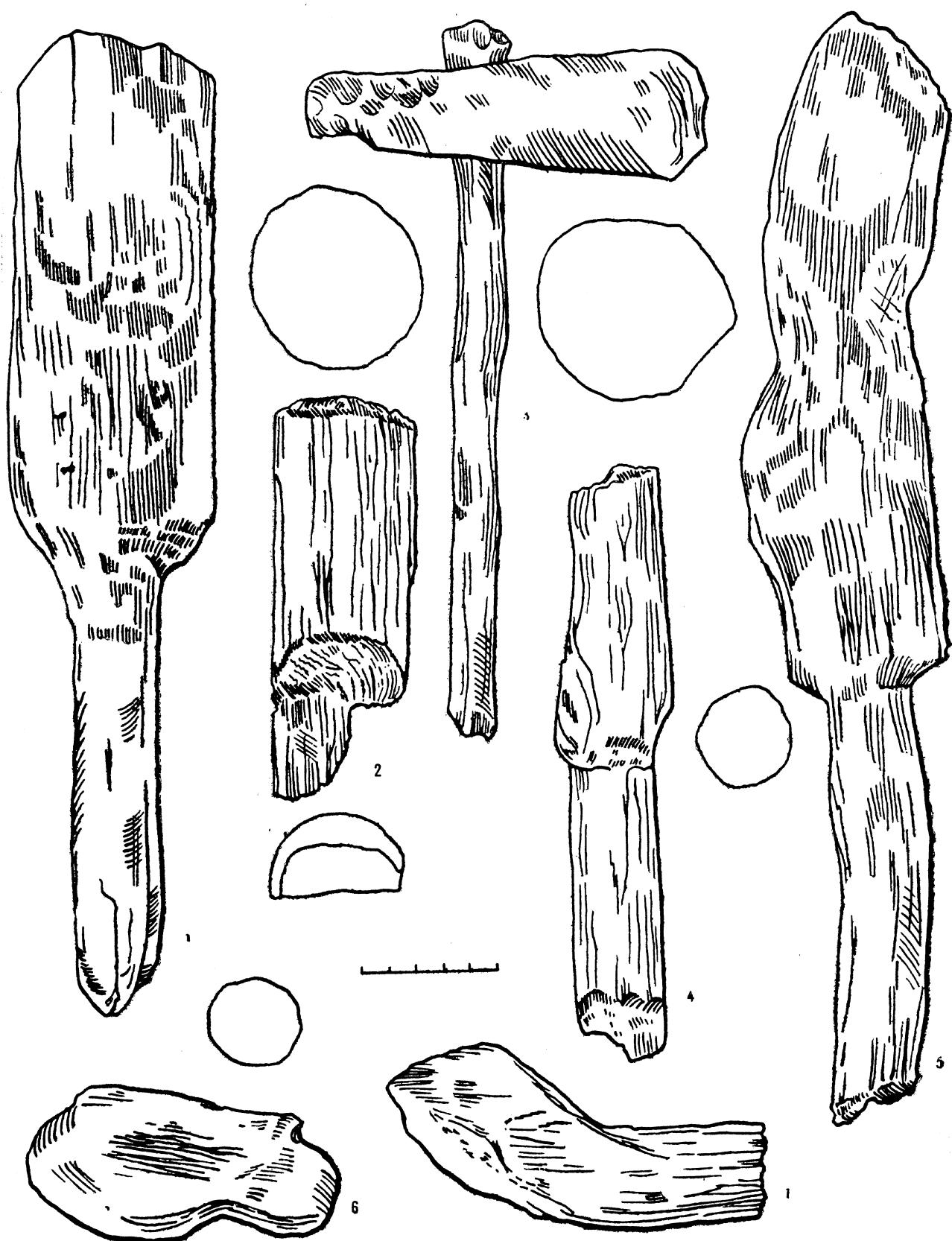
Be to, 1A gyvenvietėje rastas labai dailaus darbo uralitinio porfirito skobtelis keturkampio pjūvio liemeniu ir pentimi ir labai lygiai išduobtais ašmenimis. Jis 5,5 cm ilgio, 3,3 cm pločio ir 1,2 cm storio (pav. 14 : 1). Antrasis, tik neišduobtais ašmenimis, keturkampio pjūvio (pav. 15 : 1), aptiktas maždaug 300 m į šiaurę nuo 35-os gyvenvietės, atskirai dirvoje. Jo ašmenys beveik tiesūs, truputį siaurėjantys.

Skobtelijus pasitaikė ir kitose Pamarių kultūros gyvenvietėse, pvz., Modževinoje (Lärchwalde) ir Žuceve (Kilian L., 1955, p. 50; Zurek J., 1954, p. 19, lent. XIV : 1). Jie dažniausiai ovalaus pjūvio. Nors ir labai panašūs į vidurinio neolito skalūno skobtelius, bet greičiausiai bus kilę iš Vakarų ar Pietų, nes Europoje neolite buvo trys skobtelijų paplitimo centrai: Šiaurės rytų Europa (Suomija, Leningrado sritis), Šiaurės vidurio Europa (Danija, Šiaurės Vokietija) ir Pietryčių Europa (Ukraina).

Kaip ir ankstesnėse gyvenvietėse, mažesni kirviai ir kaltai su kotu buvo jungiami medinėmis m o v e l ē m i s . Tiesa, nerasta nė vienos didžiųjų ritės pavidalo movų, tik pora kaltų įtvarų. Tokia aplūžusi 14 cm ilgio ir 5 cm plo-

čio kalto movele aptikta 1A gyvenvietėje (1969 m. perkasa) prie aptvaro, šalia medinės kūlės, kur ji nulūžo, matyt, dirbant (pav. 17 : 2). Antroji šioje gyvenvietėje rasta movele buvo siauro kaltuko (pav. 24 : 2). To paties tipo movelių žinoma ir Latvijos vėlyvojo neolito paminkluose (Лозе И. А., 1979, табл. XXXVI : 1).

Be įtveriamųjų, Pamarių kultūros gyvenvietėse rasta ir keletas kirvelių su skyliukotu. 1A gyvenvietėje tarp aptvaro karčių aptiktas sveikas laivinis kirvelis su mediniu 25,5 cm ilgio kotu nulūžusiu galu (pav. 14 : 7; 17 : 3). Viršuje išskaptuota buoželė, kad kirvelis nenusmuktu nuo koto. Trasologiniai tyrimais nustatyta, kad jis vartotas darbui. Kirvelis padarytas iš amfibolito, 13,9 cm ilgio, ašmenys 4,2 cm pločio ir 5,4 cm storio. Nugarėlė beveik tiesi ir plokščia, liemuo ovalaus pjūvio, artėjantis į keturkampį, pentis gana ryškiai susmaugta, ovali. Ašmenys kiek nutišę į apačią ir aptrupėję nuo darbo. Kirvelio paviršius išdūlėjęs, matyt, nuo pelkių rūgščių. Kirvelis priklauso ankstyviausiems laivinių kirvių tipams, tai viena iš pagrindinių virvelinės keramikos kultūros bendraeuropinio horizonto formų, va-

17 pav. Kūlės, kirvelis su kotu ir kiti medžio dirbiniai iš 1A gyv. IEM

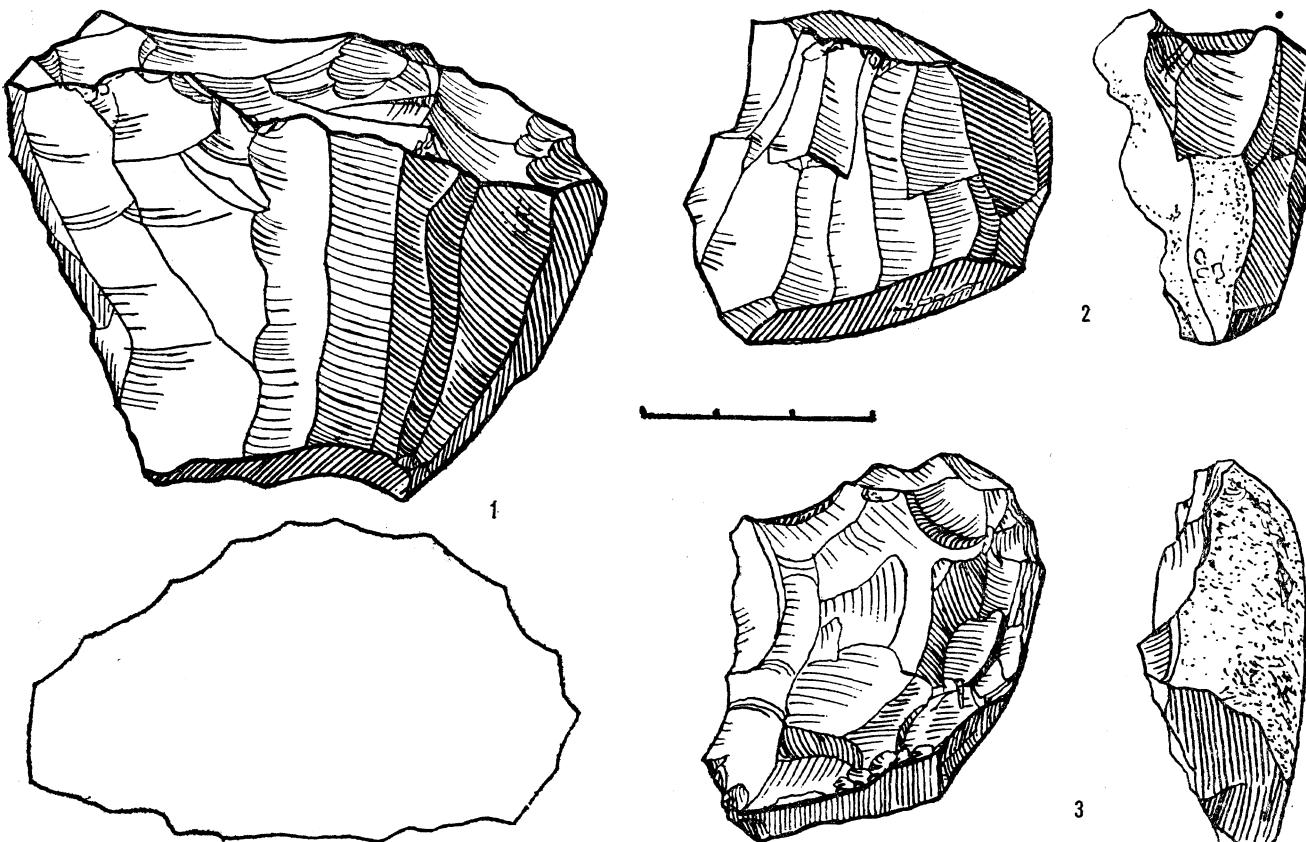
dinamasis I tipas (Äyräpää A., 1933), europinis arba A tipas (Forssander J. E., 1933), senasis tipas (Šturm E., 1936). Pamarių kultūra ji yra perėmusi iš virvelinės keramikos kultūros. Vėliau baltų srityje šis tipas greit įgavo naujų formų. Tačiau Šventosios radinys dar labai mažai nutolęs nuo savo prototipų, taigi gana ankstyvas. Lietuvoje tokie kirveliai paplitę daugiausia vakaruose: iki Dubysos ir Nemuno vidurupio, šiek tiek pasitaiko tarp Nevėžio ir Šventosios aukštupių (LAA, 1974, t. 1, p. 91—94, žem. 15). Pamarių kultūros gyvenvietėse aptinkama retai, žinoma iš Kuršių nerijos gyvenviečių (Kilian L., 1955, p. 39—40).

Giminiškas turėjo būti ir 40-os gyvenvietės kirvelis, padarytas iš uralitinio porfirito. Išlikusi tiktais pentis, kertuota plokščiomis facetėmis (pav. 14 : 9). Likusi dalis 3,7 cm ilgio ir 4,7 cm storio. Iš penties galima spręsti, kad tai galėjęs būti baltiškas kirvelis susiaurintu penties galu (LAA, 1974, t. 1, p. 88, pav. 9 : 3, žem. 3 : a, b). Be to, baltiško laivinio kirvelio dalis rasta apie 200 m į pietus nuo 38-os gyvenvietės (pav. 15 : 2). Kirvelis kiek netaisyklingo keturkampio pjūvio, ašmenys beveik tiesūs. Tokių žinoma visoje Lietuvoje, tačiau daugiausia rytuose. Si forma, matyt, atsiradusi vietoje iš

baltiškų kirvelių keturkampe pentimi, veikiama laivinių kovos kirvių.

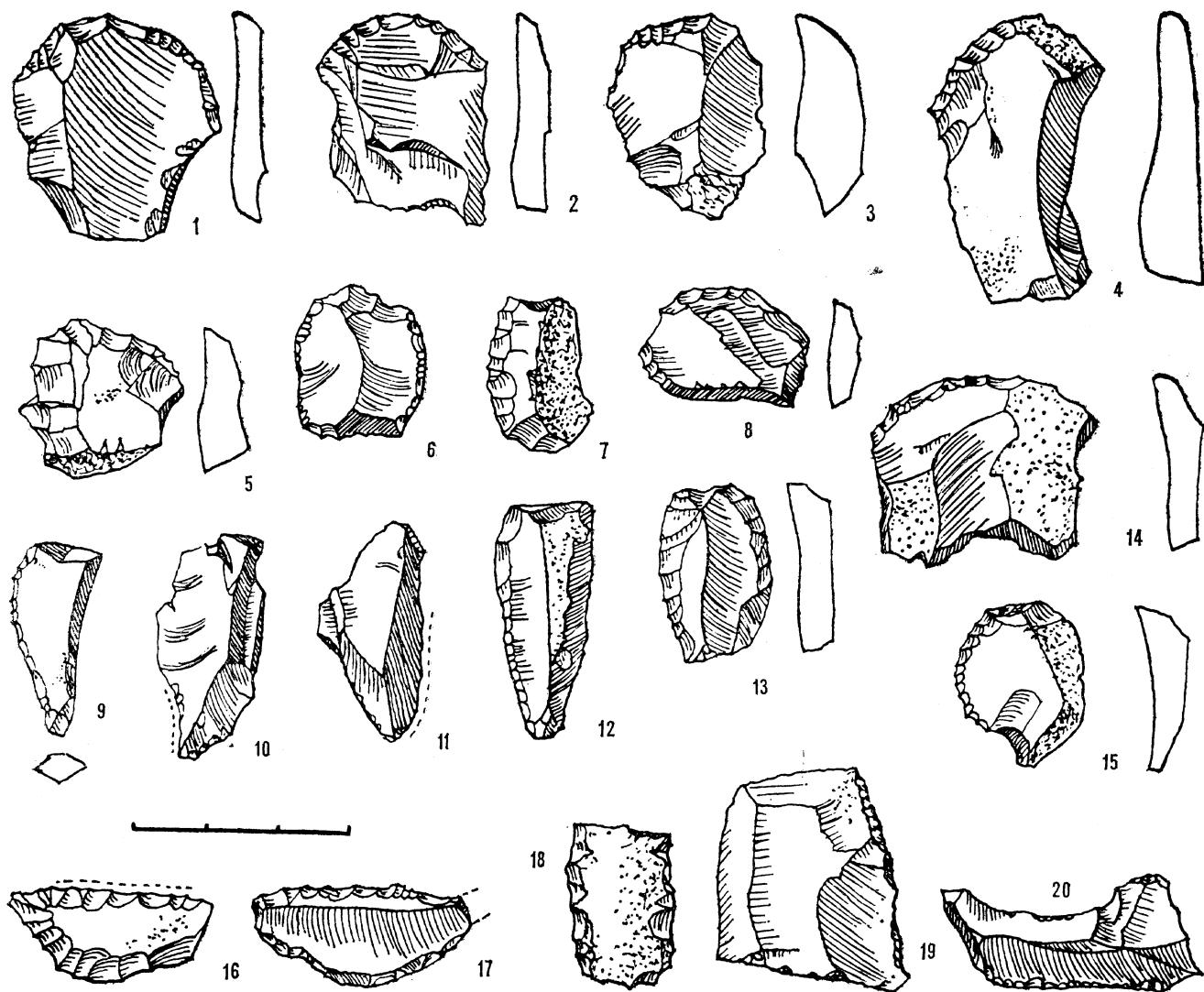
Be minėtų ryškesnių fragmentų, 40-oje gyvenvietėje rastos dar penkios ne tokios aiškios akmeninių gludintų kirvelių dalys. Vieno išlikusi nulūžusi ašmenų dalis (pav. 14 : 5). Kirvis buvo padarytas iš uralitinio porfirito, ašmenys įstriži, pjūvis artimas keturkampiui, tik viršus ir apačia kiek gaubti, o šonai statmeni ir lygūs. Ašmenys 5,7 cm pločio ir 2,2 cm storio. Antro panašaus, tik turbūt didesnio kirvio išlikusi dar mažesnė ir neaiškesnė dalis (pav. 14 : 6). Jis buvo labai didelis, nes likusi didelė tiesios šoninės plokštės ir kiek gaubto viršaus dalis. Šios liekanos priklausė greičiausiai didiesiems baltiškių kirvių variantams (LAA, 1974, t. 1, p. 88—91, pav. 9 : 5, 6; 10 : 1, 2). Jų pasitaiko ir kitose Pamarių kultūros gyvenvietėse (Kilian L., 1955, p. 46—47).

Svarbus statybos įrankis, šalia kirvio, buvo medinė kūlė. 1A gyvenvietėje rastos keturios. Visos gulėjo tarp aptvaro kuolų ir vartoto kuołams į žemę įkalti. Tai rodo ir labai išdaužytos jų galvos. Geriausiai išlikusi kūlė (pav. 17 : 1) buvo apie 35 cm ilgio. Antroji (pav. 17 : 5) apie 38 cm ilgio, nulūžusiu koto galu ir per viduri, taip išdaužyta, kad atrodo tarsi persmaugta.

18 pav. Titnago skaldytiniai:

1 — iš 40-os gyv., 2 — iš 1A gyv., 3 — iš 39-os gyv. IEM

19 pav. 1A gyv. gremžtukai ir grąžteliai. IEM

Prie jos gulėjo kalto įvara (pav. 17 : 2). Dar dvi kūlės, aptiktos tarp aptvaro karčių, išlikusios prasčiau (pav. 17 : 4).

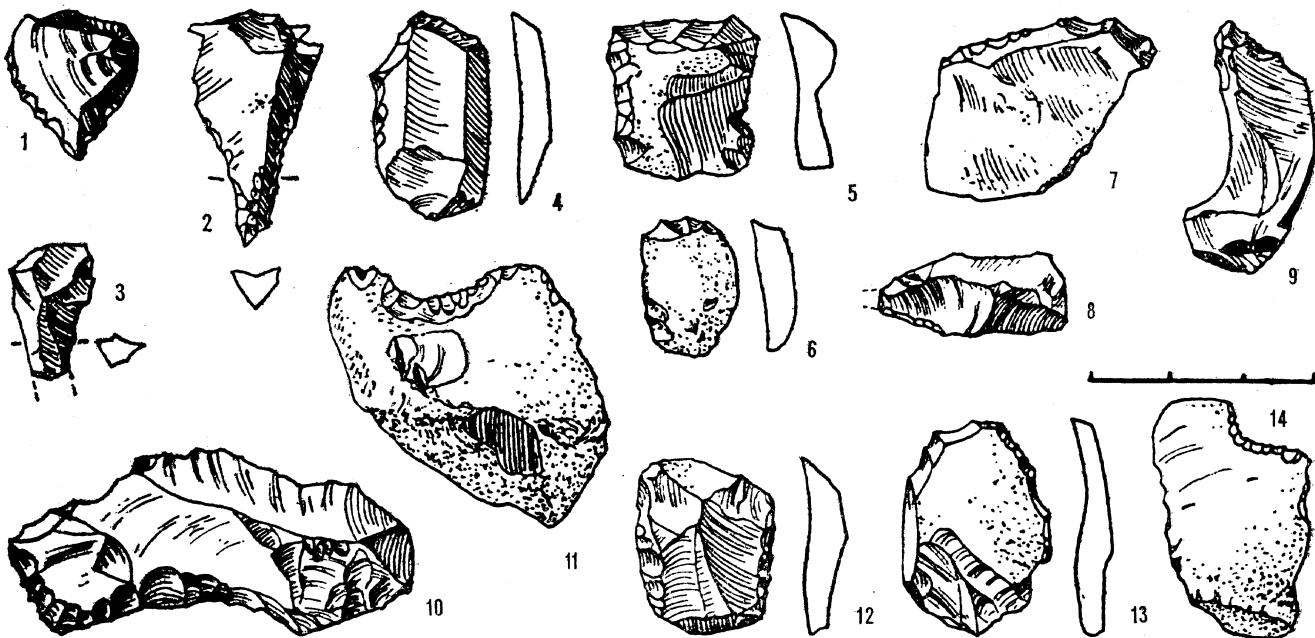
Kūlė toks paprastas ir praktiškas įrankis, kad jis pasitaiko daug kur. Panaši žinoma iš Danijos durpynų (Brøndsted J., 1960, pav. p. 180). Šventosios tipo kūlių rasta ir Sarmatės A, K ir M pastatuose (Ванкина Л. В., 1970, c. 95, табл. XXI : 4—7). Šiuo atveju Sarmatės radiniai svarbūs tuo, kad rodo, jog ir tie įrankiai, kurių mums nepavyko rasti ankstyvoje Šventosios gyvenvietėse, bus buvę perimti iš Narvos kultūros gyventojų.

Šitokias kūles iki XIX a. pabaigos vartojo Kuršių nerijos žvejai (Nidos muziejaus rinkiniai). Amžiaus pabaigoje jos buvo taikomos statybos darbuose (Vitauskas A., 1940, p. 130, pav. 1 : 8, 9) ir skalbiniams išmušti (Bielenstein A., 1918, p. 443, pav. 441). Panašias kūles

iki pastarojo meto Suomijos žvejai taip pat varotojo užtvankų kuolams kalti (Vilkuna K., 1975, pav. 76b).

Smulkesniems darbams įrankiai buvo gaminti iš titnago. Geram ruošiniui išskelti reikia paruošti titnago skaldytini — paprastai prizmės ar kūgio pavidalo specialiai apdorotą titnago gabalą. Nuo jo jau galima nuskelti gražias peiliuko pavidalo plokštės — skeltes. Iš nedidelių rieduliukų tokį skelčių nepavyksta nuskelti.

1A gyvenvietėje rasta net septyniolika žvaičių skaldytinių ir nemaža jų dalis iš vietinio ir jvežtinio titnago, o vienas net iš kvarco. Pagrindinė forma — netaisyklingas vienagalis skaldytinis, nuo kurio skeltos trumpos netaisyklingos skeltelės (pav. 18 : 2). Nuoskaloms skirti skaldytiniai be pagrindo, apskaldyti iš abiejų pusų nuo kraštų. Ypač būdingas šio tipo

20 pav. Titnaginių ylos, gremžukai, grandukai, peiliai:

1—3 — iš 4A gyv., 4, 5, 7, 9 — iš 5-os gyv., 6, 10, 11 — iš 17-os gyv., 8 — iš 19-os gyv., 12—14 — iš 39-os gyv. IEM

kvarcitinis skaldytinis. Iš prasto vietinio titnago riedulio padarytas skaldytinis aptiktas ir 39-oje gyvenvietėje, su kuriuo, matyt, vėliau dirbta, nes vienas išilginis jo kraštas retušuotas ir apspaudojamas (pav. 18 : 3).

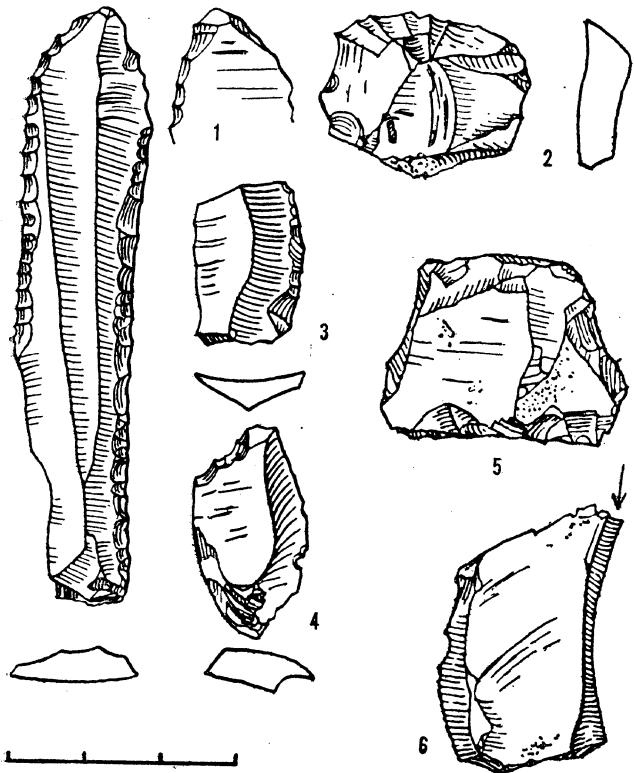
40-oje gyvenvietėje, šalia prastų, netaisyklingų, rastas ir didelis balto jvežtinio titnago skaldytinis (pav. 18 : 1) su ryškiais skelčių negatyvais. Skeltės skaldytos nuo placojo pagrindo tikai vienoje pusėje. 41-os gyvenvietės skaldytiniai žemi, viengliai, platusis pagrindas paprastai išlygintas nuoskalomis, o siaurasis natūralus. Nuo jų buvo galima skaldyti tik trumpas ir gana siauras skeltes.

Kaip ir ankstesnėse gyvenvietėse, svarbiausiai titnago įrankiai buvo g r e m ž t u k a i . Tai trumpi tvirti titnago dirbiniai minkštoms medžiagoms doroti, ypač kailiams grandyti, bet jais galima buvo ir smulkius dirbinėlius išbaigti. G r a n d u k a i , kurių rasta mažiau, panašūs į gremžukus, tik jų ašmenys įlinkę ir statmeni. Jie skirti kietoms medžiagoms apdirbtis. 1A gyvenvietėje aptikti net 22 gremžukai (pav. 19 : 1—8, 13, 14). Jie daugiausiai trumpi ir netaisyklingi, pagaminti iš nuoskalų, ašmenys riesti, retkarčiais beveik tiesūs. Dažnai gremžtuko plotis didesnis už ilgį. Tik vienas kitas iš jų primena taisyklingus mezolitinius. Gremžtukų šonai paprastai neretušuoti. Tarp jų pasitaikė tik trys pailgieji gremžukai; vieno retušuoti tik ašmenys, o dviejų — ir šonai. Šalia gremžtukų, minėtinas ir sudėtinis įrankėlis (pav. 19 : 20): tai stora lenkta skeltė, kurios išorinė pusė retušuota kaip gremžukas, o įgaubtoji tik

nudirbta, matyt, vartota kaip grandukas. 5-oje gyvenvietėje rastas beveik keturkampis dirbinėlis (pav. 20 : 5) trimis retušuotomis kraštinėmis ir visur, ypač gale, smarkiai nudirbtas kaip grandukas. Menkai retušuotų mažų gremžtukų aptikta ir 17-oje gyvenvietėje (pav. 20 : 6); 38-oje — ryškesnis trumpas gremžukas (pav. 21 : 2). 39-oje gyvenvietėje rastas grandukas (pav. 20 : 14) — trumpha, plati netaisyklinga skeltė, kurios gale kampe iš blogosios pusės išretušuota kertuota įgauba. Be to, čia dar aptiktas neaukštais statmenais ašmenimis iš skaldytinio dugno padarytas gremžukas (pav. 20 : 13) ir beveik keturkampis dirbinys abiejuose šonuose nuretušuotais ašmenimis (pav. 20 : 12).

Apie 20 gremžtukų bei grandukų rasta 40-oje gyvenvietėje (pav. 22 : 6, 10—21). Daugiausiai smulkiai, net miniatiūriniai, panašūi į apskritinius. Vienas buvo savotiškas platusis šoninis gremžukas neišlyginta blogajā puse (pav. 22 : 10). Iš viso pasitaikė tik keturi siauri ir ilgi gremžukai, padaryti iš storų geros rūšies titnago skelčių, statmenai retušuotais galais ir retušuotomis šoninėmis briaunomis (pav. 22 : 6, 11).

41-oje gyvenvietėje aptikti net 25 gremžukai (pav. 23 : 11, 12, 15, 18—24), visa kuo panašūs į anksčiau aprašytą gyvenviečių radinius, padaryti iš netaisyklingų nuoskalų. Tik trys pailgi, tačiau taip pat netaisyklingi, iš jvežtinės žaliavos. Grandukai tiesiais arba įgaubtais ašmenimis (pav. 23 : 16, 17) padaryti iš atsitiktin-

21 pav. 38-os gyv. titnago dirbiniai. IEM

nių nuoskalų, tik su tvirtai retušuota ir nudirbtą briauna.

Tokie maži netaisyklingi ir mažai apdirbtini gremžtukai bei grandukai būdingi ir kitoms Pamarių kultūros gyvenvietėms (Żurek J., 1954, p. 31, pav. 24; Kilian L., 1955, p. 51).

Kaului bei ragui pjaustyti vartoti rėžtukai. Daugiausia jų paleolito bei mezolito stovyklose. Neolite, matyt, prasimanyta kitų pjaustymo priemonių, tad rėžtukų jau reta. Tačiau pastebimas iš pažiūros gana keistas reiškinys: kai ankstyvojo neolito Šventosios gyvenvietėse jų beveik nebuvo, tai Pamarių kultūros gyvenvietėse jų vartota daugiau ir ryškesnių formų. 1A gyvenvietėje turbūt rėžtukais reikėtų laikyti porą netaisyklingo segmento pavidalo dirbinelių ištisai retušuotais pakraščiais ir vienu kamppu (pav. 19:16, 17). Vieno kampas statmenai nuretušuotas ir taip padaryta rėžiamoji briaunelė, o antrojo — smailus, bet storas ir tvirtas, ilgoji briauna iš abiejų pusių retušuota. Trečiasis aptrupėjės — apdegės. Tokio pat tipo rėžtukų rasta ir 41-oje gyvenvietėje (pav. 23:8—10, 13, 15). Dviejų rėžiamają briauną sudarė tik retušas. Abu padaryti iš tamsaus jvežtinio titnago. Mažesnio rėžtuko (pav. 23:15) priešingas galas retušuotas kaip gremžtukas. Trys buvo paprastesni rėžtukai, kurių rėžiamoji briauna sudaryta nuskėlimu ir retušu, ir keturi visai

paprasti nuskeltiniai kampiniai rėžtukai (pav. 23:10).

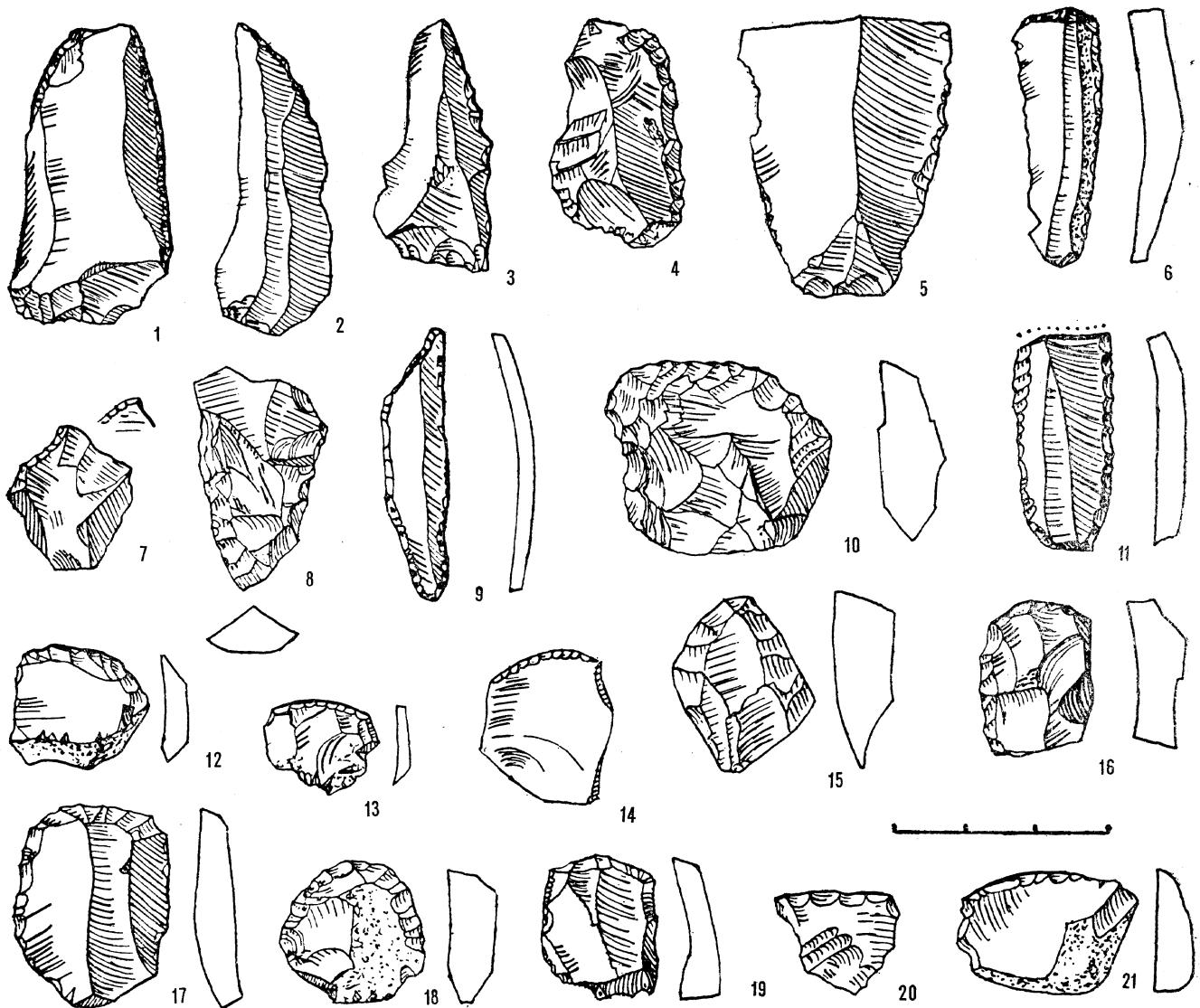
Rėžtukai jau labai nutolę nuo mezolitių prototipų. Neolitui jie nebūdingi, nebent tik tie neklasiški, kurių briauna sudaryta vien retušu.

Tačiau peilių i Pamarių kultūros gyvenvietėse — dažnas radinys, kaip ir ilgos skeltės iš nevietinio gero titnago. 1A gyvenvietėje aptikta gana ilgų skelčių. Visos jos atskeltas nuo tamsaus jvežtinio titnago, o viena plati ir trumpa buvo iš melsvo kvarco retušuotu pakraščiu (pav. 19:19). Peiliai gaminti labai paprastai, tik retušuojant skeltės pakraščius. Panaudojamos net skeltės su žieve paviršiuje (pav. 19:18). Kitose gyvenvietėse, šalia tiesių, rasta ir lenktų peilių. 17-oje gyvenvietėje aptiktasis (pav. 20:10) buvo pagamintas iš tamsiai pilkos jvežtinio titnago kiek lenktos nuoskalos, plačiai retušuotais pakraščiais, ypač įgaubtame krašte. Galas statmenai nukirstas ir retušuotas. Labai dailus peilis pasitaikė ir 38-oje gyvenvietėje (pav. 21:1). Jis iš gero balkšvo titnago, pakraščiai karptyti lyg pjūklelis. Be to, ten pat rasta siaura gero balto titnago skeltė, retušuota viename pakraštyje iš gerosios pusės ištisai, o antrame iš blogosios pusės — vietomis.

40-oje gyvenvietėje rasta nemaža peiliams tinkamų skelčių ir joms skaldyti skirtų jvežtinio titnago skaldytinių. Būdingesni septyni peiliai (pav. 22:1—5) retušuotais šonais ar smaigaliu. Iš jų išsiskiria viena net 3 cm pločio skelė nulūžusiu galu, retušuota pakraščiu. Penkios skeltės — peiliai buvo į vieną pusę nuskembtos ir nuretušuotomis viršūnėmis.

41-oje gyvenvietėje irgi aptikta jvežtinio titnago skelčių ir skaldytinių. Rasta tiesių skelčių dalelių retušuotomis briaunomis, vienos geros skeltės galas beveik statmenai nuretušuota viršūne. Greičiausiai peiliu reikėtų laikyti storą, kiek lenktą trikampio pjūvio nuoskalą dailiai retušuota briauna (pav. 23:6). Be abejo, peiliai buvo ir du dirbiniai, savo forma primenantys ietigalius. Vienas iš jų (pav. 23:4) beveik lauro lapo pavidalo, pagamintas iš plono pilkos jvežtinio titnago nuoskalos, pagrindas iš blogosios pusės kiek išdužęs, tad dirbinys gal ir nebaigtas. Retušuotas pakraščiuose prie smai-galio plokščiu retušu iš gerosios ir blogosios pusės. Dirbinys kiek lenktas, smaigalys gana bukas, tad negalėjo būti antgalis. Antrasis ne toks dailus, kaip pirmasis (pav. 23:2), padarytas iš plačios gero gelsvai pilko titnago lenktos nuoskalos, kiek retušuotais pakraščiais. Du gero titnago peiliai (pav. 23:1, 5) buvo įstrižai nuskembtais ir retušuotais galais.

Tokių peilių rasta ir kitose Pamarių kultūros gyvenvietėse. Velyvajam neolitui ypač būdingi lenkti (Żurek J., 1954, p. 31, pav. 27, 28; Kilian L., 1955, p. 51; Loxe I. A., 1979, c. 63—64).

22 pav. 40-os gyv. titnago dirbiniai. IEM

Grąžteliai visai tokie patys, kaip ir Narvos kultūros gyvenviečių. 1A gyvenvietėje rasti keturi netaisyklingo pavidalo grąžteliai stora trikampio pjūvio viršune (pav. 19:9—12); vieno iš jų viršunė nugrėžta į šoną (pav. 19:10).

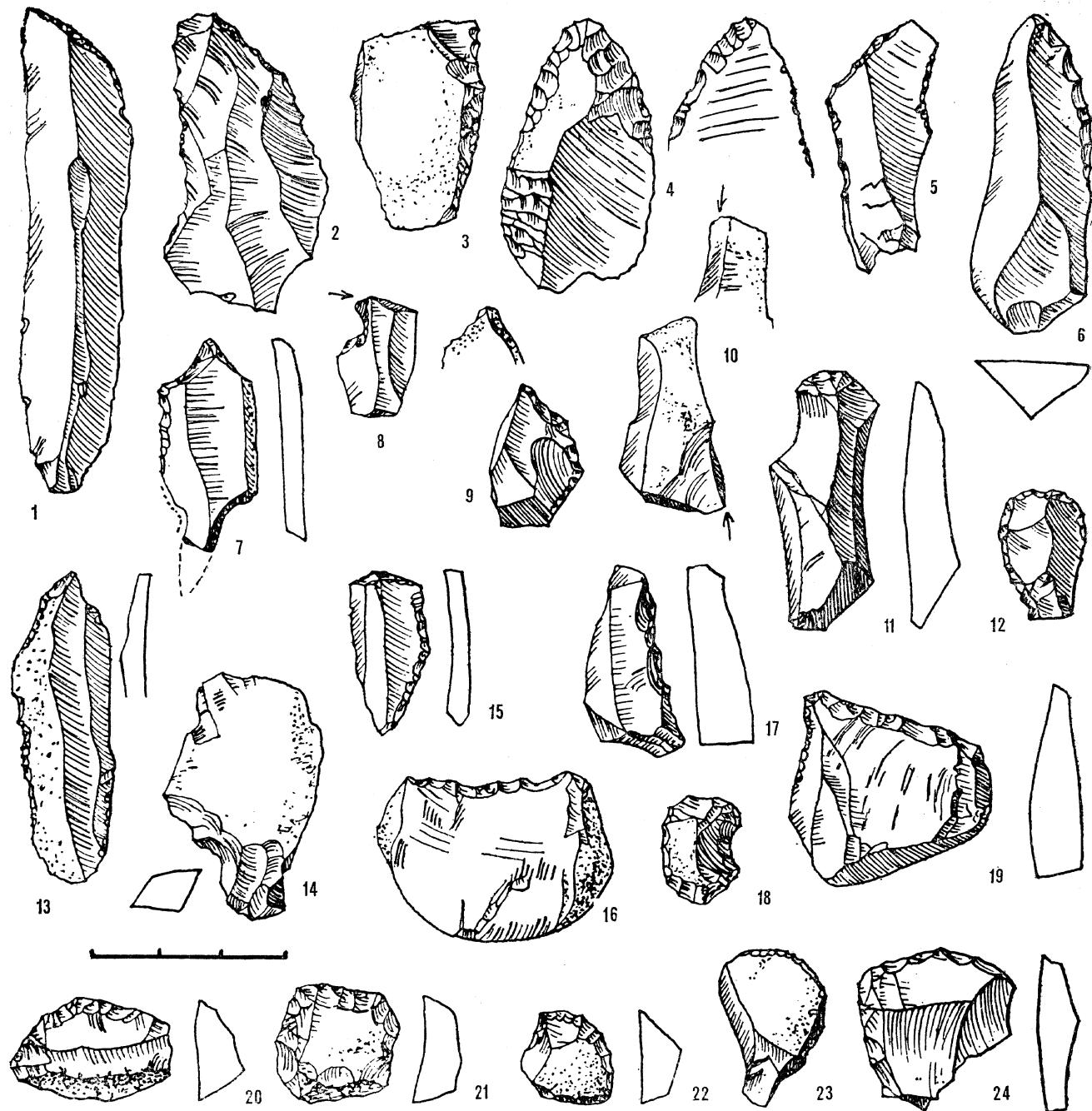
4A gyvenvietėje aptikta grąžtelii iš netaisyklingų storų smailių nuoskalų retušuotomis dažniausiai nulūžusiomis viršunėmis (pav. 20:1—3). Nulūžes rastas ir 10-oje gyvenvietėje (pav. 20:8). Jis iš neapdailintos nuoskalos, tik viršunė tvirtai retušuota iš abiejų pusių, galas nulūžes.

Po keletą grąžtelii pasitaikė 40-oje ir 41-oje gyvenvietėse. Dažniausiai jie pagaminti iš gero įvežtinio titnago. 40-oje gyvenvietėje rastas vienas dvigubas dirbinėlis (pav. 22:9), aplinkui statmenai retušuotas, abiem nusmailintomis

storokomis viršūnėlėmis. Antrasis grąžtelis (pav. 22:7) padarytas iš nuoskalos dalies su trumpu smaigaliuku. Trečiasis (pav. 22:8) buvo storas titnago dirbinys retušuota ir gerai nudirbtą viršunę, matyt, taikytas didesniems skylėms gręzti.

41-oje gyvenvietėje taip pat rastas didelis grąžtas (pav. 23:14) iš stambios nuoskalos, trikampio pjūvio viršune, retušuota pakaitomis. Antrasis čia pat aptiktas buvo iš tvirtos gero juodo titnago skeltės padarytas dvigubas dirbinys (pav. 23:7), kurio viename gale išretušuotas trumpas tvirtas smaigalys, o antrajame buvęs ilgesnis grąžtelis nulūžes.

Be šių daugmaž klasiškų dirbinių, Pamarių kultūros gyvenvietėse dažniau negu ankstesnėse pasitaikė įvairių specialios paskirties dirbinėlių, taip taip daugybė truputį

23 pav. 41-ös gyv. titnago dirbiniai. IEM

paretušuotų nuoskalų. Iš jų minėtini m u š t u k a i, kurų geras pavyzdys rastas 1A gyvenvietėje. Tai titnago rutulys, kurio dvi kiek įdubuotos plokštės likusios natūralios (už jų patogu laikyti ranka), o visas kitas paviršius smulkiai sumuštas. 5-oje gyvenvietėje rasta nemaža netaisyklingų nuoskalų, kai kurios iš jų kiek retušuotos (pav. 20 : 7). Be to, ten aptikta ir speciaaliam darbui skirtų dirbinėlių. Vienas (pav. 20 : 9) iš gelsvo titnago lenktos nuoskalos nu-

smailinta ir iš abiejų pusių pakraščiais retušuota viršunėle. Antrasis — gero tamsaus titnago skeltė (pav. 23 : 4), nesimetriškai nusklembta ir pakraščiuose iš gerosios pusės retušuota ir nudirbtą viršūne.

Be to, įvairose gyvenvietėse (ypač daug 40-oje) rasta skiltuvų ugniai skelti. Tai beveik apskriti, netaisyklingi, stori iš visų pusių retušuoti dirbinėliai smarkiai sumuštomis briaunomis.

NAMŲ APYVOKOS REIKMENYS

Be keramikos, svarbiausiai namų apyvokos reikmenys — mediniai indai ir šaukštai bei samčiai, taip pat įvairūs sunkiai nustatomo tipo dirbiniai (menturiai, kobiniai ir pan.), gaminti pritaikant tam tikrą medžio dalį. Nepakeičiamos iki pat pirmosios šio šimtmečio pusės liko medinės geldos; dubenų dar galima rasti iš XIX amžiaus.

Nemaža dubenų bei geldų liekanų rasta 1A gyvenvietėje. 41 cm ilgio ir 10,5 cm pločio dubens dalis (pav. 24 : 7) aptikta pačiaame aptvare tarp dviejų statmenų kuoliukų. Ji kiek gaubta, tačiau nuskelta ir panaudota statybai. Antra labai plona ir dailaus darbo dubens dalis iš tos pačios gyvenvietės (pav. 24 : 5) buvo kiek išriesta, pakraštys paplatintas į išorę kaip molinių ankstyvojo laikotarpio puodų. Be to, tame išgręžta skylutė. Fragmentas 43 cm ilgio ir 8 cm pločio. Su skylute irgi paplatintame į išorę pakraštyje ir kita, 56 cm ilgio liekana (pav. 25 : 8). Paplatinta ir pastorinta dar vieno dubens dalis (pav. 24 : 1) taip pat neleidžia atkurti viso jo pavidalo. Kitos plonos dubenų liekanos (pav. 24 : 4, 10) terodo, kad jie buvo gaubti. Savito visai plokščio dubens (ar geldeles) dalij (pav. 24 : 8) aptikta 9-ame pločio prie užtvankos (radinys nukentėjės, kasant drenažo griovelį). Dubuo (ar geldele) turėjo būti smailėjančiu galu, labai plokščias, su neaukštu rumbeliu pakraštyje.

1A gyvenvietėje rastos ir kelios aiškių geldų liekanos. Iš vienos net galima spręsti apie buvusios geldos ilgį ir formą (pav. 25 : 1). Ji beveik plokščiu dugnu ir statmenomis sienelėmis, galai taip pat beveik statmenai nukirsti iš išorės, o iš vidaus apvaliai išskobti, 77 cm ilgio, o išlikusi pusė 15—17 cm pločio. Geldos dalis gulėjo numesta už aptvaro ir buvo labai sutresusi (pav. 26). Aptikta dar vienos panašios geldos apvaliai išskobtu dugnu ir paplatintu pakraščiu liekana (pav. 25 : 5). Galbūt sulūžusių ir vėliau virvutėmis sutaisytų geldų dalys buvo ir ploni kiek gaubti lentgaliai su skylutėmis iš 1A gyvenvietės (pav. 25 : 2, 6, 7, 9).

Medinių dubenų bei geldų rasta ir Latvijos vėlyvojo neolito paminkluose (Лозе И. А., 1979, c. 79, taobl. XXXVI : 5, 7).

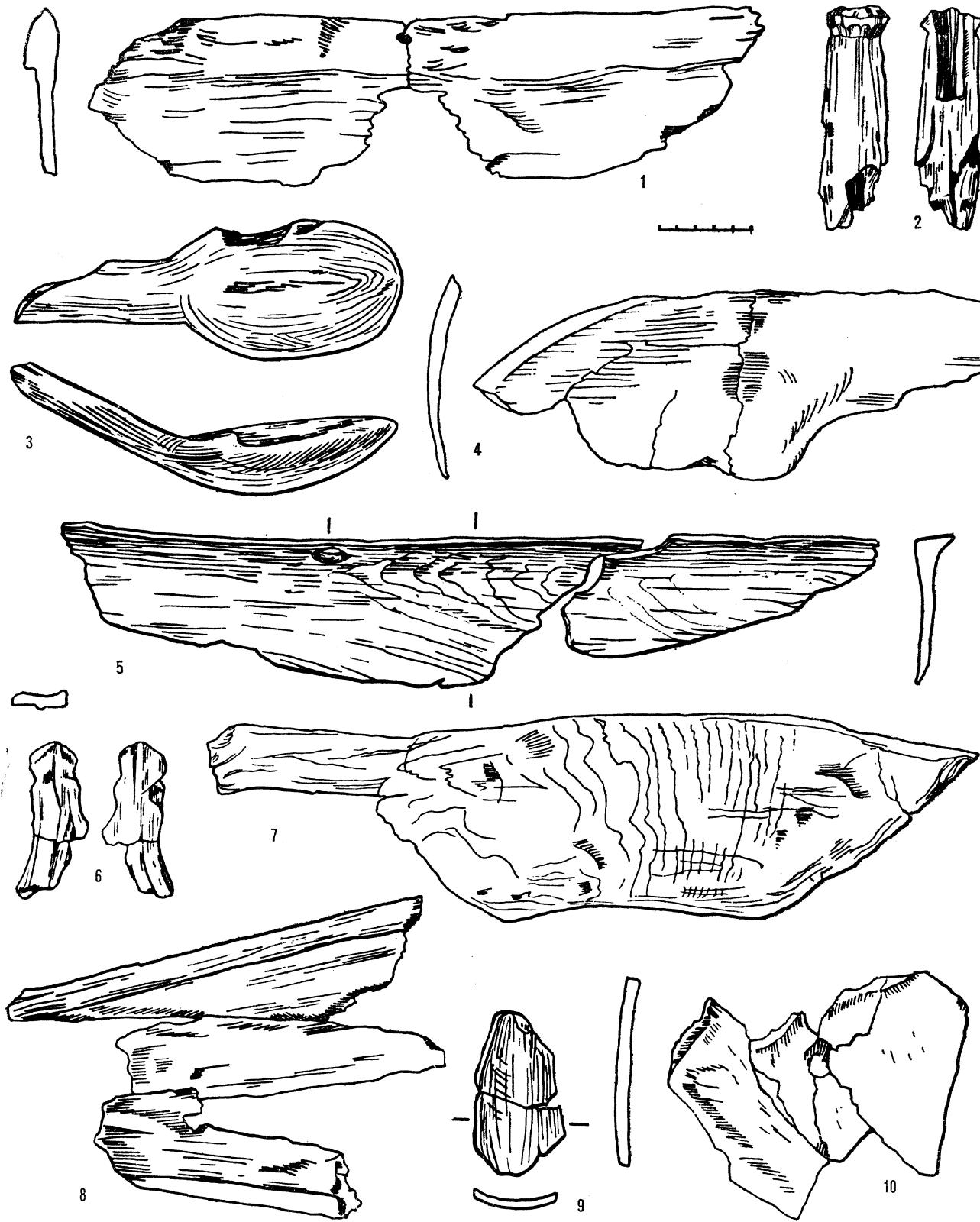
Mediniai šaukštai, kaip ir ankstesniu laikotarpiu, namų apyvokoje buvo būtini. Tačiau šio laikotarpio gyvenvietėse jų žinoma mažai. 1A gyvenvietėje rasta tikai 8,5 cm ilgio kiek gaubto šauksto dalis (pav. 24 : 9). Labai ryškus pavyzdys aptiktas 9-ame pločio prie užtvankos, pietinėje 1972 m. perkasoje (pav. 24 : 3). Šauksto kotelio galas nulūžęs, likusi dalis 20 cm ilgio; 11 cm sudarė ovali, gerai gaubta galva; kotelis kiek priplotas, istrižai kylas aukštyn. Įvairiose Pamarių kultūros gyven-

vietėse (pvz., Žuceve, Suchačiuje, Tolkmicke) rasta molinių šaukštų šukių (Kostrzewski J., 1931, p. 59; Kilian L., 1955, p. 27). Šių šaukštų aptikta ir Fatjanovo bei kitose Rytų Europos laivinių kovos kirvių kultūrose (Крайнов Д. А., 1972a, c. 155), ir visoje Pietų Europoje. Jų koteliai dažniausiai mediniai.

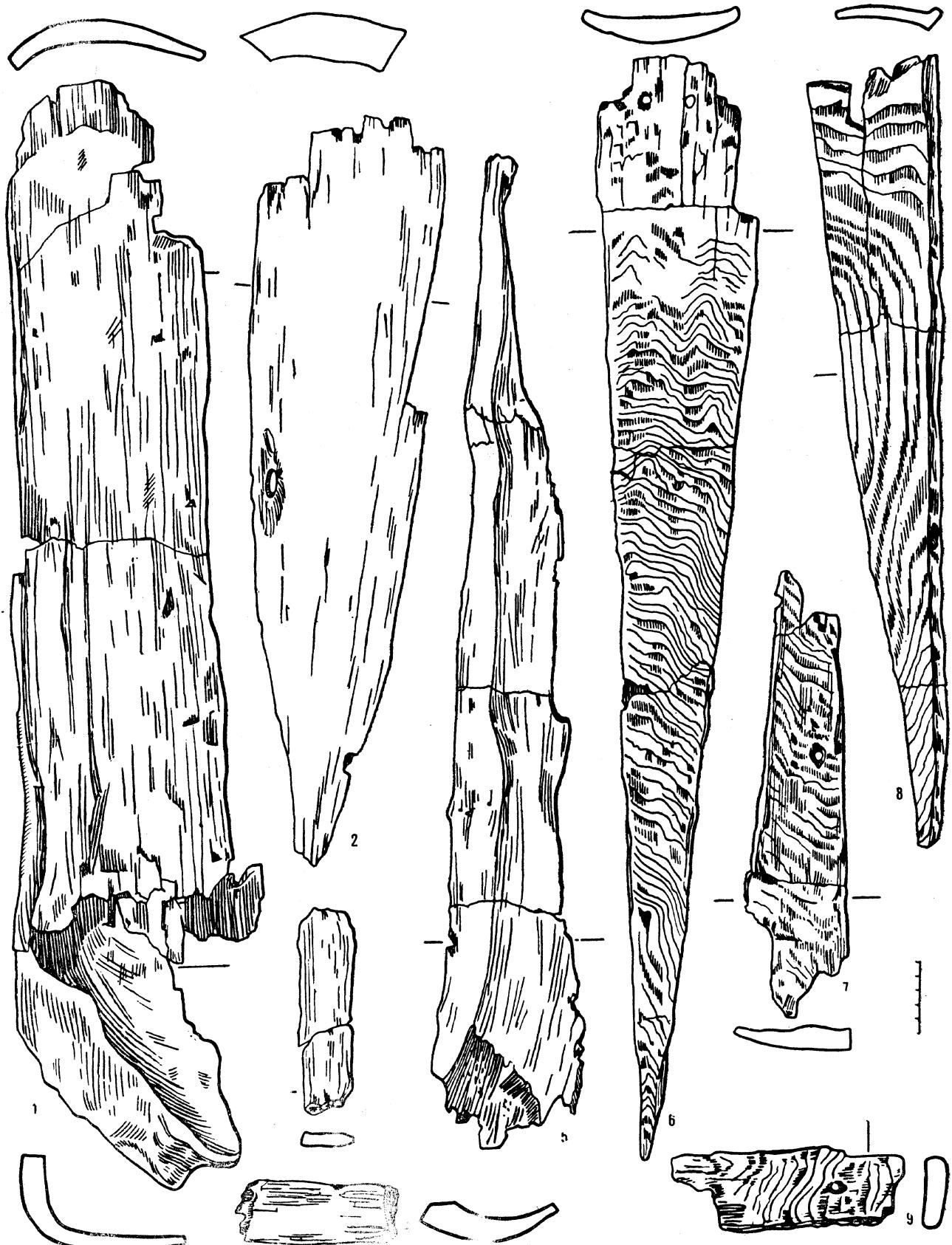
Pamarių kultūros gyvenvietėse rasta įvairių medinių dirbinių fragmentų, kurie kartais labai gražiai nugludinti, tačiau jų paskirties etnografinėmis paralelėmis nustatyti nepavyko (pav. 17 : 6, 7; 24 : 6; 25 : 3, 4). Neaiški ir vienos dailios buoželės iš 1A gyvenvietės paskirtis (pav. 3 : 13).

Namų apyvokoje greičiausiai plačiai taikyti įvairūs pinti daiktai — dembliai, pintinės, galbūt net apdarų dalys. Kiek šiam reikalui vartotas kultūrinis pluoštas, galima tik spėti. Virvelių, siūlų ir kt. pagrindinė medžiaga ir toliau buvo liepos karna. Tai rodo į amforos asą (pav. 50) įverta stora liepos karnos virvelė. Šio laikotarpio gyvenvietėse labai retai pasitaiko rasti pintą demblį. 1A gyvenvietėje aptiktas gana didelis — apie 40 cm ilgio ir 25 cm pločio — pinto demblilio gabalas. Demblys (pav. 27) nupintas iš liepos karnos ruoželiu, tikta pakraštėlis — ripsiniu pynimu. Galbūt jis buvo spalvotas, nes mikroskopuojant pastebėta, jog paviršius pluoštu, einančiu skersai ir išilgai, yra nevienodas. Keletas gabalu ruoželinio pynimo demblilių aptikta šiaurės Lenkijoje (Laczińska Huta). Jie pinta iš meldų ir liepos karnos, rasti kasant durpes (Кларк Дж. Г. Д., 1953, c. 231). Žinomas demblys ir iš Bžešč Kujawski (Brześć Kujawski) vietovės (Jazdžewski K., 1938, p. 80, 102, lent. XXXVII : 1, 2). Dažniausiai išlikę tik atspaudai ant puodų šukių ar kitų molio dirbinių. Tokių atspaudų ant puodų dugnų rasta, 1974—1978 m. tyrinėjant Nidos gyvenvietę (Rimantienė R., 1978, p. 80). Jų pastebėta ir Suchačiuje (Ehrlich B., 1936, p. 70, lent. XXII : 2) ant trijų molinių pasvarų ir vieno pailgo dubenėlio dugne (Raschke G., 1938, p. 39—44, lent. VII). Ankstyviausią ruoželinio pynimo atspaudų rasta ant Jerichono (Palestina) puodų dugnų. Sprendžiant iš Bulgarijos, Rumunijos, Jugoslavijos, Vengrijos bei šiaurės Lenkijos radinių, manoma, kad šis pynimo būdas bus atėjęs iš Pietryčių. Šveicarijos neolito gyvenvietėse ruoželinio pynimo neaptikta, tad atrodo, jog jis būdingas Rytų Europai (Кларк Дж. Г. Д., 1953, c. 230—231). Žinoma, tegalima kalbėti apie ruoželinį pynimą, bet ne audiama, nes tam reikia gulsčių staklių.

Sventosios 1A gyvenvietės demblys buvo vartotas, aišku, pastato vidui papuošti. Varguar jis galėjo tiki gultui užtiesti (tam geresnis ir stipresnis kailis), tačiau grublėtai statinei sienai jis, be abejo, buvo nepamainomas. Tokie užtiesalai žinomi visoms primityvioms tau-

24 pav. Dubenų dalys, šaukštai ir kiti medžio dirbiniai:
1, 2, 4–7, 9, 10 — iš 1A gyv., 3, 8 — prie 9-o ploto užtvankos. IEM

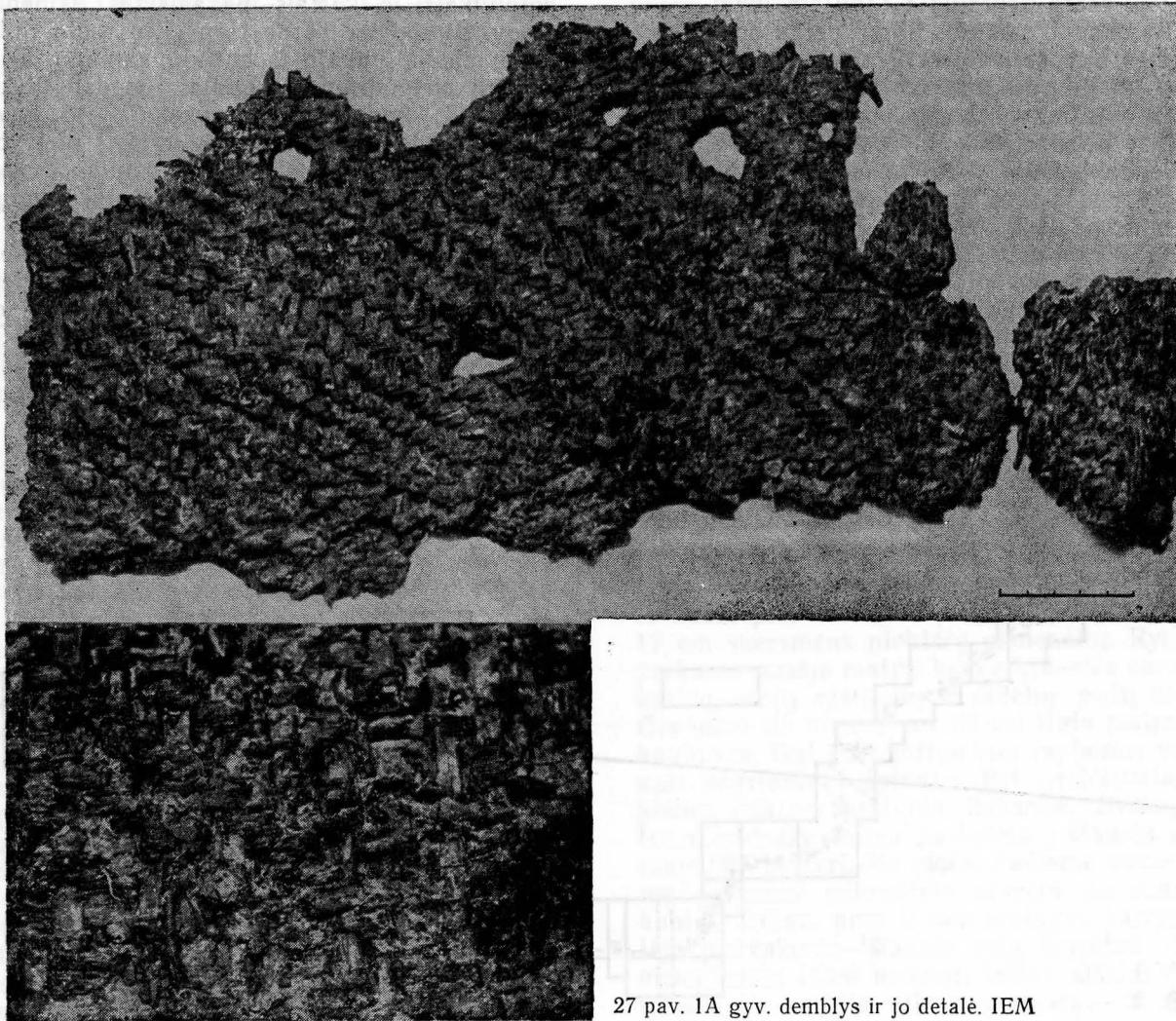

25 pav. 1A gyv. geldų fragmentai. IEM

26 pav. Gelda in situ 1A gyv.

toms, gyvenančioms statinėse trobelėse ar palapinėse. Vėlyvajame neolite sienos būdavo dengiamos dembliais. Tai įrodo archeologų pateikiamas Merzeburgo (Merseburg; Vokietijoje) koridorinio kapo sienos piešinys. Kapo plytoje įraižytas ruoželiu (zigzagine linija) pintas užtiesalas, o virš jo sienoje įraižytas lankas ir déklas su strėlėmis (Кларк Дж. Г. Д., 1953, c. 236—237). Tam pačiam laikotarpiui priklausantių akmeninių dėžių kapų išdažytomis sienelėmis žinoma ir Kryme (АУ_к, 1971, c. 262, рис. 74). Ornamentai labai paprasti, geometriiniai, pasikartojantys. Be abejo, jie vaizdavo patatų sienas dengusius demblius.

27 pav. 1A gyv. demblys ir jo detalė. IEM

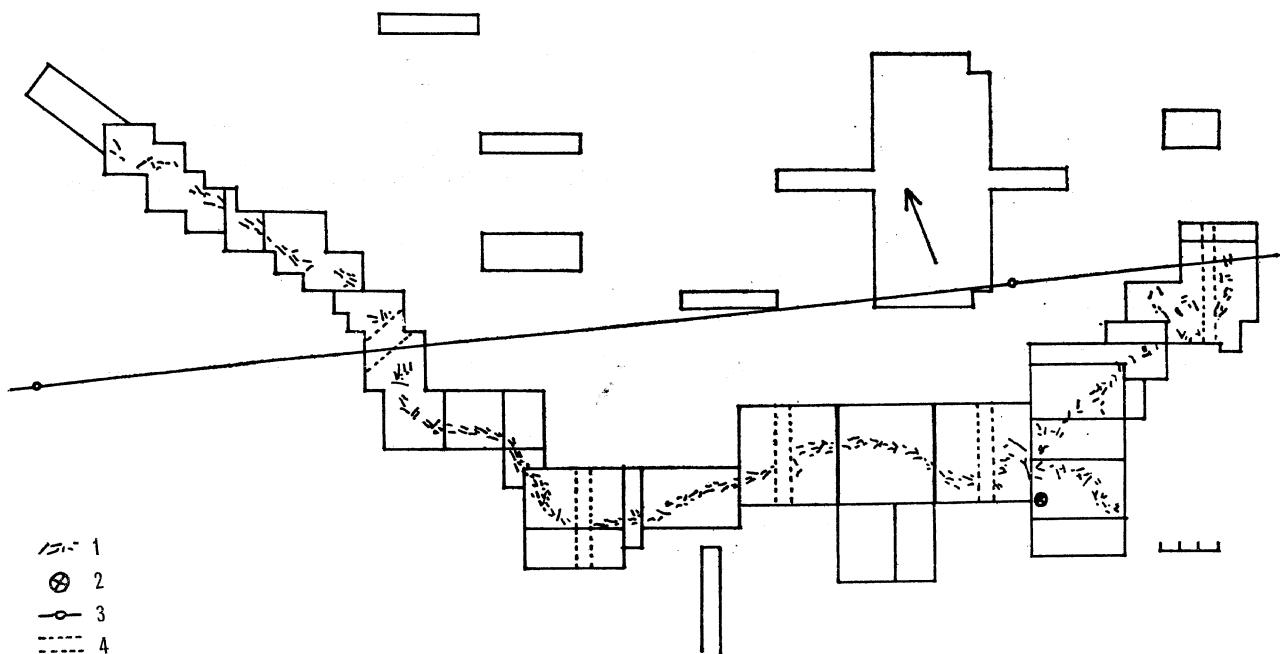
STATINIAI

Be minėtos užtvankos (žr. p. 13—18), vėlyvojo neolito statinių liekanų rasta tik 1-os gyvenvietės viršutiniame (A) sluoksnyje. Tai buvęs gyvenvietės aptvaras. Jis pastatytas jau sausojे ežero pakrantėje (pav. 28—33).

Paseksime radinius pagal perkasas, kaip jos iš eilės buvo tyrinėtos. Pradėsime nuo viduriunes — 1967 m.— perkasos (pav. 29). Toliau bandysime rekonstruoti visą statinį.

Dar neprisikasus iki statinio, žemėje ēmė ryškėti apie 50—70 cm pločio tamsesnė juosta ir joje išblaškytos smulkios kartelės. Tik jas nuėmus, paaiškėjo statinio konstrukcija. Vakarinėje perkasos dalyje — 1—2b kvadratuose — buvo galima skirti dvi eiles išilginių karčių (pav. 31 : 1, 2), paremtų statmenais kuoliukais. Tarpas tarp jų — 30—40 cm. Pietinėje eilėje kai kur buvo galima pastebėti tris eiles 2—3 cm storio kartelių, gulsčiai sudėtų viena ant kitos.

Iš pietų jas rėmė statmenai įkalti kuoliukai ir akmenys. Šiaurinėje eilėje taip pat protarpiais dar buvo galima atsekti dvi gulsčių karčių eilės, iš išorės ir vidaus paremtas statmenais kuoliukais ir kartais pakamšytas akmenimis (pav. 31 : 3, 4). Tarpe tarp eilių rasta didelių pušų žievių gabalu ir baltųjų samanų. Toliau statinį kirto drenažo kanalas; medžių liekanų aptikta c kvadrato eilėje, paskui 3—8 kvadratuose, po to statinys vėl pakrypo į pietryčius. 3c kvadrate tarp išblaškytų smulkių medžio nuolaužų vėl ryškiai buvo matyti dvi karčių eilės. Šiaurinėje galima skirti penkias vieną ant kitos sudėtas gulsčias kartis, kurias rėmė du kuoliukai per 60 cm vienas nuo kito. Pietinė eilė ne tokia ryški, juo labiau, kad čia suklotos lenktos, kreivos kartelės. Tačiau išorinėje sienelės pusėje per 40 cm vienas nuo kito aiškiai buvo pastebimi statmeni kuoliukai. Tarp eilių

28 pav. 1A gyv. tyrinėtas plotas:

1 — aptvaro liekanų ruožas, 2 — židinių pėdsakai, 3 — elektros stulpų linija, 4 — drenažo kanalas

primesta pagalių, pušų žievių, akmenų, o per vidurį skersai gulėjo kreivas rąstgalys. Matyt, nuo to paties aptvaro kiek į pietus suvirtusios ir kelios kartys bei rąstelis. Toliau į rytus — 4c kvadratė — aptvaras gana prastai išlikęs, o šiaurinėje jo dalyje matyti penki jvairiaus storio statmeni kuoliukai, įkalti apie 40 cm protarpais, aplink mėtėsi ilgųjų karčių ir pušų žievių. Ryškesnių aptvaro liekanų pastebėta 5c kvadratė. Cia greičiausiai būta keturių eilių karčių, nuvirtusių į šiaurę nuo jas remiančių kuolų. Šiaurinėje dalyje téra du kuoliukai per 170 cm vienas nuo kito. Pietinėje nelikę nė vieno statmeno, o ilgos ir tiesios kartys siekė 120—130 cm ilgio. Tarp jų gulėjo visai plokščias ir plonas 30 cm ilgio ir 20 cm pločio akmuo. Toliau į rytus — 6c kvadratė — ilgosios kartys išlikusios prastai, o statmeni kuolai gana ryškūs. Iš jų matyti, kad kartais kreivos bei šakotos ilgosios kartys buvo paremiamos iš abiejų pusių kuolais. Dvi tokios apgaubiančių kuolelių poros pastebetos šios atkarpos pietvakariuose ir šiaurės rytuose. Tarpas tarp eilių čia iki 75 cm. Tolimesniam kvadratė jau gerokai iš savo vietos išsklidusios kartys gulėjo įstrižai kvadrato šiaurės vakarų bei pietryčių kryptimis. Statmenų kuoliukų eilė išlikusi tik į pietus nuo karčių.

Nors 9b ir c kvadratuose liekanos smulkios ir išsklidusios, aiškiai matyti, jog aptvaras suko į pietus. Vakarinėje 9b kvadrato pusėje téra keletas ilgų tiesių karčių ir grupelė kuoliukų. Toliau aptvaras vėl ėjo maždaug tiesiai į rytus, truputį išlinkdamas 12a—b ir 10b—c kvadratuose. Šiaurinėje jo pusėje gulėjo daugiau kaip 2 m ilgio kartis bei keletas trumpesnių kartelių ir išlikęs tik vienas kuolelis joms parenti. Pietiniame aptvaro pakraštyje, nutolusiam per 70 cm, apie kvadrato vidurį aptikta visa grupė kuolų, matyt, rémusių kartis iš abiejų pusių. Ant 9—10b kvadratų ribos gulėjo 1 m ilgio ir 8—10 cm storio gale išsišakojusi kartis, antra panaši, tik mažesnė rasta pietiniame kvadrato pakraštyje.

Gana ryškių aptvaro liekanų pastebėta ir 11b kvadratė. Beveik ties vidurine jo linija, pietiniame pakraštyje matyti statmenų kuolelių, įkaltų po porą. Šiaurinę aptvaro pusę žymėjo ilgos ir iki 10 cm storio kartys, parentos kuoliukais. Iš jų išsidėstymo sprendžiama buvus dvi karčių eiles. Tarpe rasta baltujų samanų. Pietiniame pakraštyje gulėjo eilutė akmens, pakamšytų po sienelę (pav. 31 : 3). Toliau į rytus — 12b kvadratė — aptvaro liekanos suvirtusios: matyt, abi karčių eiles čia susijungė į vieną 20—25 cm storio sienelę, sutvirtintą statmenais kuolais. Ant viršaus įstrižai buvo suvirtusių kuolų ir gana gerai pastebima eilutė akmens, kuriais pakamšytas sienelės pamatas iš pietų pusės. Šalia jų, maždaug prie 12a ir b kvadratų ribos, aptikta statmenų kuolelių eilė.

Į rytus buvo neryškių medinės sienelės liekanų, aiški tiktais akmens eile.

Toliau aptvarą vėl kirto drenažo kanalas, 14—15 kvadratuose atkasta jo tasa. Ir vienoje, ir kitoje kanalo pusėje matyti, kad kultūrinis sluoksnis prie aptvaro gilėja 18—20 cm. Pačiaame duobutės viduryje stovėjo įkaltas 69,5 cm ilgio ir 5,2 cm storio netaisyklingo keturkampio pjūvio kuolas įstrižai nukapotu viršumi. Iš jų 20 cm nuo viršaus įstrižai įkalta medinė vienis (pav. 32 : 5). Rytinėje 14b kvadrato dalyje buvo matyti jau kiek taisyklingiai išilgai suvirtusios kartys. Jos sudarė apie 50 cm pločio juostą, kurios pietinėje pusėje taip pat matyti akmens eilutę. Aptvaro tēsinys toliau pastebėtas 15b kvadrato šiaurės vakarų kampe. Išblašyti kartelės ir čia užémė apie 50 cm pločio ruožą; pietinėje jo dalyje iš abiejų gulscių karčių pusių buvo matyti šachmatine tvarka sukalta kuoliukų eilutę.

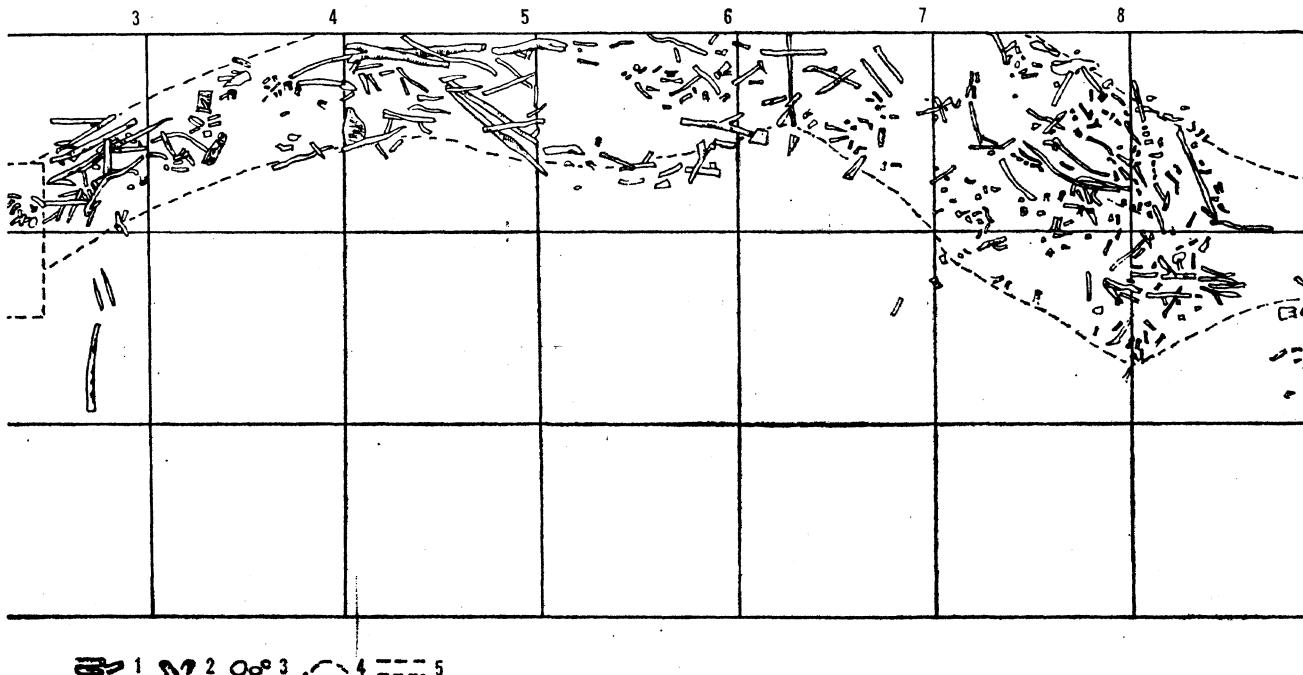
Toliau į rytus aptvaro pėdsakai nutrūko, ir čia gulėjo dvi pėdžios. Viena išlikusi sveika, 205 cm ilgio ir 10 cm storio, be žievės, nusmailinta apačia ir dvišaku statmenai nukapotu viršumi (pav. 32 : 6). Antroji buvo 200 cm ilgio ir 10 cm storio, nulūžusia viršūne.

Visas rytinis plotas, tyrinėtas 1968 ir 1969 m., aiškiai nuolaidėjo į rytus. Apie 50 cm gylyje pradėjo ryškėti juosvas maždaug 1 m pločio ruožas, o 80 cm gylyje aptikta aptvaro tasa. Apie porą metrų į pietus nuo aptvaro liekanų, vakariname perkaso pakraštyje, 70 cm ilgio ir 50 cm pločio plotelyje išryškėjo židinėlis. Tai negili ovali duobutė, kurioje buvo 7 cm storio anglukų, suodžių, perdegusių kauliukų bei žuvų ašakų sluoksnelis. Prie židinėlio matyti keturi nedideli akmensukai ir 7 cm storio statmenas kuolas. Iš šiaurė nuo jo stovėjo pasviręs 195 cm ilgio iš abiejų pusių nusmailintas kuolas, kurio smaigalys buvo per 70 cm nuo minėto kuolo prie židinio. Aplink gana daug 10—17 cm skersmens plokščių akmens. Rytinėje perkaso pusėje matyti kelios krūvelės suverstū karčių, storų rąstgalių ir didelių pušų žievių. Cia buvo tik vienas vos 15 cm ilgio statmenas kuoliukas. Gal šios kartys bus suplautos vėliau nuo pagrindinio aptvaro. Bet greičiausiai tai kokios laikinos pašiūrės liekanos. Ryškių aptvaro pėdsakų toliau pastebėta į šiaurės rytus nuo 1967 m. tyrinėto ploto. Pačiame vakariname perkaso pakraštyje stovėjo du statmeni kuolai. Toliau, nors ir netvarkingai, kartys gulėjo pietvakarių—šiaurės rytų kryptimi. Statmenų kuolų labai nedaug, tačiau aiškiai matyti, kad jie kartais sukalti po porą — iš abiejų karties pusių, kartais stovi grupelėmis, o storėjai dažnai po vieną. Jie ir pavienės puodų šukės žymėjo aptvaro kryptį.

1969 m. perkasa pratęsta dar toliau į šiaurės rytus. Cia kartys labai sutrupėjusios ir išblaš-

kytos, o kuolai dideli ir sukalti po porą. Ypač daug jų išlikę rytiniame aptvaro gale, kur tarp kuolų rasta nemaža ir žievų bei karčių gabaliukų. Kiek į šiaurę nuo šios grupės stovėjo dar trys pavieniai dideli kuolai. Toliau pratesus perkasą, nei į šiaurę, nei į rytus medžių liekanų ar puodų šukių nerasta. Atrodo, kad čia, atsirėmęs į ežero krantą, aptvaras turėjo ir baigtis. Matyt, todėl ir kuolai šioje pusėje yra daug stores-

125 cm įleistas į gruntu, antrasis šalia 6 cm storio ir 130 cm įleistas į gruntu. Pora pietinės eilės kuolų matyti 9m kvadrato — vienas 80 cm ilgio ir 3,5 cm storio, o jo porininkas 120 cm ilgio ir 5 cm storio. Daugiau kuolų aptvaro gale, t. y. 11m-n kvadratuose. Kai kurie jų išsirangę nuo žemės slėgimo. Ilgiausių kuolų pora (vienas 110 cm ilgio ir 5,5 cm storio, antrasis 160 cm ilgio ir 3,5 cm storio) buvo šiaurinėje

ni ir ilgesni negu 1967 m. tyrinėtame plote. Jie dažnai pervaryti per visą sapropelio sluoksnį ir jsmigę į smėlį. Pvz., 17 kvadrato viduryje stovėjo 125 cm ilgio ir 3 cm storio kuolas, o jo porininkas ties pietvakarių kvadrato kampu buvo 145 cm ilgio ir 4 cm storio. 1g kvadrate matyti dvi poros kuolų: pietinės poros kuolai 110 cm ilgio ir 4 bei 5 cm storio, jų smaigaliai apačioje susiėjo. Antros poros vienas kuolas 120 cm ilgio ir 3,8 cm storio, o kitas 142 cm ilgio ir 4,5 cm storio. 2g-h ir 3h-i kvadratų kuolai panašaus dydžio: 84—120 cm ilgio ir 3,5—5 cm storio. Tik visai atskirai stovintis 2j kvadrate buvo 180 cm ilgio ir 9 cm storio, nuo sapropelio pavarsiaus išsikišęs tik 20 cm. Stambesnis (120 cm ilgio ir 7 cm storio) ir atskiras kuolas rastas apie 3i kvadrato vidurį. Toliau į rytus storų (7—8 cm storio) kuolų pasitaikė vis dažniau. Matyt, tuo metu čia buvo gerokai pažliugę, ir plonieji išsilaiatyti negalėjo. Stambesni kuolai prasidėjo nuo 7l-m kvadratų. Ilgiausi buvo pora 8m kvadrate — vienas 7 cm storio ir

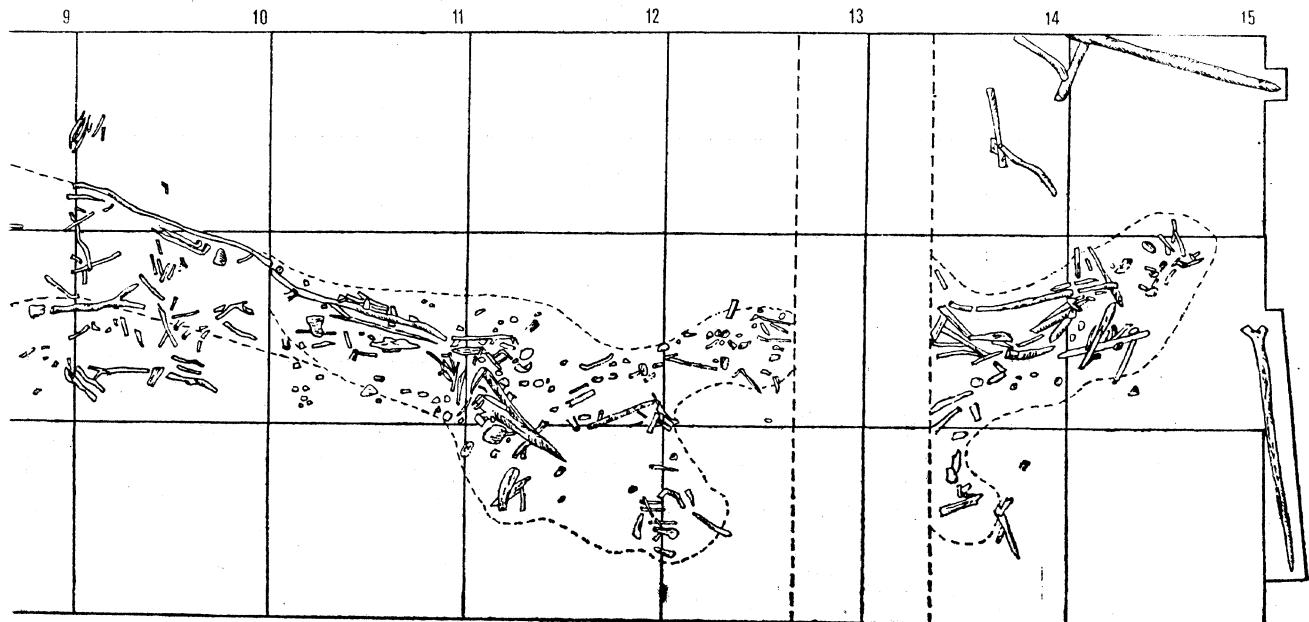
kvadrato pusėje. Stambesni paprastai pavieniai kuolai, šį kartą — 11o kvadrato. Pasviręs ištiržai iš pietų į šiaurę beveik per visą kvadratą stovėjo 210 cm ilgio ir 7 cm storio kuolas, įleistas į gruntu smėlį. Šalia jo buvo antras 200 cm ilgio ir tokio pat storio. Tarpas tarp jų smailiai — apie 100 cm. Šalia stambiųjų kuolų kartais matyti įkalta plonesnių bei trumpesnių kuoliukų, greičiausiai taisant aptvarą. Kartais jie būna sukryžiuoti.

I vakarus nuo 1967 m. perkasos taip pat pastebėta aptvaro liekanų, tyrinėtų 1968 ir 1969 metais. Cia jos labai ryškios ir ėjo 60—100 cm ruožu (pav. 30). Tarp daugybės įvairiomis kryptimis suvirtusiu karčių liekanų buvo matyti ir dvi eilės ilgų karčių, einančių išilgai ir parermtų kuoliukų poromis (pav. 33 : 1, 2). Atstumas tarp kuoliukų eilių siekė iki 50—110 cm. Visur prie kuoliukų rasta akmenų ir didelių pušų žievų. Ryškiausią liekanų pastebėta 1d kvadrato, kur kuolai iš abiejų pusų rėmė 170 cm ilgio ir 8 cm storio rąstelį. Panašūs rąsteliai,

tikriausiai jau nuvirtę nuo sienelės, gulėjo tame pačiame plote. Pora statmenų kuolų aiškiai buvo matyti ir pietinėje aptvaro eilėje. Protarpais aptvaras labai sunykęs; 8—9 kvadratuose jų apnaikino melioracijos griovys. Bet 10—11c-d kvadratuose, pasukdamas tiesiai į šiaurę, jis labai ryškus (pav. 33 : 1). Šioje dalyje virš aptvaro liekanų, tuož po dirvožemiu buvo matyti juodas ruožas, kurio sluoksnis storaiusioje

aptvaro posūki. Žemiau — dar keli rasteliai ir statmeni kuoliukai.

Toliau į vakarus ir šiaurės vakarus aptvaro liekanų pastebėta daug mažiau. Tačiau čia pasaistaikė įdomesnių medinių radinių. 13—14f kvadratuose rasti bent keli bučiaus gabalai (pav. 13). 13f kvadrate virš aptvaro karčių istrižai dviem eilėmis gulėjo 80 cm ilgio pušies skalų pluoštas; tarp jų — 2 cm storio žemės

29 pav. 1967 m. tyrinėta aptvaro dalis:

1 — gulsčios kartys, 2 — statmeni kuolai, 3 — akmenys, 4 — tamsios žemės ruožas, 5 — drenažo kanalas

vietoje siekė 40 cm. 10c kvadrate aptvaras suko į šiaurės vakarus, o nuo 11c kvadrato jau ėjo tiesiai į šiaurę. Kartys čia gana trumpos (tarp jų ir viena 18 cm pločio lentelė) ir aptiktos 70 cm pločio ruožu. Tarp jų šiaurinėje ir pietinėje aptvaro pusėje gana daug kuoliukų. Užsisukęs jis labai paplatėjo, ir jo liekanų (pav. 33 : 2) pastebėta net 180 cm pločio ruožu. Cia sukalta labai daug ir storų (7—8 cm skersmens), dažnai 115—140 cm ilgio kuolų. Daug tankiai sukaltais kuolų buvo matyti aptvare ir toliau į šiaurę. 11d kvadrate per patį aptvaro karčių krūvos vidurį ējo penkių statmenų 75—120 cm ilgio ir 3—4 cm storio kuolų eilutę. Be to, ten gulėjo ir netvarkingai išmėtytų tokų pačių kuolų. Matyt, aptvaro linkyje jų buvo prikalta labai tankiai. Toliau į šiaurę ir šiaurės vakarus aptvaro pėdsakai menkesni. Bet čia jame rasta ir lentgalių, ir medinių dirbinių nuolaužų. Linkyje vėl buvo matyti sukaltais kuoliukų grupelė. Prie pietinio 12d kvadrato kampo gulėjusio 155 cm ilgio storo rasto kryptis rodė

sluoksnelis. Viename gale tarp skalų buvo plokščias akmuo. Po jomis matyti ilga tiesi kartis, susikryžiavusi su kita 240 cm ilgio kartimi vienu nusmailintu, antru dvišaku galu. Po šiomis kartimis, prie pat statmenų kuoliukų šiaurinėje aptvaro pusėje gulėjo trijų sluoksninių 20 skalų pluoštas. Skalos labai tiesios, 2—3 cm pločio, 265 cm ilgio ir 1 cm storio. I pietus nuo aptvaro atskirai aptikta labai sutrešusi 77 cm ilgio geldos dalis (pav. 26).

Toliau šiaurės vakarų perkasa tyrinėta 1969 metais. Taip pat 50 cm gylyje išryškėjo apie 100 cm pločio juosvas ruožas, žymėjės aptvaro kryptį. Pietinėje dalyje dar aiškiai buvo matyti dvi karčių eilės, tarp kurių paliktas 60 cm tarpas. Kartys labai įvairios, tarp jų 17—18i kvadratuose gulėjo net 165 cm ilgio ir 15 cm storio gumbuotas lapuočio medžio rastelis, aptikta pušų žievę. Tačiau kuoliukai šioje dalyje trumpi ir todėl dažnai pavirtę. Po aptvaro liekanomis 18i kvadrate rasta labai apdažyta medinė ri-

tinio pavidalo kūlė su kotu ir medinė kalto įtvavos pusė (pav. 17 : 1, 2).

Į šiaurę nuo drenažo kanalo aptvaro liekanos labai menkos. Idomesnė karčių krūvelė pastebėta 191 kvadrate. Joje įstrižai stovėjo du

ploni ir trumpi kuoliukai išlikę retai. Baigus 64 m ilgio perkasą, šiaurės vakarų kryptimi vėl padaryta 10 m ilgio ir 4 m pločio įstrižinė perkaša. Nuėmus velėną, dar buvo matyti šia kryptimi einąs neryškus tamsus ruožas, tačiau aptvaro

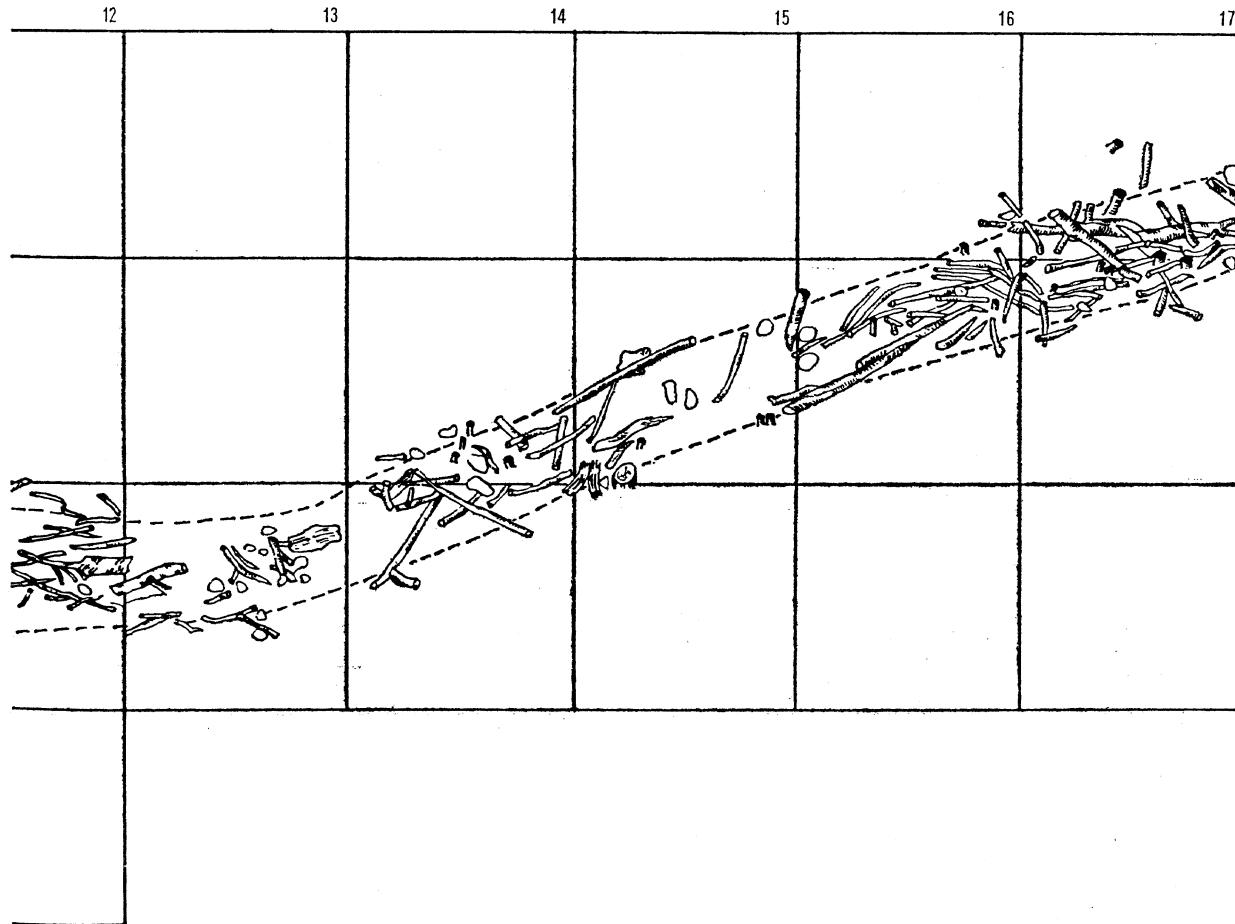
kuolai. Šiauriniam panaudota kažkokia medinio dirbinio 73 cm ilgio nuolauža (pavz. 33 : 4). Jo viršūnė nupuvusi, o prie apačios gražiai išskaptuotas 7,5 cm skersmens gunklas. Smaigalyje būta skylys, per kurią dirbinys nulūžęs (pav. 32 : 1). Lygiagrečiai gulėjo 33 cm ilgio ir 6 cm pločio kažkokio kito dirbinio dalis. Jis trikampio pjūvio, apskritu plokščiu galu. Dar toliau į šiaurę aptvaro liekanos buvo taip pat labai menkos. Tik juosvas apie 70 cm pločio ruožas žymėjo jo kryptį (pav. 33 : 3). Statmeni

pėdsakų jau nelikę. Matyt, kuolai buvo per arti žemės paviršiaus, nes šioje perkasoje pastebėtas tokis susisluoksniaivimas: paviršiuje 30 cm storio velėnos ir durpių sluoksnis, kuris tik tamsestiame ruože siekė 40 cm storio. Po juo éjo geltonai rudos spalvos 15—20 cm storio durpingo sapropelio sluoksnis, žemiau — žalias sapropelis.

Iš viso atkasta apie 150 m ilgio aptvaro dalis. Jis įrengtas sausose vietoje, jau užakusio ežero plote, greičiausiai kyšulyje į ezerą. Arčiau

ežero gruntas buvo minkštesnis, ir didesnius kuolus reikėjo įvaryti giliau kaip rytiniame aptvaro gale. Tuo tarpu vakariniam gale greičiausiai buvo visad saūsa, tad kuoliukai čia plo ni ir reti. Tai matyti ir iš kultūrinio sluoksnio

perkasose beveik nieko nerasta. Tik pietrytinėje dalyje, apie 60 cm gylyje aptikta medžių liekanų, šiek tiek puodų šukių, gintaro ir titnago gabaliukų.

30 pav. 1968 m. tyrinėta vakarinė aptvaro dalis. Paaškinimus žr. prie pav. 29

sudėties bei storio. Rytiniame gale aptvaro stulpai įkalti tiesiog sapropelio sluoksnje, vadina si, sausas velyvojo neolito sluoksnis čia nė ne susidarė, ir aptvaras greičiausiai priėjo iki pat ežero kranto, gal net šiek tiek siekė vandenį.

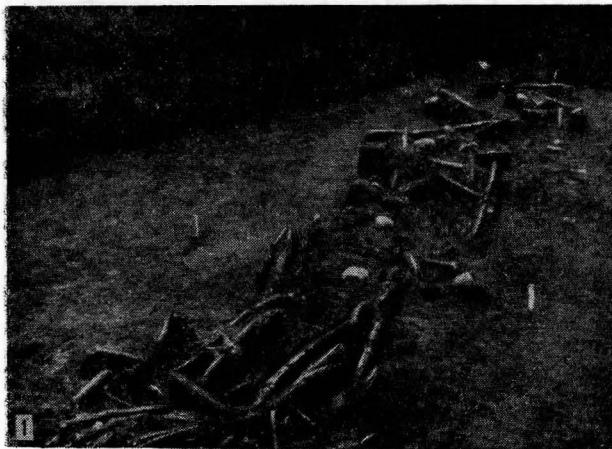
Pietvakarinėje dalyje bent kartais aptvarą siekdavo ežero potvyniai. Tai rodo 1968 m. vakarinio ploto 7-11a kvadratuose priplauti ploni smėlio tarpsluoksnėliai (pav. 30).

Gyvenvietė turėjo būti j šiaurė nuo aptvaro, jo apjuosta, tačiau čia darytose bandomosiose

Labiausiai į rytus nutolusį šios perkasos kraštą buvo sunaikinęs melioracijos griovys, tačiau, jį kasant, į pietus nuo perkasos užfiksuotas židinėlis.

Taigi reikia manyti, kad gyvenvietė stovėjo šioje dalyje. Tačiau jos pastatai buvo lengvi, tad, seniai šią vietą ariant, jie sunyko. Beje, ji buvo įsikūrusi, atrodo, ant kalvelės, kuri dabar beveik visai žema.

Rekonstruojant aptvarą, galima pasakyti, kad jį sudarė dvi eilės kuolų (pav. 32), kurie

31 pav. Aptvaro tyrinėjimų detalės. 1967 m.:

1 — aptvaro liekanos, 2 — matyt dvi karčių eilės 1b kv., 3 — akmenys šalia aptvaro 11b kv., 4 — akmenys šalia aptvaro 3b kv.

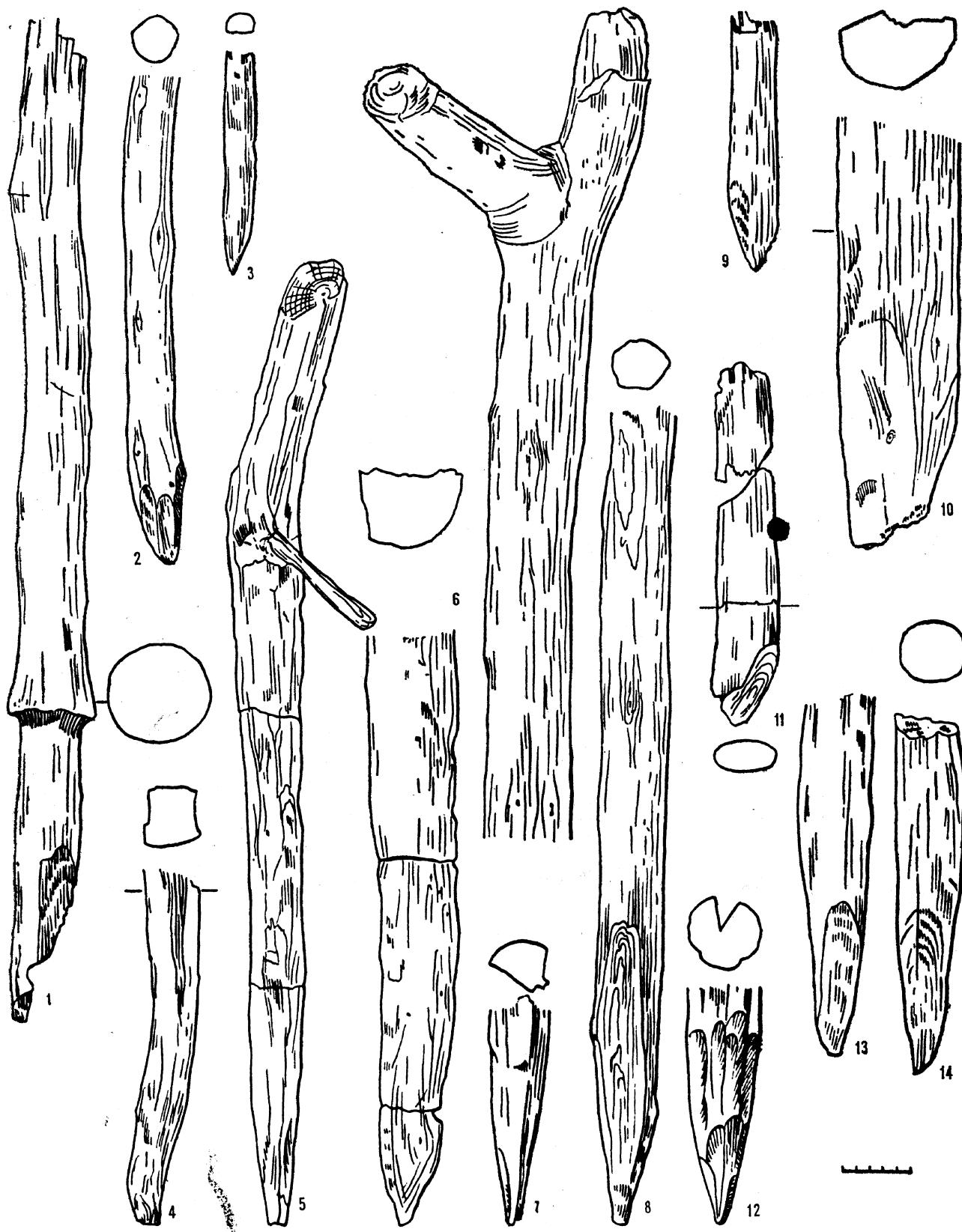
tiesiose vietose jkalti maždaug 50—100 cm tarpais, tik ten, kur matyti ryškus vingis, sukalti labai tankiai.

Tarpai tarp kuolų eilių užpildyti kartimis, pušų žievėmis, net samanomis, visa tai kraunant tiesiai, gulsčiai, bet niekad nepinanant. Aptvaras ne tiesus, nes tikriausiai taikytasi prie vietovės. Pietinėje dalyje buvo vartai. Juos sudarė du stulpai — pėdžios su išsišakojimais viršuje. Be abejo, jie buvo uždaromi. Priešais vartus — nemažas sausas plotas. Tai matyti iš 80 m ilgio bandomosios perkaso, einančios tiesiai į pietus. Joje neaptikta jokių radinių, durpingo molio sluoksnelyje pasitaikė degesių trupinių ir keletas šukių nuotrupų. Prie pat tvoros, jos linkyje į vakarus nuo vartų, buvo gyvenvietės šiukšlynas, todėl kitur jokių radinių beveik nepastebėta. Net buvusioje gyvenvietės teritorijoje mėtési tik pavienės smulkios šukelės ar gintarėliai. Labai gera, kad patekė į šiukšlyną puodai neišsibarstė, o galima buvo surinkti didėles jų šukes ir nemaža puodų restauruoti.

Rytinis aptvaro galas, matyt, remėsi į ežerą, nes čia nebuvò sauso kultūrinio sluoksnio, o labai ilgi kuolai sukalti į pažliugusį dumblą.

Dvigubų šulų eilių statyba būdinga visoms Pamarių kultūros gyvenvietėms. Lietuvoje tokį statinių liekanų rasta Plungės raj. Šarnelės gyvenvietėje (Girininkas A., 1977a, p. 57—59, pav. 3, 4). Stulpaviečių aptikta Nidos gyvenvietėje. Tačiau iki šiol žinomi patys ryškiausiai šios statybos pavyzdžiai yra iš Suchačiaus. Namai buvo keturkampiai, sienos statytos iš dvigubų šulų eilių (Kilian L., 1955, p. 60—61). To paties tipo pastatų pėdsakų aptikta ir Tolkimcko gyvenvietėje (Ehrlich B., 1940, p. 44—56). Žuceve iš daugybės šulų liekanų pavyko išskirti tik vieno pastato dviejų eilių sienomis planą (Žurek J., 1954, p. 37—38, pav. 38). Dvigubų statinių eilių pastatų rasta ir rytų Latvijos vėlyvojo neolito gyvenvietėse (Lozė I. A., 1979, c. 55—60).

Panaši primityvi statyba iki šiol išlikusi etnografinėje medžiagoje. Pvz., tebéra tveriamą statinę tvora, kurioje kas 1 m poromis sumaištysti mietai, o į tarpus nuožulniai dedamos kartys ir pritvirtinamos vytelėmis. Tokia tvora ypač drėgnesnėse vietose pataisoma gali išstovėti daugiau kaip 10 metų (Petrulis J., 1940, p. 72, pav. 1, 2).

32 pav. Aptvaro karčių bei kuolų smaigaliai ir pėdžia

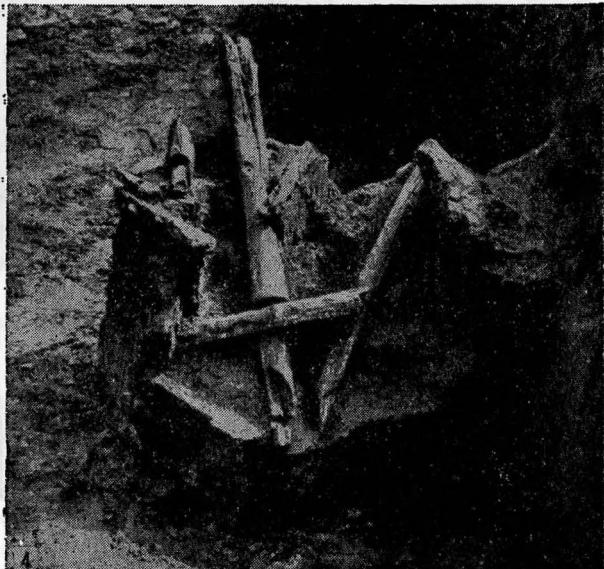
1

2

3

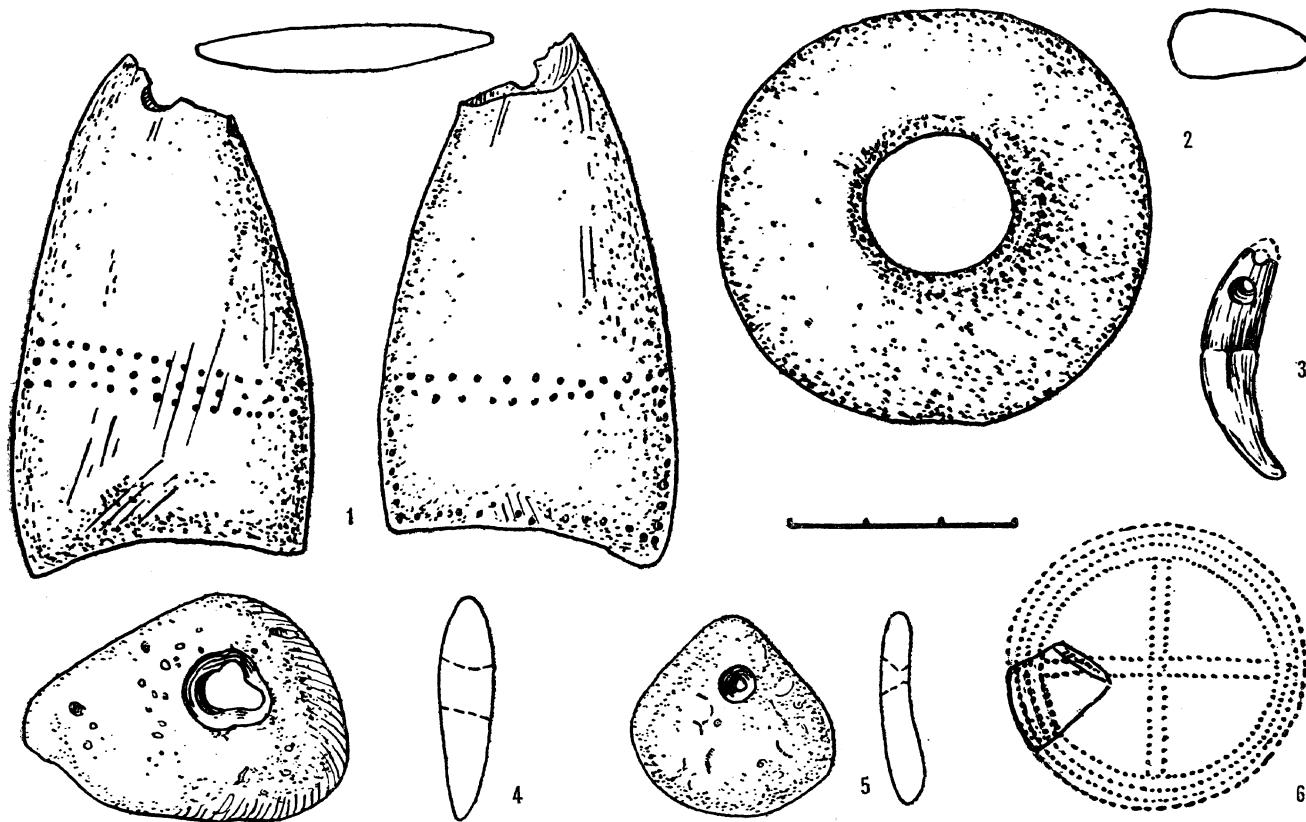
33 pav. Aptvaro tyrinėjimų detalės. 1968 m.:

1 — aptvaro liekanos ŠV perkaso kampe, 2 — tos pačios aptvaro dalies S pusė; 1969 m.; 3 — aptvaro liekanos pačiame ŠV gale, 4 — aptvarui panaudotos nežinomų dirbinių nuolaužos

Gintarinius papuošalus Pamarių kultūros gyventojai mėgo ne mažiau už vidurinio neolito gyventojus. Papuošalai nei formą sudėtingumu, nei puošyba, o juo labiau apdirbimo technika ne prastesni už ankstesnius. Matyt, jų ir nešiota nė kiek ne mažiau. Tačiau, palyginę vidurinio neolito Narvos kultūros ir Pamarių kultūros gyvenviečių gintaro radinius, pastebėsime, jog pastarosiose jų daug mažiau. Tačiau gausybę Narvos kultūros papuošalų sudarė labai vienodi, sakytume, serijinės gamybos, dirbiniai, skirti mainams. O Pamarių kultūros gyventojai, matyt, tam reikalui papuošalų nega-

mino, nes tik pavieniai kai kurių jiems būdingų formų papuošalai pateko į tolimesnius kraštus.

Pagrindiniai dirbinių tipai paveldėti iš senųjų gyventojų (Rimantienė R., 1979, p. 87—103), tik, žinoma, čia išryškėja naujos mėgtos formos. Pastebimas dvigubas, iš pirmo žvilgsnio prieštaragingas, reiškinys: šalia ištobulintų, labai dailaus darbo geometrinių formų dirbinių, daug dažniau negu ankstyvose gyvenvietėse aptinkama beveik visai neapdirbtų gintaro galbiukų, irgi naudotų kaip papuošalai (pragréžtomis skylutėmis).

34 pav. 1A gyv. gintaro papuošalai (1, 2, 6), kabutis iš iltinio danties (3), akmeninės plokšteliės (4, 5);
1, 4–6 — IEM, 2, 3 — MB

Būdingiausias gintarinių kabučių tipas — ploni ir plokšti, dažniausiai dideli kabučiai išgaubtomis ar įgaubtomis apatinėmis briaunomis. Kartais jie puošti taškučių eilutėmis. Šio tipo kabučių liekanų pasitaikė jau vėlyvose Narvos kultūros gyvenvietėse. Tiek Pamarių kultūroje šio tipo radiniai ypač gražūs. Geriausias beveik sveiko kabučio pavyzdys rastas 1A gyvenvietėje. Kabutis 6,9 cm ilgio (apsekė lūžus), 4 cm pločio ir 0,7 cm storio. Šoninės briaunos išgaubtos, o apatinė įgaubta. Jis ornamentuotas: vienoje pusėje skersai eina trys taškučių juostelės, antroje — dvi, apatinės dalies pakraščiais — viena (pav. 34 : 1). Reikia paminėti šioje gyvenvietėje atsitiktinai rastus dešimt nebaigtų didelių kabučių ruošinių. Tai gintarinės plokštelės, retušuotos iš abiejų pusių, viena net pradėta gludinti (pav. 35 : 18). Aptikta ir dar kelių neaiškių ruošinių gabaliukų.

Tam pačiam laikotarpiui priklausė atsitinkinai 4A gyvenvietėje žemės paviršiuje rastos tokų pat kabučių liekanos (pav. 36 : 3, 4). Kabučiai plokščio lešio pjūvio, labai gerai poliruoti paviršiumi (ariant apdaužyti). Kai kurių pagrindas, matyt, buvo ir išgaubtas. Tai rodytų keli 1A gyvenvietėje aptiki fragmentai. Tokio tipo kabučio dalis, berods, rasta ir 17-oje gyvenvietėje, tik, jam sudužus, buvo išgręžta nauja skylutė, ir jis taip nešiotas nepataisytas. Labai nuzulintas gana taisyklingos trapecijos pavidalo kabutis (pav. 37 : 8) pasitaikė ir 22-oje gyvenvietėje. Jo skylutė įstriža, matyt, ją nutryne virvutė, ant kurios kabutis buvo pakabintas. To paties tipo kabučio kampelis rastas ir 36-oje gyvenvietėje. Jis ne tik labai gražiai poliruoti paviršiumi, bet ir ryškiai facetėmis nugludinta briaunele. Toks briaunos gludinimas būdingas Pamarių kultūros dirbiniams. Plokšti kabučiai turėjo būti ir Būtingės (Sventoji 41) radiniai (pav. 37 : 3, 4, 7). Didesnysis beveik lešio pjūvio kabutis galėjo būti ovalo formos. Gintaras neskaidrus, paviršius gerai poliruotas. Pakraščiai ištrupėjė neseniai, ariant žemę. Antrojo kabučio dalis ne tokia ryški. Paviršius gludintas, bet nelabai poliruotas, kitoje pusėje matyt griovelis, galbūt jis ir natūralus. Iš 1A gyvenvietės didžiojo kabučio papuošimo galima spręsti, kad ornamentika, matyt, neteko savo griežtai simbolinės prasmės vaizduoti stilizuotas žmogaus kūno dalis, kaip viduriniame neolite (Rimantienė R., 1979, p. 113, pav. 73 : 2).

Antra kabučių grupė artimesnė vidurinio neolito kabučiams. Jie nedideli, gana ryškių pagrindinių geometrinių formų. Retai pasitaikė ovalių kabučių, kaip 5-oje gyvenvietėje (pav. 36 : 8), nors ir paprastų trapecinių, kurių pora rasta 41-oje gyvenvietėje, taip pat nedideli (pav. 37 : 5, 6).

Trečia šio laikotarpio kabučių grupė — tai beveik lašo pavidalo storo ovalaus pjūvio ka-

bučiai. Iš 1A gyvenvietės turime vieno retušuoto storo ir kito kiek plonesnio kabučio dalį. Pastarojo paviršius nugludintas neryškiomis facetėmis. Be to, čia rasta pora gana vienodų tokų kabučių ruošinių tik tiek nudužusiomis viršūnėmis. Ruošinys aptiktas ir 34-oje gyvenvietėje (pav. 37 : 11). Kaip šiuose kabučiuose buvo gręžiamos skylutės, negalime pasakyti, tačiau, remiantis tokio tipo kabučių, rastų 26-oje gyvenvietėje, ir kitų kultūrų radiniais, reikėtų manysti, kad jos gręžtos ne iš priekio, o iš šono.

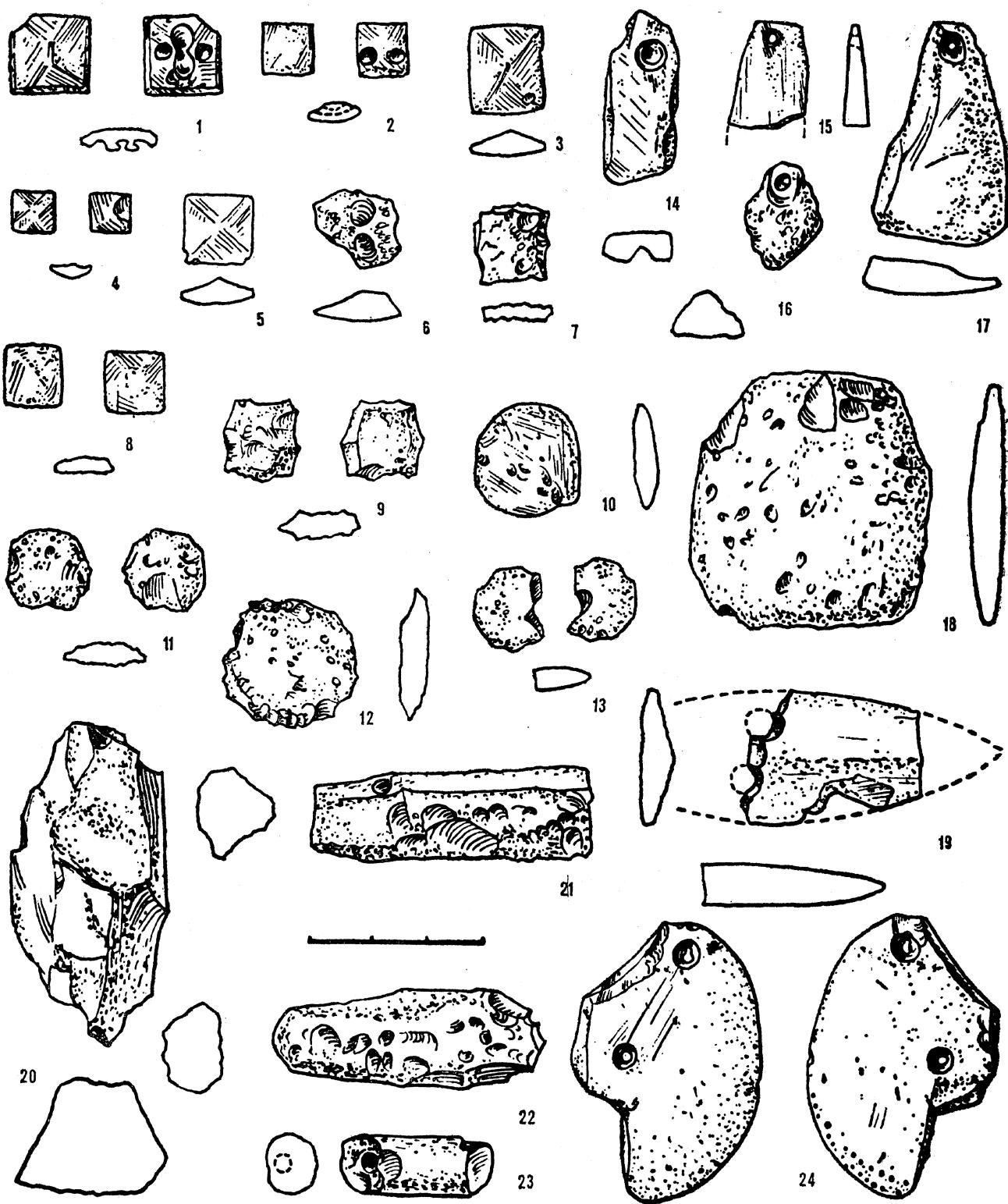
Ketvirta kabučių grupė — paprasti natūralūs gintaro gabaliukai arba jų nuoskalos praežtomis skylutėmis. Išvairių jų rasta 1A gyvenvietėje. Paminėtina viena visai neapdirbtą stora nuoskala su skylute (pav. 35 : 16), antras natūralus gabaliukas buvo nebaigta gręžti skylute (pav. 35 : 14). Vienas toks natūralus neskaidraus geltono gintaro trikampis gabaliukas su skylute (pav. 35 : 17) buvo beveik neapdirbtas, tačiau, matyt, nuo ilgo nešiojimo labai smarkiai nuzulintu paviršiumi. Pasitaikė iš nuoskalų padarytų kabučių fragmentų, kurių vienoje pusėje palikta net natūrali gintaro žievė (pav. 35 : 15).

1A gyvenvietėje rasta ir didelių kabučių ruošinių, kuriems kaip galima daugiau panaudota natūrali gintaro plokštelė. Labai ryškus ruošinio pavyzdys — iš 34-os gyvenvietės (pav. 37 : 10).

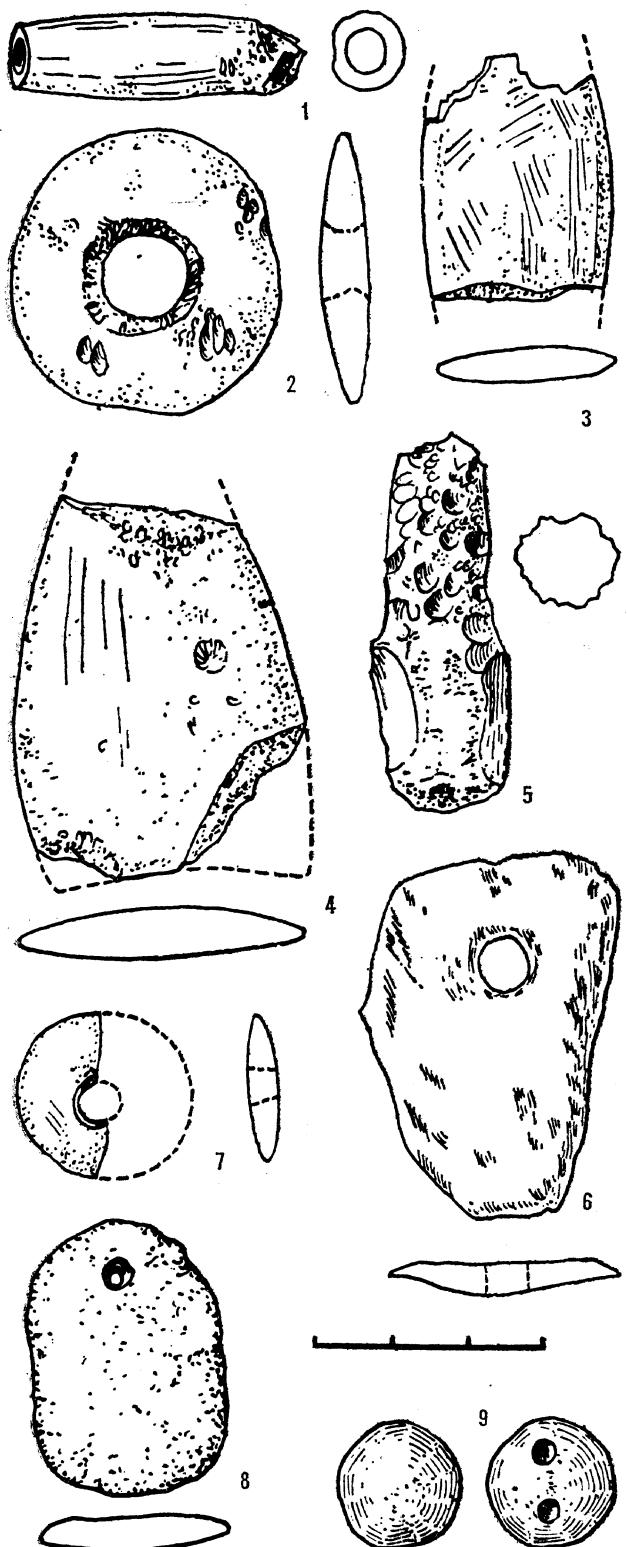
Juodkrantės lobyje didžiųjų plokščių kabučių nėra, tačiau geometrinių formų jų nemaža, tik atskirti, kurie vidurinio, o kurie vėlyvojo neolito — neįmanoma.

Panašių tipų kabučių pasitaikė ir Latvijos vėlyvojo neolito paminkluose. Tačiau tuo laikotarpiu gintaro mainai jau nebuvę tokie gyvi, tad susidare daugiau lokalinių variantų. Lašo pavidalo storų kabučių, retai pasitaikiusių Lietuvoje (Klebs R., 1882, pav. XII : 3), dažniau aptikta vėlyvojo neolito Latvijos paminkluose, kai tuo tarpu didieji plokštai kabučiai ten — išimties (Лозе И. А., 1969, с. 129, рис. 4; 1979, с. 114—116; Ванкина Л. В., 1970, с. 110; Лозе И., 1974, п. 56; 1975, п. 55—57, pav. 2, 3). Lašo pavidalo kabučiai būna pragréžti iš šono, kartais net savita T forma. Matyt, iš rytu Latvijos jie bus pasiekę ir vidurio Padneprės gyvenvietes (Артеменко И. И., 1967, рис. 26 : 2; 41 : 3). O Fatjanovo kultūroje, kuri dar vėliau užmezgė ryšius su Pabaltiju, rasta tik mažų netaisyklingų storokų kabučių, panašių į lašą (Крайнов Д. А., 1972а, с. 217, рис. 72).

Neapdirbtą gintaro kabučių buvo ir Juodkrantės lobyje (Klebs R., 1882, pav. IV : 21—25; V : 1, 2). Didelis kabutis rastas virvelinės keramikos kultūros Šarnelės gyvenvietėje (Гиринюк A., 1977а, pav. 9 : 4), o pastaruojam metu — Nidos gyvenvietėje.

35 pav. Gintaro sagutės, kabučiai, vamzdeliniai karoliai:
1–20, 22–24 — iš 1A gyv., 21 — iš 3A gyv. IEM

36 pav. Gintaro papuošalai ir akmeninis (6) kabutis:
1–7 – iš 4A gyv., 8 – iš 5-os gyv., 9 – iš 7-os gyv.; 8 – MB, kiti –
IEM

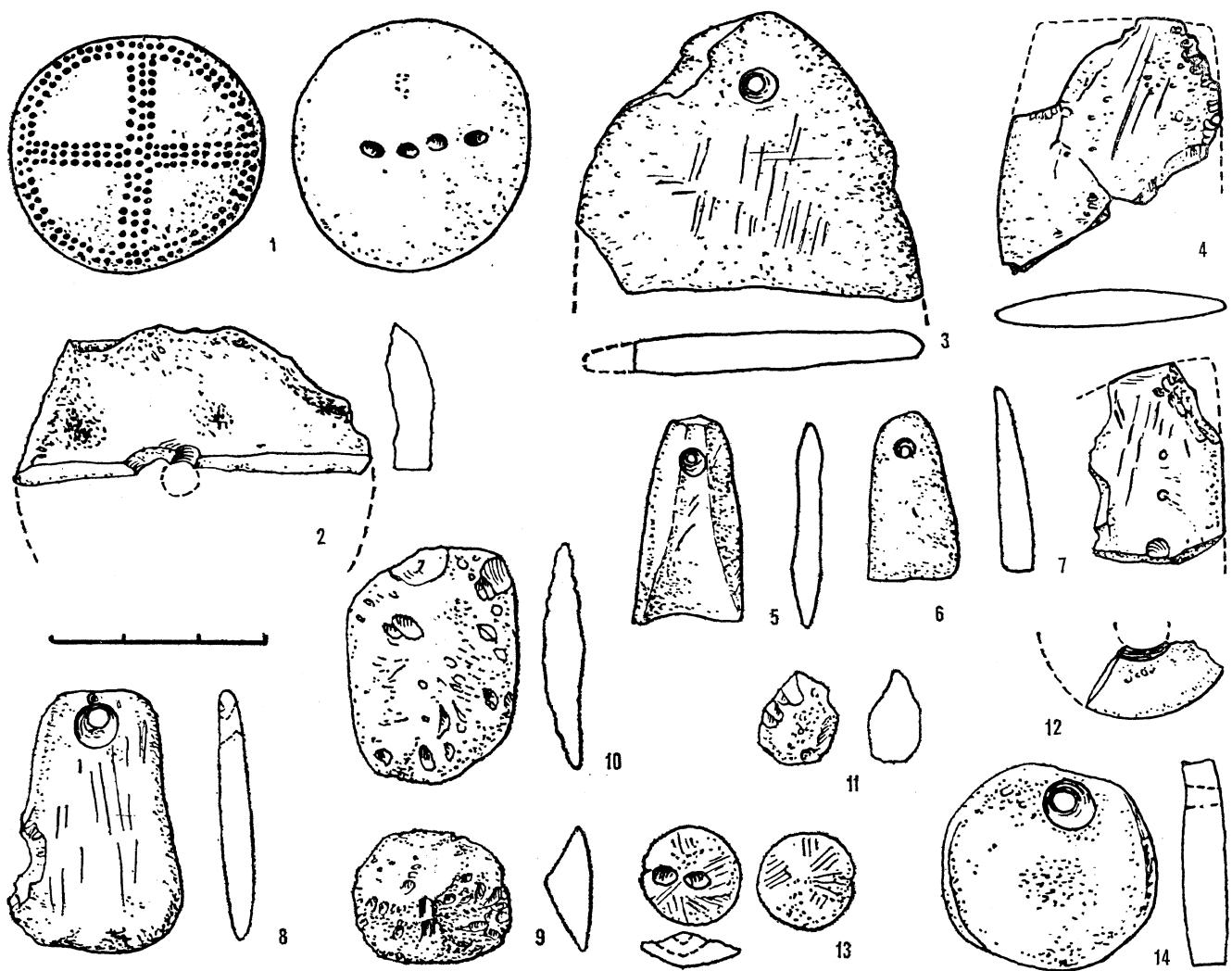
Neapdirbtų gintarų kabučiai Latvijoje taip pat būdingi tik III tūkstantmečio pr. m. e. pa-baigos—II pradžios paminklams, pvz., Siliniupei, Lejascyskoms, Ičai, Kreičiams (Zagorskis F., 1963, p. 32; Ванкина Л. В., 1970, c. 110–112); jų išlieka net žalvario amžiuje (Graudonis J., 1961, lent. I : 27).

Pamarių kultūros gyvenvietėse į pietus nuo Lietuvos gintarinių kabučių maža, ir tie patys labai paprasti (Kostrzewski J., 1931, p. 62, pav. IV : 13; Ehrlich B., 1936, p. 74; Sturms E., 1953, p. 175; Zurek J., 1954, p. 23, pav. 37 : 3). Tačiau žinoma ir dailesnių dirbinių: pvz., Tolimicko gyvenvietėje rasti du dideli lęšiniai kabučiai (Ehrlich B., 1936, p. 74). Kabučių su skersinėmis juostelėmis pasitaikė ir Zlotos kultūros kapuose (Krzak Z., 1970, pav. 122 : 2), kur jie, matyt, bus patekę iš rutulinių amforų kultūros (Wislański T., 1970, pav. 67 : 19).

S a g u t ē s ir vėlyvajame neolite Lietuvoje yra vieni iš mėgstantasių papuošalų. Lęšinių su V pavidalo skylute aptikta visose vėlyvojo neolito gyvenvietėse: 1A, 4A, 7-oje, 17-oje, 20-oje, 22-oje, 34-oje, 41-oje (pav. 35 : 10, 12; 36 : 9; 37 : 13). Jos dažniausiai vidutinio dydžio (1,5–2 cm skersmens), bet pasitaikė ir visai mažų (1 cm skersmens nesiekiančių), o labai didelių nėra. Paviršius kartais nugludintas ryškiomis facetėmis (pav. 36 : 9).

Šio laikotarpio gyvenvietėse labai padaugėjo segmentinio pjūvio sagučių. Pvz., 1A gyvenvietėje dauguma rastųjų — segmentinio pjūvio (pav. 35 : 11, 13), kai tuo tarpu vėlyviausiųose Narvos kultūros paminkluose jos dar buvo retenybė. 17-oje gyvenvietėje irgi aptikta ne visai taisyklingo pjūvio sagutė aiškiai plokštesne viena puse. Kartais jos būna ovalios, kaip, pvz., 22-oje gyvenvietėje. Be to, pastarosios gyvenvietės sagutės viršus yra gana ryškaus kūgelio pavidalo (pav. 37 : 9), nors Šventojoje tai retai pasitaikanti forma. Būta ir visai plokščių.

Panašių tipų sagučių aptikta ir kituose Pamarių kultūros paminkluose, nors apskritai jos nebūdingos šiai kultūrai. Rasta dažniausiai segmentinio pjūvio, pvz., iš Žucevo (Tetzlaff W., 1970, pav. 126 : 5) bei kitų gyvenviečių (Kilian L., 1955, p. 57–58). Latvijoje vėlyvojo neolito paminkluose, šalia lęšio pjūvio sagučių, vis daugiau pasitaikė segmentinių, taip pat vietoj apskritų atsirado ir ovalių (Лозе И. А., 1969, c. 128, рис. 3; 1979, c. 117; Ванкина Л. В., 1970, c. 109, табл. XLVIII : 1). Pastarųjų daugiausia į pietus nuo Lietuvos esančiose Pamarių kultūros gyvenvietėse: Suchačiuje, Stegnoje (La Baume W., 1935, lent. I; Ehrlich B., 1936, p. 74). Rutulinių amforų kultūrai sagutės nebūdingos — žinomas tik kelios segmentinio pjūvio (Sturms E., 1956, p. 13). Apskritų ir ovalių pasitaikė Zlotos virvelinės keramikos kultūros kapuose (Krzak Z., 1970, pav. 122 : 6).

37 pav. Gintaro papuošalai:

1 – iš 41-os gyv., 2 – iš 20-os gyv., 3–7 – iš 41-os gyv., 8–9 – iš 22-os gyv., 10–13 – iš 34-os gyv., 14 – šalia 36-os gyv., 1, 3,
5, 6 – MB, kiti – IEM

Sagučių su V pavidalo skylute rasta Danijoje ir Skandinavijoje. Čia jos vietinės, dažnai su kūgio pavidalo viršune ir pasirodė vėliau negu Rytų Pabaltijyje. Datuojamos vėlyvuoju neolitu — ankstyvoju žalvario amžiumi. Ankstyvajame žalvario amžiuje jų žinota ir Vakarų Europoje (Glob P. V., 1952, Nr. 613, 614).

Vėlyviausias sagučių tipas — keturkampės. Keletas ruošinių vidurinio neolito gyvenvietėse priminė keturkampes sagutes (23-os, 26-os gyv.), tačiau vargu ar tai ne atsitiktinė forma. Ryškesnis tik 6-os gyvenvietės ruošinėlis. Tuo tarpu tikrų keturkampių sagučių žinoma tik iš virvelinės keramikos kultūros gyvenviečių, pvz., iš 1A. Čia rastosios labai gražiai poliruotos, apatinė pusė beveik plokščia, su V pavidalo skylute (pav. 35 : 1—9). Paviršius kartais tik truputį gaubtas, dažniausiai keturšlaičio stoge-

lio pavidalo. Šoninės briaunos neretai būna statmenai nubukintos. Rasta gražiai nugludintų, bet dar be skylučių sagučių. Šiai grupei priklausė ir 4A gyvenvietė, kurioje, šalia kitų būdingų radinių, aptikta ne viena retušuota keturkampė sagutė bei dvi puselės keturkampių negludintų. Mažytė keturkampė sagutė, iš abiejų pusų nugludinta keturšlaičio stogelio pavidalu, tiktai nepoliruota, aptikta ir 36-oje gyvenvietėje su neryškia vėlyvojo neolito medžiaga.

Keturkampės gintarinės sagutės paplitusios labai nedaug kur. Šis tipas atsiradės tik Pamařių kultūros egzistavimo laikotarpiu, ir jomis nebuvo mainikaujama. Keturkampių sagučių idėja atėjusi greičiausiai iš Vakarų Europos. Kaulinių sagučių su V pavidalo skylute dažnai aptinkama, pvz., Prancūzijos megalitiniuose ka-

puose (Arnal J., 1954, p. 255—268; Niederlender A., Lacam R., Arnal J., 1959, p. 456—461).

Keturkampės sagutės yra vėlesnės negu vidurinio neolito radiniai. Štai rodytų ir tai, jog jų nėra „Palangos lobyje“. Tačiau Juodkrantės lobyje šiek tiek pasitaikė, bet ten buvo kiek ir kitų vėlyvojo neolito radinių (Klebs R., 1882, lent. II : 19—21). Sarnatėje keletas keturkampių sagučių aptikta tiktais pastate Nr. 2 (Banksina L. B., 1970, c. 109, tabl. XLVIII : 2, LIV : 29), kuris priklausė laikotarpiui, vėlesniams už tipiškosios šukinės keramikos laikotarpį. Keturkampių ir lešinių sagučių bei žvérių dantų appetara rasta prie Lubanos ežero Abuoros gyvenvietėje (Loze I., 1968, pav. 3 : 1, 2, 5—26; 1975, p. 71—72, pav. 13; Loze I. A., 1979, c. 117). Jos medžiaga labai artima Sventosios 1A gyvenvietės medžiagai. Viena kita keturkampė sagutė pasitaikė taip pat šio laikotarpio Lenkijos Zlotos kultūros kapuose (Krzak Z., 1970, pav. 122 : 5).

1A gyvenvietėje aptikta ir laivelio pavidalo sago liekana (pav. 35 : 19). Saga buvo trikampio pjūvio, visai plokščia apatinė puse ir su ryškia briauna paviršiuje. Ji turėjo būti apie 9 cm ilgio ir maždaug 2,3 cm pločio, su dviem kiaurai pragręžtomis skylutėmis. Panašių sagų liekanų rasta ir Sarnatėje, Narvos kultūros gyvenvietės „V“ ir „T“ aikštélėse (Banksina L. B., 1970, c. 109—110, tabl. XLIV : 1, 2). Jos lešio pjūvio ir be ornamento. Beje, „T“ aikštélėje rasta ir virvelinės keramikos. Laivelio pavidalo saga su keturiomis V pavidalo skylutėmis, išdėstyтомis viena eile skersai, žinoma ir iš 47 sagų lobio Stegnoje, Gdansko žemumoje. Tas lobis skiriamas Pamarių kultūrai (Kilian L., 1955, p. 57, pav. 274). Nedaili šio tipo sagutė su kiaurai pragręžtomis skylutėmis aptikta ir Žuceve (Zurek J., 1954, p. 23, pav. 37 : 2; Tetzlaff W., 1970, pav. 126 : 2).

Tokios formos sago paplitusios neplačiai. Matyt, tai bus vietinis vėlesnis laivelio pavidalo sagučių variantas, gamintas tuo laikotarpiu, kai mainų ryšiai émė blésti. Ankstyvosios (vidurinio neolito pabaigos) yra beveik lešio pjūvio, kaip ir apskritosios ar ovaliosios sagutės, tik Pamarių kultūroje atsirado griežtų formų, ryškaus trikampio pjūvio sagučių, savo apdirbimu artimų to laikotarpio didiesiems kabuciams.

V a m z d e l i n i a i — karoli a i — visuotinai žinomi vėlyvojo neolito papuošalai. 1A gyvenvietėje rasta jų įvairių apdirbimo stadijų (pav. 35 : 20, 22, 23). Tam pačiam tipui priskirtinas ir dailus ilgas vamzdelinio karolio ruošinys iš 3A gyvenvietės (pav. 35 : 21). Jis buvo skaidraus gintaro. Antras panašus, matyt, buvo numestas, nuskilus galui. Ruošinių rasta ir 4A (pav. 36 : 5), 19-oje, 36-oje gyvenvietėse. Šioje gyvenviečių grupėje, kaip ir ankstesniše gyvenvietėse, aptikti retušuoti vamzdeliai nebaigtai, tai

tik ruošinai. Ir, atrodo, tai ne atsitiktinis dalykas.

Iš šių gyvenviečių turime ir nepaprastai dailaus darbo poliruotų vamzdelinių karolių ar jų fragmentų neitikétinai plonomis sienelémis. Dailiausias ir vienintelis tos rūšies rastas 4A gyvenvietėje (pav. 36 : 1); kiek pastorintas per vidurį ir gražiai nupoliruotas. 1A gyvenvietėje aptiktas ir labai plonas, visai trumpas (abu galai nugludinti) išilgai skilęs vamzdelis. Ir Latvijoje vamzdelinių karolių pastebéta vėlyvojo, kaip ir vidurinio, neolito paminkluose. Ypač daug jų rasta Abuoros, Nainiekstés gyvenvietėse (Loze I., 1975, p. 65, 66, pav. 9 : 1—7; 10 : 6, 11; Loze I. A., 1979, c. 116—117). Labai daug tiesių gintarinių vamzdelinių karolių aptikta rutulinį amforų kultūros srityje; viename kape pasitaikė iki 30—40. Jie 1,5—8,5 cm ilgio, gręžti iš abiejų galų kūgio pavidalu arba cilindriškai, galai apvalūs arba statmenai nugludinti (Šturm E., 1953, p. 171; 1956, p. 13). Būdingi Kuršių nerijos Pamarių kultūros gyvenvietėms, Kaliningrado sričiai, lenkų Pamariui (Kostrzewski J., 1931, pav. IV : 11; Zurek J., 1954, p. 37; Kilian L., 1955, p. 56—57), taip pat ir Zlotos kultūrai (Krzak Z., 1970, pav. 122 : 8). Tuo tarpu vamzdelinių karolių pastorintu viduriu Ryty Europoje žinoma vien iš Volgos aukštupio (Крайнов Д. А., 1972б, c. 50), kur baltiškas gintaras pateko tik pačioje neolito pabajgoje.

Turbūt visai neprisklausomai nuo Ryty Baltijos dintarinių vamzdeliai ir tiesiu, ir pastorintu viduriu nuo III tūkstantmečio pr. m. e. pabaigos buvo gaminami Danijoje laivinių kovos kirvių kultūros gyvenvietėse (Brøndsted J., 1938, p. 151, pav. 95; Glob P. V., 1952, Nr. 401).

Tiek vėlyvoje Narvos kultūros, tiek Pamarių kultūros gyvenvietėse retkarčiais pasitaikė rutuliniai karoliukų. Tiesa, nerasta nė vieno baigto šio tipo dirbinio, tik keletas ruošinių. Vienas aptiktas 1A gyvenvietėje, antrasis — 34-oje. Galbūt rutuliniai karoliukai daugiau atsitiktinė forma; jie gaminti, taikantis prie natūralaus gintaro lašo pavidalo. Todėl panašių būta tik po vieną kitą. Tokio tipo karolis kartu su kitu dideliu netaisyklingu šešiakampiu karoliu rastas ir Suchačiaus gyvenvietėje (Ehrlich B., 1936, p. 74).

Pamarių kultūros gyvenvietėje aptikta ir dintarinių grandžių. 1975 metais Sventosios 1A gyvenvietėje atsitiktinai rasta didelė, 5,7 cm skersmens sveika išlikusi grandis iš neskaidraus margo gintaro. Ji gerai nugludinta, apvaliomis briaunomis, iš abiejų pusų gręžta skyle (pav. 34 : 2). Antros grandelės rasta tik dalis. Nuo ankstesnių grandžių ji skiriasi tik ovaliu pjūviu. Išorinis kraštas kiek plonėjantis. Grandelė taip pat iš neskaidraus gintaro.

Mažytės lėšio pjūvio grandelės pusė (pav. 36 : 7) rasta 4A gyvenvietėje. Ji taip pat iš neskaidraus gintaro, aštriomis briaunomis. Antroji grandis (pav. 36 : 2) didesnė, 8,7 cm skersmens, iš neskaidraus margo gintaro, lėšio pjūvio, kiek siaurėjančia ovalia skylute. Grandelės dalis pasitaikė ir 34-oje gyvenvietėje (pav. 37 : 12). Grandelė buvo lėšio pjūvio, vidurys iš viršaus grėžtas V pavidalo skyle, o iš apačios skylė tik šiek tiek siaurėjanti.

Gintarinių grandžių rasta ir kitose Lietuvos Pamarių kultūros gyvenvietėse. 1974 m. Juodkrantėje ties 23 km aptiktas fragmentas, Meškos Galvos 5-oje gyvenvietėje — gintarinė grandis kartu su virveline keramika (Bezzenberger A., 1893, p. 41). Bet kitose Pamarių kultūros gyvenvietėse grandžių būta retai. Pasitaikė ir Zlotos kultūros kapuose (Krzak Z., 1970, pav. 122 : 4). Daugiau jų aptikta rytų Latvijoje. Trapecinio pjūvio grandys čia būdingos tik vėlyvajam neolitui (Loze I., 1975, p. 72—74, pav. 14; Loze I. A., 1979, c. 117). Matyt, kaip tik tuo laikotarpiu iš rytų Latvijos pavienių jų bus patekę ir į Padneprę (Artemenko I. I., 1967, c. 56, ruc. 41 : 2).

Vakarų Pabaltijyje, pvz., Danijos laivinių kovos kirvių kultūros paminkluose, irgi pasitaikė gintarinių grandžių su didelėmis (ankstesnės) ir mažomis (vėlesnės) skylutėmis (Brøndsted J., 1938, p. 223, 225; Glob P. V., 1952, p. 73). Greičiausiai jos gamintos vietoje, o ne išežtos iš Prūsų krašto, kaip kartais būdavo manoma.

Pamarių kultūra Pabaltijyje yra išlaikiusi ir gintarinių skridinių, papuoštą tašką kryžma. Tyrinėjant 1A gyvenvietę, rasta jo dalis (pav. 34 : 6), pakraštyje papuošta trimis taškiukų eilutėmis. Per vidurį, be abejo, buvo iš tokio pačių eilučių sudaryta kryžma. Paviršius plokščias, lygai nopoliruotas, taškiukai ryškūs, apatinė dirbinio pusė gaubta. Nejmanoma pasakyti, ar per vidurį buvo skylutė. Labai gražus skridinys 1975 m. aptiktas Šventosios 42-os gyvenvietės plote (Bütingė 2). Jis 3,6 cm skersmens, segmento pjūvio. Iškilioje pusėje pakraščiais išgręžtos dvi duobučių eilutės, per vidurį — kryžma iš trijų eilučių (pav. 37 : 1). Iš viso buvo apie 250 duobučių. Užpakalinėje, plokščiojoje, pusėje matyti dvi poros V pavidalo skylučių. Toks skridinys žinomas ir iš Juodkrantės lobio (Klebs R., 1882, pav. III : 21).

Galbūt skridinio ruošinys buvo ir 20-oje gyvenvietėje rasta natūralaus gintaro plokštelė su žieve abiejose pusėse, per vidurį statmenai pragréžta skylute, per kurią ji ir lūžusi (pav. 37 : 2). Visai kitoks, tačiau greičiausiai šiam tipui pri skirtinas skridinėlis aptiktas į šiaurę nuo 36-os gyvenvietės (pav. 37 : 14). Jis iš rusvo skaidraus gintaro, keturkampio pjūvio, su V pavidalo skylute pakraštyje.

Toliau į pietus nuo Lietuvos esančioms Pamarių kultūros gyvenvietėms nei grandys, nei skridiniai nebūdingi. Tačiau ypač dažnai skridinių pasitaikė rutulinių amforų kultūroje, tad prie virvelinės keramikos kultūros jie galėjo priapti ankstyvuoju jos egzistavimo laikotarpiu, kuris sutampa su rutulinių amforų kultūros laikotarpio pabaiga (Šturm E., 1956, p. 17). Tačiau dar ir Žuceve yra aptiktas ovalios formos skridinys su duobučių kryžma (Žurek J., 1954, pav. 37 : 1; Tetzlaff W., 1970, pav. 126 : 1). Tokių skridinių pasitaikė ir Zlotos kultūros kapuose (Krzak Z., 1970, pav. 122 : 1). Saulės skridinys su taškučiais, vaizduojančiais spindulius, žinomas ir iš neolitinių Danijos paminklų (Brøndsted J., 1938, p. 162, pav. 103; Glob P. V., 1952, Nr. 395—396). Nors idėja ir išraiškos prie monės tos pačios kaip ir Pabaltijo radinių, tačiau forma, be abejo, vietinė.

Be šių tipiškų, keletas yra ir savitos formos dirbinių. Iš jų išsiskiria 1A gyvenvietėje rastas asimetrinis gerai nopoliruotas dirbinys su skylutėmis (pav. 35 : 24).

Kitokių papuošalų vėlyvojo neolito gyvenvietėse labai maža, o vaizduojamojo meno dalykų visai nerasta. Kaip ir anksčiau, buvo nėšiojami pragréžti įvairių žvérių dantys (pav. 34 : 3). Jų aptikta ir kitose Pamarių kultūros gyvenvietėse, pvz., Sarnelėje, Plungės raj. (Girininkas A., 1977a, pav. 9 : 2, 3), Latvijoje vėlyvojo neolito Abuoros kapuose (Loze I. A., 1979, c. 43—52) ir Kreičių gyvenvietėje (Zagorskis F., 1961, p. 11, lent. II), taip pat Žucevo gyvenvietėje (Kostrzewski J., 1931, p. 62, pav. IV : 8) ir Zlotos kultūros kapuose (Krzak Z., 1970, pav. 122 : 10) ir kt.

Iš kitų dirbinelių, turėjusių puošmosi (o gal ir kultinės) prasmės, minėtina 17-oje gyvenvietėje rasta dalis kaulinės plokštelės, panašios į sagutę, su išilgu grioveliu per vidurį. 4A gyvenvietės žemės paviršiuje aptikta plonytė klinties plokštelė su taisyklinga apskrita, tačiau, atrodo, greičiau išskobta, o ne gręžta skylute (pav. 36 : 6). Labai panaši akmens plokštelė rasta 1A gyvenvietės kultūriniajame sluoksnyje (pav. 34 : 4). Jos skylutė galėjo būti ir natūrali. Tačiau tai nereiškia, kad plokštelė nenešiota, nes toje pat gyvenvietėje rastas ir pragréžtas akmeninis 2,6 cm aukščio kabutis (pav. 34 : 5). Trikampį primenant formą yra natūrali, o skylutė pragréžta V pavidalu.

Remiantis negausiais papuošalaais, kurie iš tikruju kartoja arba praešia ankstesnių gintaro dirbinių tipus, taip pat sunkiai išaiškinama molinių puodų ornamentika, beveik nieko negalima pasakyti apie žmonių pasauležiūrą.

Pastebima tik, kad, šalia labai ištobulintų formų ir kruopščiai atliktu dirbinių, kaip jau minėta, vis labiau pamėgtamai neapdirbtu gintaro kabučiai. Būtų galima manyti, jog vis daugiau

reikšmės įgauna gintaras kaip medžiaga, kuriai, be abejo, buvo teikiama magiškos galios. Pamarių kultūros gyvenvietėse dažnai randama nemaža neapdirbtos gintaro, net nedideli jo lobiuukai. Tokių lobiuukų aptikta Nidos gyvenvietėje (1976 m.), prie Pervalkos (1963 m.), Suchačiuje (Ehrlich B., 1936, p. 73). Atrodo, kad šios kultūros gyventojų mąstysena darësi abstraktesnë. Netgi saulës kulto simboliai, atëjë greičiausiai per rutulinių amforų kultûrą ir perimti vietinių Narvos kultūros gyventojų, o iš jų — ir virvelininkų, nebuvo toliau tobulinami ir sunyko, pasilikdami tik namų kulte, taip pat kaip iš dar senesnių laikų paveldëti amuletai — žvérių dantys.

Turima duomenų, kad iš labiau žemdirbystėje pažengusių sričių tuo metu plito abstraktesnë už saulës kulto idėja — griausmo-perkūno

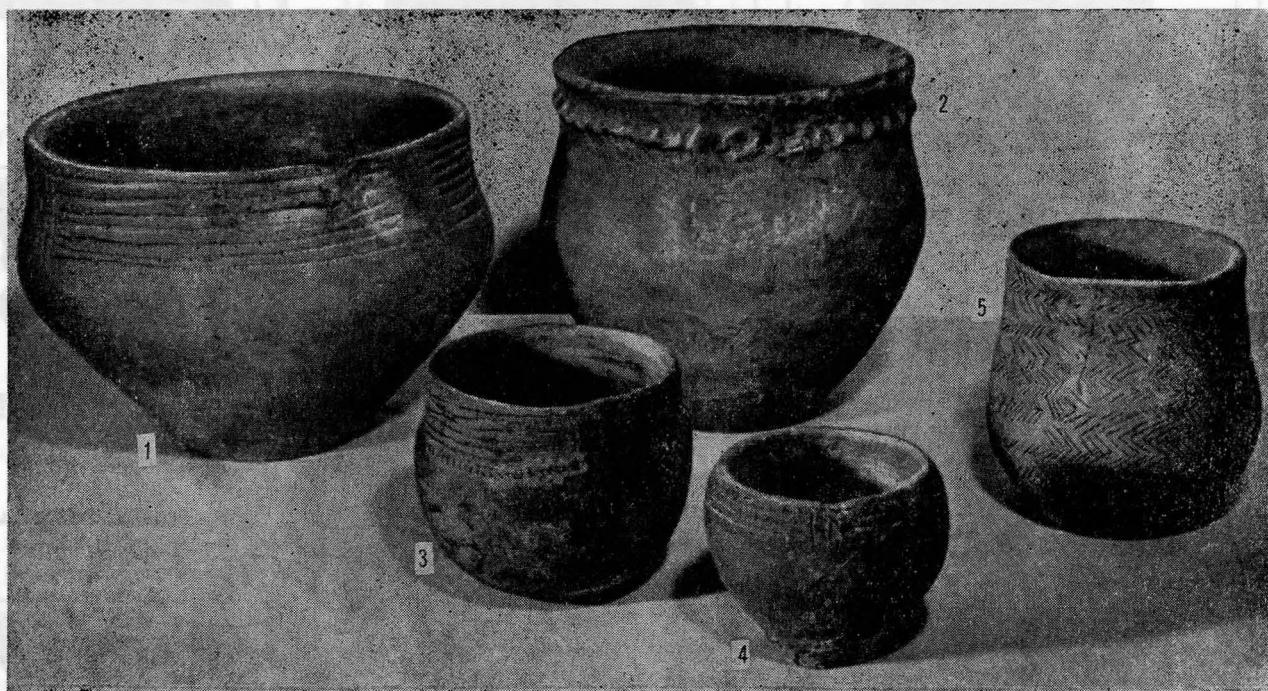
idėja, kurios simbolis — kirvelis — pasiekë ir Pamarių kultūros gyventojus. Negaléjo ši idėja nepaliesti ir Lietuvos gyventojų. Keletas kirvelių pavidalo amuletų rasta Juodkrantës lobyje (Klebs R., 1882, lent. VIII : 16, 18). Gintarinių miniatiūrinio kirvelio amuletų žinoma Suchačiaus, Tolkmicko, Žucevo gyvenvietėse (Okulicz J., 1973, p. 126); pastarojoje aptikta net pusè molinio dviašmenio miniatiūrinio kirvelio (Kostrzewski J., 1931, p. 58, pav. 11 : 10). Gintarinių kirvelių, kaip manoma, pagamintų aukoms, rasta ir Danijoje — pačiai akmens amžiaus pabaigai bei žalvario amžiaus pradžiai priskiriamuose paminkluose (Brøndsted J., 1938, p. 304, pav. 261). Todël galima bûtų manyti, kad šiuo laikotarpiu ir bus užsimezgë baltų religijos, kuri, keisdama savo pavidalą, išliko iki pat krikščionybës, pagrindai.

Virvelinės keramikos Šventojoje išlikę tik keliose vėlyvojo neolito pradžios gyvenvietėse. Kaip ir ankstyvosios, visur jos rasta grynuose kultūriuose sluoksniuose; be to, visa kuo ji skiriasi nuo ankstyvosios keramikos. Pagrindinės priemaišos molio masėje — grūstas granitas, todėl puodų šukės, ypač jei priemaišos stambios, yra gana trapios. Smulkesnių papras-

tūriniaiame sluoksnyje. Ją tik šiek tiek papildė 2-os gyvenvietės viršutinio sluoksnio radiniai ir keli puodai iš 9-o ploto užtvankos.

1A gyvenvietėje, remiantis išlikusiomis puodų briaunomis, pavyko priskaičiuoti 280 puodų. Dažnai aptikta didelių ar bent pakankamai ryškių šukų, iš kurių lengva atsekti visą formą.

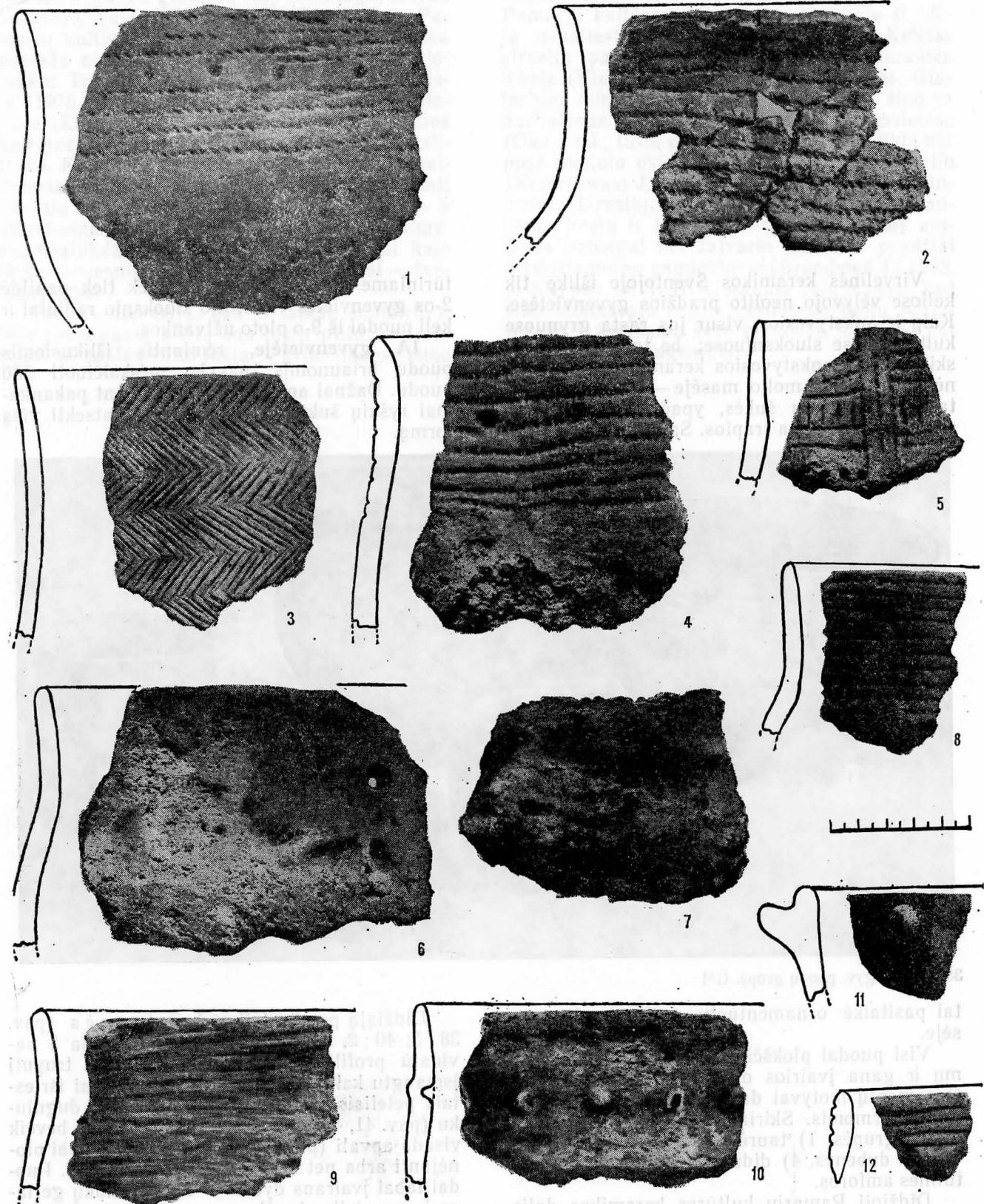
38 pav. 1A gyv. puodų grupė. GM

tai pasitaikė ornamentuotų puodų molio ma-
sėje.

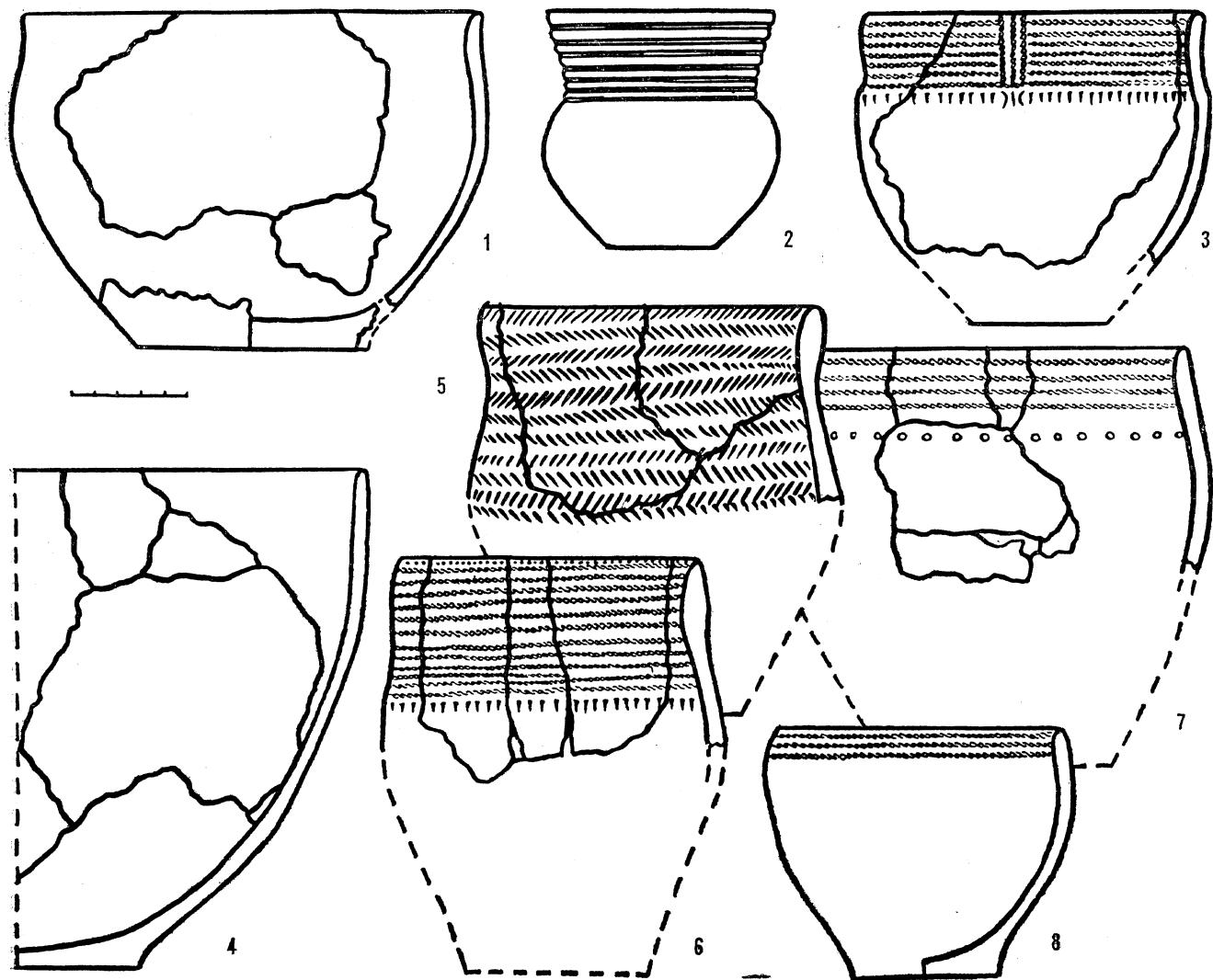
Visi puodai plokščiais dugnais, visokių for-
mų ir gana jvairios ornamentikos (pav. 38). Ornamentų motyvai dažnai siejasi su tam tik-
romis formomis. Skiriamos kelios pagrindinės
puodų grupės: 1) taurės, 2) plačiaangiai puo-
dai, 3) dubenys, 4) didžiosios puodynės, 5) ru-
tulinės amforos.

Didžioji Pamarių kultūros keramikos dalis
aptikta 1-os gyvenvietės viršutiniame (A) kul-

Didžiąją puodų dalį sudarė taurės (pav. 38 : 5; 40 : 2, 3, 5—7) (70%) daugiausia S pa-
vidalu profiliuotomis sienelėmis, t. y. truputį
jsmaugtu kakliuku, šiek tiek ir grakščiai išries-
tais peteliais, gana ryškiai susmaugtu dugniu-
ku (pav. 41, 42). Viršutinė puodų briauna beveik
visada apvali (pav. 39 : 6, 9, 10), labai retai plo-
nėjanti arba net beveik aštri (pav. 39 : 5). Puo-
dai labai jvairaus dydžio — nuo mažiukų geria-
mųjų puodelių, kurių angos skersmuo siekia
vos 10 cm, iki didelių — 30 cm skersmens anga.

39 pav. 1A gyv. keramikos pavyzdžiai. IEM

40 pav. 1A gyv. taurių ir dubenų tipai

Daug mažiau pasitaikė taurių staigiai užkirstais peteliais ir trumpu bei stačiu kakleliu (pav. 40:3). 1A gyvenvietėje šio tipo puodai dažniausiai dideli — 20—30 cm skersmens anga. Sienelės gana staigiai siaurėja į apačią, todėl taurės artimos ir plačiaangiams puodams bei dubenims.

Viena skirtinė mažytė taurelė buvo išlikusi beveik visai sveika (pav. 40:2). Ji 10 cm aukščio, 10 cm skersmens anga ir 6 cm skersmens dugneliu; kaklas aukštas ir kiek atloštas, papuoštas 7 giliai įrėžtomis juostelėmis. Pilvelis truputį išpūstas, 10,5 cm skersmens, dugnelis neryškai priplotas, be išsikišusio rumbelio, būdingo kitiems šios gyvenvietės puodams.

Nemaža puodų šukių išlikę su dugniukais arba aiškiai galima buvo atsekti, kuris dugniukas priklausė kuriam puodui. Tačiau beveik visi jie vienodo dydžio, 10—12 cm skersmens. Pakraštyje dažnai būdavo išsikišęs rumbelis, o

sienelės, ypač didžiujų puodų, gana staigiai plėtėjo į viršų. Matyt, buvo įprasta pradėti lipdyti nuo dugniuko ir daryti jį vienodos formos, nežiūrint, koks toliau bus lipdomas puodas. Tai labai padeda ir mums rekonstruoti puodus, kurių dugniukų nepavyko atsekti. Tik geriamujų puodelių dugniukai retkarčiais būdavo mažesni: likę du po 6 cm skersmens (vienas beveik sveiko išlikusio puodelio (pav. 44) ir du gana prasto darbo, kreivi po 4,5 cm skersmens.

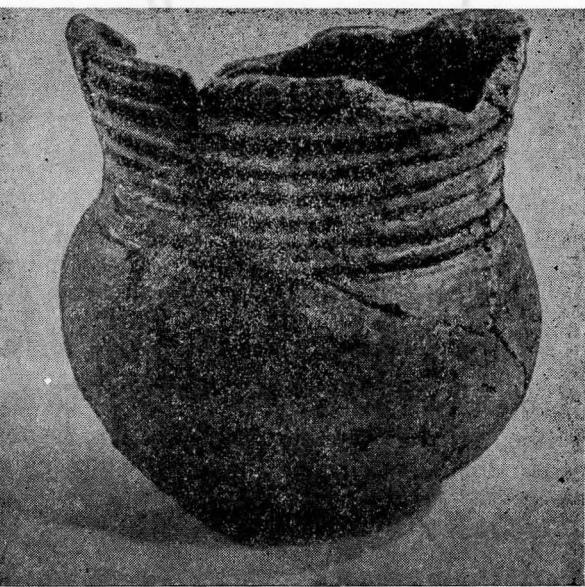
Taurių ornamentika dažnai derinta prie jų dydžio, formos ir turbūt paskirties. Pusė jų, neskaitant retų papuošimų keliais gūbreliais ar keliais įgnybimais, visai neornamentuotos. Viros gana plonomis sienelėmis, tankios masės. Neornamentuotos taurės dvejopos: tai arba visai mažas geriamasis puodelis (10—12 cm skersmens) (pav. 44), arba didžiulis puodas iki 30 cm ir daugiau skersmens anga (pav. 40:4). Pastarieji kartais truputį puošti

41 pav. 1A gyv. taurės su virveliniais ornamentais.
IEM

42 pav. 1A gyv. taurės su gulscių eglucių ornamentais.
IEM

43 pav. 1A gyv. taurelė, papuošta juostelėmis. IEM

iš vidaus išspaustomis duobutėmis (pav. 39 : 10; 48 : 2), retais įgyybimais ties peteliais (pav. 39 : 6). Nors jie dideli ir nepuošnūs, tačiau gana gero darbo ir dailios formos. Kai kurios šukės vietoj rankenelių turi skylutes po pat briaus

na greičiausiai puodui pririšti. Paprastai be ornamento būna taurės trumpu stačiu kakliuku ir ryškiau užkirstais peteliais. Iš išlikusių šukų matyti, kad šio pavidalo būta ir mažų puodeliukų, ir didelių puodų su iki 5 cm aukščio kakliuku. Neornamentuotosios kartais ryškiai brūkšniuotos (pav. 39 : 9).

Virveliniu ornamentu papuošta 33% taurių. Daugiausia juo dabintos vidutinio dydžio (apie 15—20 cm skersmens anga) pirmojo tipo taurės. Virvelinio ornamento motyvai labai paprasti ir vienodi. Dažniausiai kaklelis gražintas 4—10 eilių horizontalių virvelių išpaudu (pav. 39 : 2, 8; 40 : 3, 6, 7, 8; 45 : 1). Kartais šios eilutės keturiose kaklelio vietose perskirtos vertikalių išpaudelių pluošteliais (pav. 45 : 2, 7). Kitokią motyvą tarp virvelinių eilučių pasitaikė retai. Buvo eilutė statmenų įkartų (pav. 39 : 5; 45 : 10) arba gilių išpaustų duobučių (pav. 39 : 1; 45 : 9). Vienas taurės kaklelis papuoštas duobučių eilute, užspaussta virš virvelių eilę. Kartą tarp jų pasitaikė taškų eilutė. Dažnai virvelių pluoštas, juosiantis kaklą, ties petelių linkiu užbaigiamas kitų motyvų juoste. Pasitaikė ir tos pačios virvutės puslankių (pav. 45 : 4), mažų gilių duobučių eilutė (pav. 45 : 5, 10), grūdelių pavidalo išpaudelių, pleištukų (pav. 45 : 7, 8), istrižų įkartų (pav. 39 : 8; 45 : 6) ar net istrižų virvelinių atkarpelių eilutė (pav. 45 : 3). Vienas puodas dabintas retilais įgyybimais, kitas — išpaustais kampeliais. Dar vieno puodelio (briauna neišlikusi) tik peteliai ornamentuoti dviem eilutėmis lyg imituotos stambios virvelės. Retkarčiais vietoj virvelės rasta išpaustų juostelių (pav. 39 : 12; 45 : 16).

Virvelinių motyvą kai kada pakeičia **tariamasis virvelinis**, kuriuo papuošta 9% taurių. Ornamentų kompozicijos labai artimos tikrujų virvelinių motyvų kompozicijoms, bet ornamentuota tam tikru panašiu į šukinių štampu (pav. 39 : 4; 45 : 11, 13). Dabinti tik dideli taurės pavidalo puodai, kurių angos skersmuo ne mažesnis kaip 25—30 cm. Ornamentų juostelės dažniausiai išpaustos nerūpestingai ir netiesiai. Puošiamas irgi tik kaklelis, dažniausiai iki 8 eilių išpaudų. Šias horizontalias eiles, kaip matyti iš likusių šukų, dažnai (o gal ir visada) keturiose vietose kirto skersinių juostelių grupės (pav. 45 : 11). Kartais tarp tariamųjų virvelinių juostelių būta gilių duobučių eilutės, o ties peteliais — pailgų išpaudelių (pav. 45 : 12, 13).

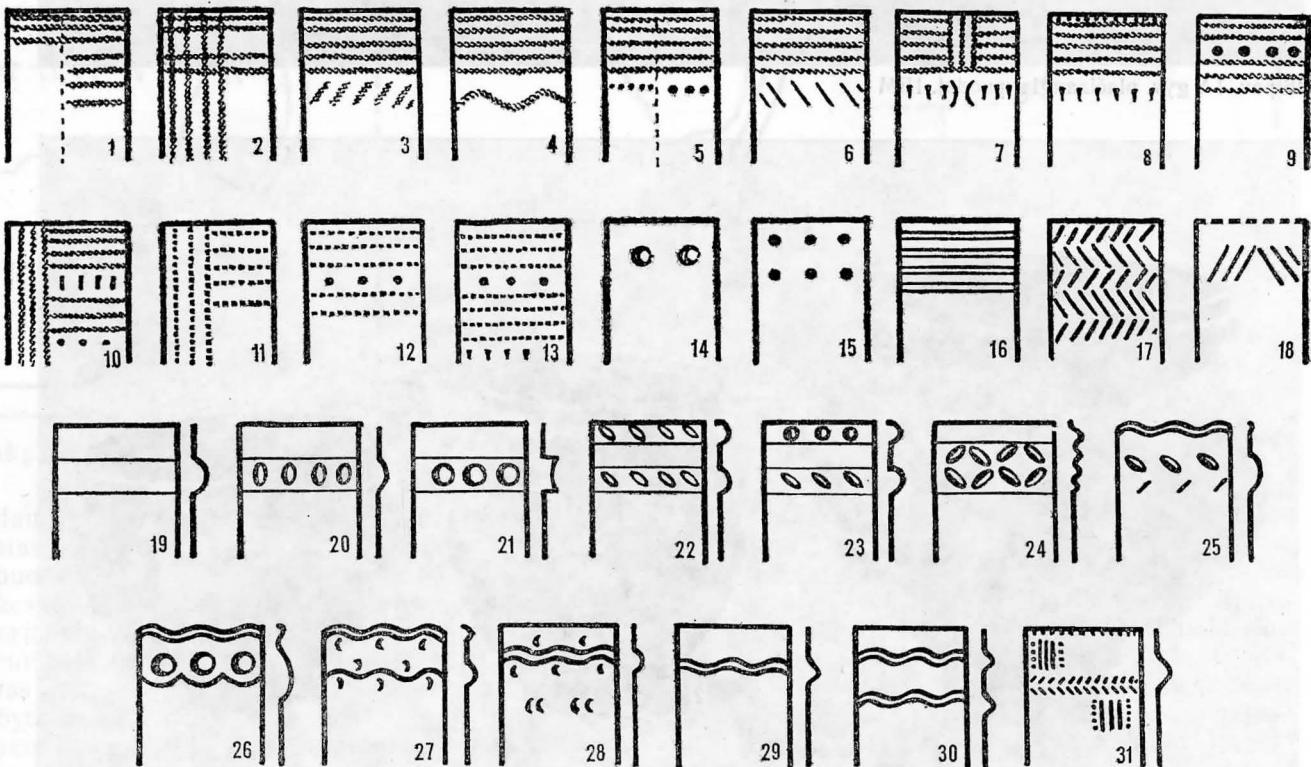
8% taurių papuošta **gulscių eglutės** ornamentu (pav. 39 : 3; 40 : 5; 42; 45 : 17, 18). Jos vienodo dydžio, 16—18 cm skersmens anga, grakščiai S pavidalu išriestomis sienelėmis. Sienelės viršutinėje dalyje kartais būna truputį išgaubtos, o į apačią ryškiau paplatintos (pav. 38 : 5; 42). Eglucių įkartos įrežtos aštriu įrankiu arba gana retai, arba labai tan-

kiai. Iš likusių šukių matyti, kad eglute, priešingai negu kitaip puošiant, dabinta didžioji puodo dalis, o gal ir visas puodas. Šalia eglučių motyvo kitų nepasitaiko. Eglutė įraižta labai paprastai, skersinėmis įkartų eilėmis: viena eilė pakreipta į vieną pusę, kita — į kitą. Pasitaikė tik vieno labai aptrupėjusio puodo kelios kiek kitaip ornamentuotos šio tipo šukelės: tarp dviejų horizontalių linijų išdėstyti į priešingas pusės pakrypę įražų pluoštelių (pav. 45 : 18).

Nedidelė dalis (8%) sudarė plačia a n g i a i a p u o d a i . Jie kai kuo panašūs į gilius dubenis, tik dugneliai ir kaklelis ryškiai išmaugti (pav. 48 : 2, 4, 5). Deja, iš nedideliu pakraščių šukelių kartais sunku spręsti, ar tai buvo taurė, ar plačiaangis puodas, nes šios gyvenvietės ir plačiaangiai puodai nelabai dideli. Jų kaklelis puoštas virvelių išpaudais, kartais ornamentas pajvairintas duobutėmis ant petelių

44 pav. 1A gyv. geriamasis puodelis. IEM

45 pav. 1A gyv. keramikos ornamentikos motyvai

arba tik gūbreliais. Būdingos ąselės su skylytėmis ant petelių ar šiaip kyšuliukai (pav. 39 : 7, 11).

Trečiai grupei priklausė d u b e n y s (apie 6% visų puodų). Jų kaklelis paprastai neišryškintas, kartais tiesiog truputį įgaubtas (pav. 40 : 8) arba viršutinėje dalyje šiek tiek profiliuotas (pav. 40 : 1). Todėl, išlikus tik nedidelei

šukelei, gali būti sunku atskirti, ar tai buvo taurė ar dubuo. Be to, dubenys paprastai gana gilius, tad ne visai ryški riba tarp žemų taurių ir gilių dubenų. Taigi dalis šukių, mūsų priskirtų taurėms, galėjo būti ir gilių dubenelių.

Dubenelių paprastai nedideli, 14–18 cm skersmens anga. Matyt, tai valgomieji ar geriamieji indeliai. Dažniausiai visai nepuošti, tik

46 pav. 1A gyv. plačiaangai puodai. IEM

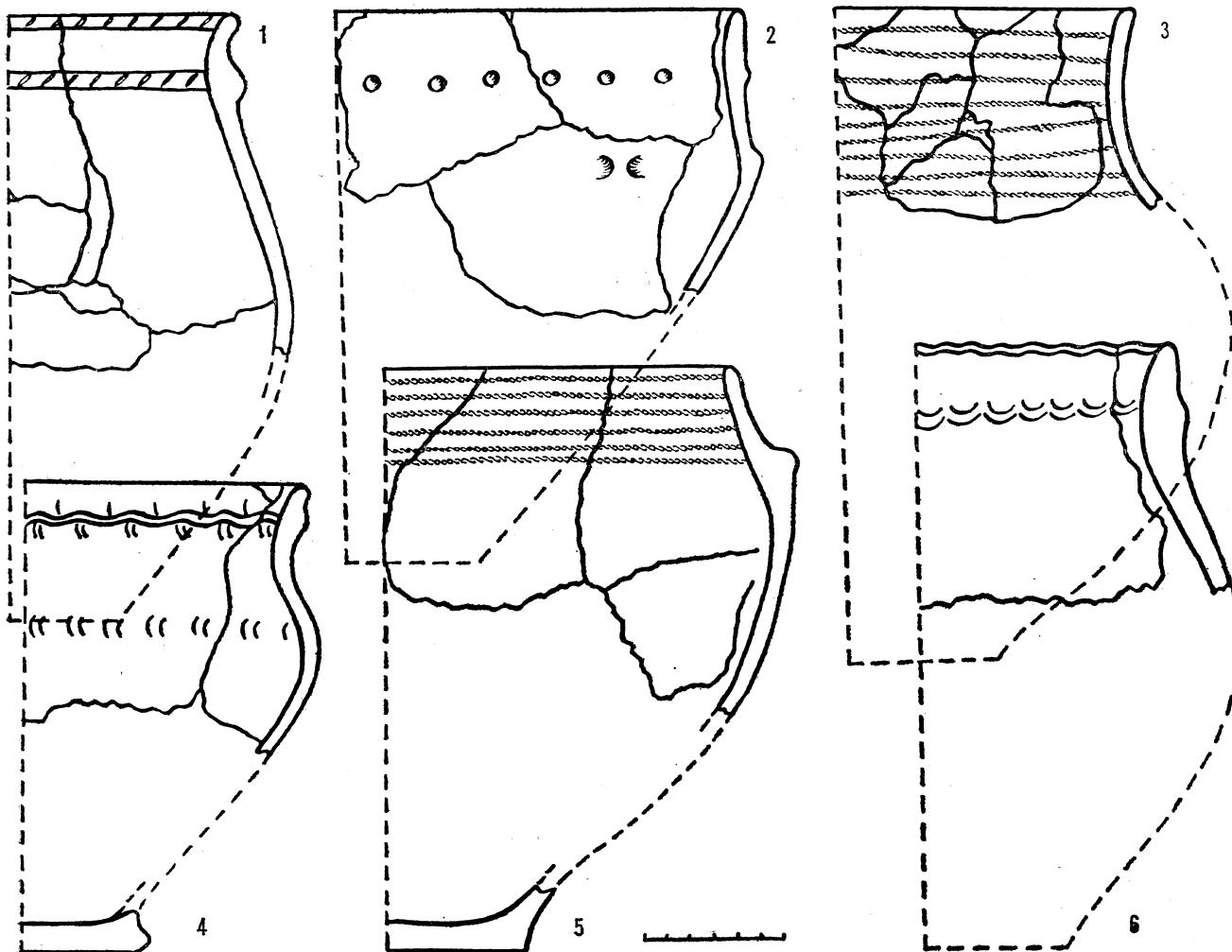
47 pav. 1A gyv. rumbais papuošti puodai. IEM

nedaugelis didelių (apie 30 cm skersmens an-
ga) pakraštyje padabinti keliomis virvelių
ispaudų eilutėmis. Trimis pagražintas ir mažas
(12 cm skersmens anga) gilus dubenėlis (pav.
40 : 8), kurį pavyko restauruoti. Jis buvo pras-
tai išlikęs, tačiau visas stovėjo vietoje.

Kaip žinoma, Pamarių kultūrai būdingi pa-
ilgi dubenėliai. Ar jų buvo Sventojoje, tuo tar-

pu negalima pasakyti, nes, remiantis smulkio-
mis išlikusiomis šukelėmis, sunku restauruoti.

Savitai grupei priklausė stambūs sto-
rasieniai puodai, p a p u o š t i r u m b a i s .
Šioje gyvenvietėje jie sudarė 15%. Labai nevie-
nodos formos: panašūs tai į vieną, tai į kitą jau
minėtų puodų grupę, tačiau visus juos jungia
ir skiria nuo kitų ypatingas puodų stambumas,

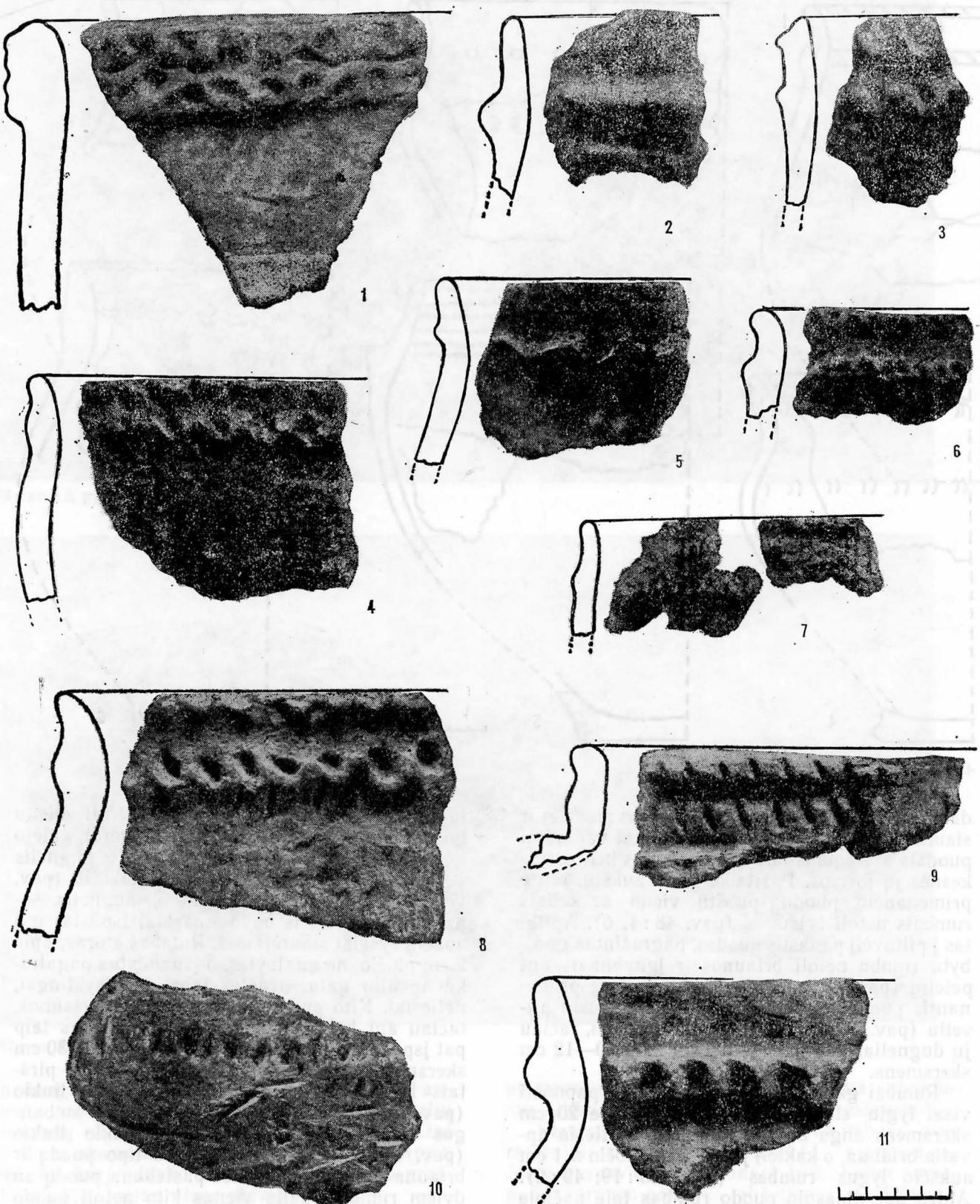

48 pav. 1A gyv. didžiųjų puodų tipai

daug grūsto granito priemaišų, storos sienelės ir siauras dugniukas. Sie puodai dažnai vadinami puodais atsargoms laikyti. Skiriamos kelios ryškesnės jų formos. Pasitaikė gana aukštų, taurę primenančių puodų, puoštų vienu ar keliais rumbais netoli briaunos (pav. 48 : 1, 6). Aptiktas į piltuvėlį panašus puodas, pagražintas gnaibytu rumbu netoli briaunos ir įgnybimais ant petelių (pav. 48 : 4), ir pagaliau amforą primenantis puodas gana siaura anga ir išpūstu pilveliu (pav. 47 : 3). Nors puodai ir dideli, tačiau jų dugneliai taip pat ne didesni kaip 10—12 cm skersmens.

Rumbai gana įvairūs. Trys puodai papuošti visai lygiu storu rumbu. Vienas apie 20 cm skersmens anga buvo truputį atlošta tiesia apvalia briauna, o kaklelių juosė 2 cm pločio ir 1 cm aukščio lygus rumbas (pav.: 45 : 19; 49 : 2). Antro dar didesnio puodo rumbas toje pačioje vietoje, tik aptrupėjės, trečiasis 23 cm skersmens anga papuoštas tokiu rumbu žemiau kak-

lo linkio. Septyni puodai pagražinti vienu gnaibytiniu rumbu. Iš jų vienas gerai galėjo būti restauruotas: jo anga 30 cm, o dugnelis 12 cm skersmens, puodas 32 cm aukščio (pav. 47 : 1). Išlikę labai daug šukelių, dugnelis, šonai. Puodo pilvelis buvo smarkiai išpūstas ir į apačią ryškiai siaurėjantis. Rumbas storas, apie 2 cm pločio, ne gnaibytas, o įspaudytas pagaliuku apvaliu galu, uždėtas labai netaisyklingai, netiesiai. Kito puodo išlikusi šukė be briaunos, tačiau ant kaklelio matyti ryškus rumbas taip pat įspaustomis duobutėmis. Trečio puodo 30 cm skersmens anga rumbas jau gnaibytas pirštais ir uždėtas kiek aukščiau kaklo linkio (pav. 45 : 20; 49 : 11). Pasitaikė puodų ir su bangos pavidalo rumbu aukščiau kaklo linkio (pav. 45 : 27—29; 49 : 4, 5). Šio tipo puodų ir briauna banguota. Dažnai pastebima puodų su dviem rumbais šalia vienai kito netoli puodo briaunos. Rumbai paprastai puošti įstrižomis įpjovomis (pav. 45 : 22; 49 : 9), duobelėmis

49 pav. 1A gyv. keramikos, papuoštos rumbais, pavyzdžiai. IEM

(pav. 45 : 23, 24; 49 : 1, 8), būna vingiuoti (pav. 45 : 30; 49 : 3). Pasitaikė puodų, kurių rumbą atstojo įgnybimų eilutė (pav. 49 : 10). Tik du plonais nedideliais rumbeliais kiek kitaip papuošti. Vienas puodas (pav. 49 : 6) su dviem rumbeliais, pagražintais duobutėmis, antrasis (pav. 45 : 31; 49 : 7) su tik truputį iškilusių rumbeliu, iš abiejų pusių papuoštu įkartelėmis; ant briaunos matyti skersinės įraižėlės, o tarp rumbo ir briaunos — statmeni įraižų ir taškų pluošteliai. Žemiau rumbo tokie pat pluošteliai kartojosi šachmatine tvarka.

Visai skyrėsi vienintelė amfora, kurios likę didelė viršaus ir šono dalis, taip pat dugnelio šukelių (pav. 50). Tai žemas platus rutulinis, iš viršaus kiek suplotas puodas. Jo anga apie 14 cm skersmens, kakliukas papuoštas rumbu su giliomis skersinėmis įkartomis. Petelius dengė netaisyklingai įrežti beveik vertikalių linijų pluoštai, kuriuos iš šonų papildė kabliuko pavidalo įspaudėlių eilutės. Ties pilveliu buvo išlikusi puošni kiauravidurė ąsa iš keturių vertikalių rumbų, papuoštų smulkiomis įkartelėmis. Apatinė amforos dalis negražinta. Dugniukas apie 10 cm skersmens.

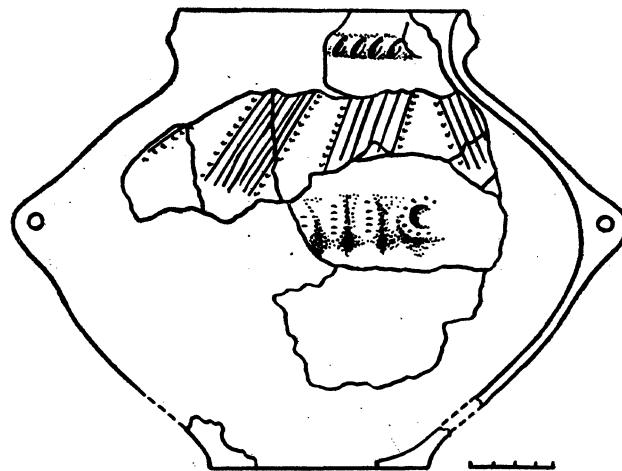
Apžvelgę visus puodų tipus bei jų ornamentiką, galime išvesti mėgstamų ornamentų motyvų kiekius santykį. Iš viso ornamentuota 62% visų puodų. Dažniausiai pasitaike virvelinis ornamentas — 58% ornamentuotų puodų. Antrą vietą užima rumbai. Jais puošta 24% puodų. Tariamuoju virveliniu ornamentu dabinta 10%, eglute — 8% puodų (pav. 51).

Be to, retkarčiais būdavo puošiama kiauromis ąselėmis bei į viršų užriestais rageliais — rankenėlėmis.

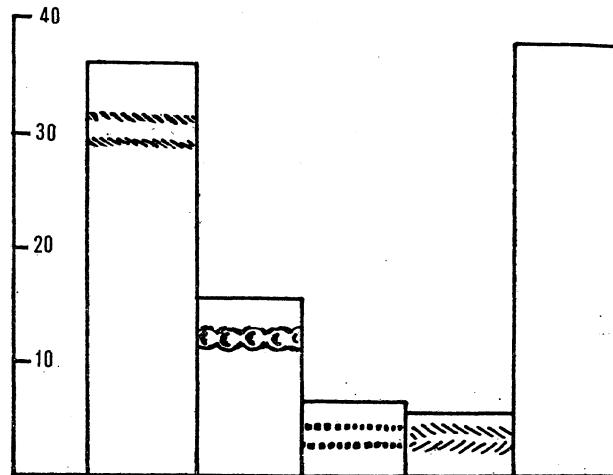
2A gyvenvietėje keramikos rasta daug mažiau, pavyko išskirti tik 17 puodų. Daugumą sudarė taurės (pav. 52 : 2—4), visai tokios pat kaip iš 1A gyvenvietės. Pusė jų neornamentuotos. Antrosios pusės puodų kaklelis puoštas virveliniais ornamentais — horizontaliomis eilutėmis (pav. 53 : 4). Vieno kaklelio pagražinimas ties peteliais baigėsi virveliniais kūtų pavidalo įspaudėliais, o tarp jų buvo gana smailus gūbrelis (pav. 53 : 2). Kita maža, 12 cm skersmens anga taurelė papuošta 5 eilutėmis labai dailių plonų virvelių, o ties peteliais — mažų įdurtų taškelių eilute (pav. 52 : 3; 53 : 1). Duobučių eilute baigėsi ir kitos taurės kaklo papuošimas (pav. 52 : 2; 53 : 3). Dar vienas nedidelis, 14 cm skersmens anga puodelis taip pat pagražintas 5 eilėmis labai dailių virvelių, tarp kurių dar buvo giliai įspaustų duobučių, vidinėje pusėje iškilusių gūbrelių (pav. 52 : 4; 53 : 5).

Iš likusių dugnelių šukių matyti, kad visi buvo 12 cm skersmens.

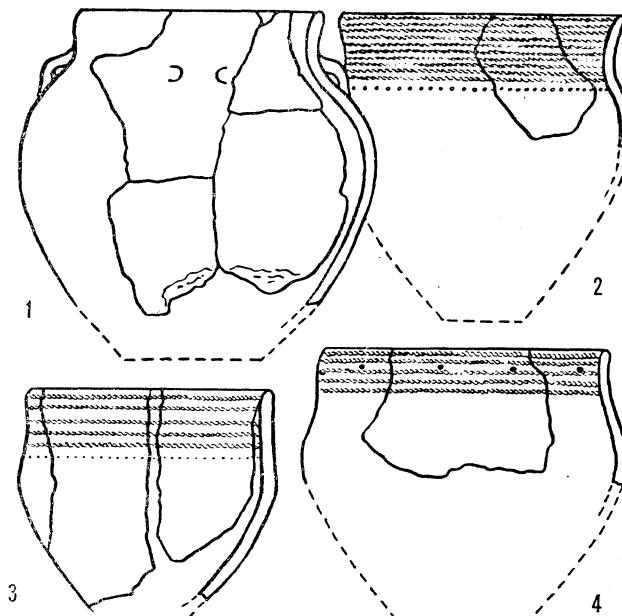
Išsiskyrė didelė šukė amforėlės, kurią galima buvo restauruoti, nors dugniukas neišlikęs (pav. 52 : 1; 54). Amfora plonomis juodo-

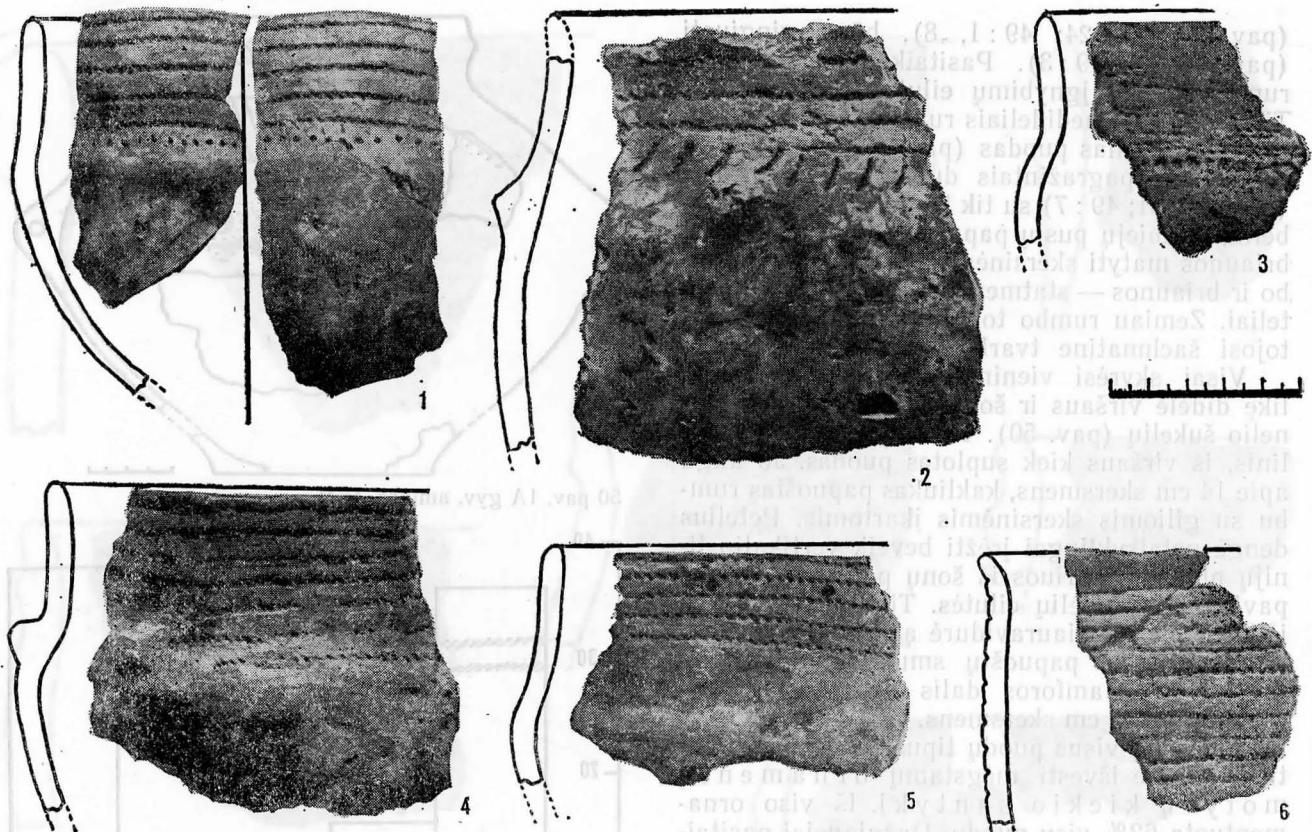
50 pav. 1A gyv. amfora. IEM

51 pav. 1A gyv. puodų puošybinių elementų santykis procentais

52 pav. 2A gyv. puodų tipai

53 pav. Keramikos pavyzdžiai:
1—5 — iš 2A gyv., 6 — iš 9-o ploto prie užtvankos. IEM

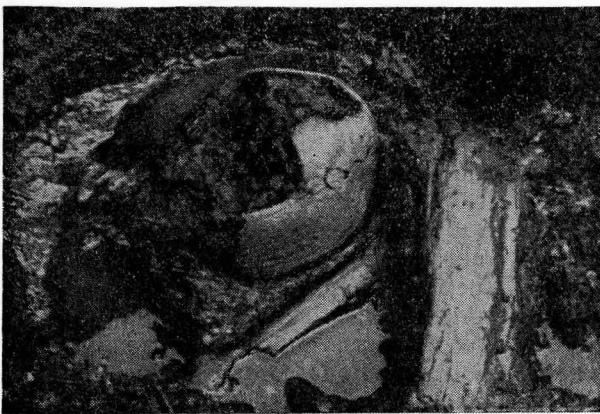

54 pav. 2A gyv. amfora. IEM

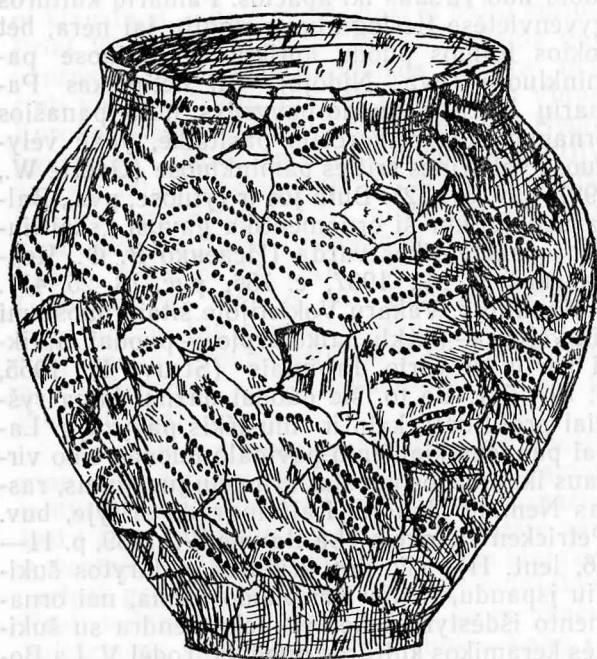
mis tankios struktūros sienelėmis, 12 cm skersmens anga, trumpu ir beveik statmenų kakleliu. Pilvelis staigiai išpūstas ir siekė 17 cm skersmens. Ant petelių buvo greičiausiai ketu-

rios kiauros čiulės. Pagal proporcijas amforėlė turėjo būti apie 17 cm aukščio ir maždaug 6—7 cm skersmens dugneliu. Tikriausiai ir jos dugnelis, kaip ir mažosios 1A gyvenvietės taurės, buvo tik priplotas ir nepaplatinta briauna. Be to, rasta dar keletas plonasienių išpūstų puodų šukių, rodančių, kad panašių amforėlių šioje gyvenvietėje būta ir daugiau.

Daugumos puodų šukių paviršius lygus, tačiau pasitaikė ryškiai bei giliai iš abiejų pusų brūkšniuotų. Keletas labai prastai išlikusių puodų ir pavienių šukių aptiktą dumblę šalia užtvankos **9-ame plote**. 2c kvadrate rastas didelis puodas kiek S pavidalu profiliuotomis plonomis sienelemis, iš abiejų pusų brūkšniuotu paviršiumi. Puodas gulėjo apvožtas kakleliu į apačią; dugnas sutrupėjės į smulkius trupinius ir susmukės į vidų (pav. 55). Panašaus puodo šukelių aptiktą ir 11c kvadrate, tačiau jų nepavyko išimti, nes labai blogai išlikusios. Dviejose vietose pastebėta šukių šiek tiek profiliuotų puodų, kurių kakliukas papuoštas tik virvelių išpaudais (pav. 53 : 6). Visai skyrėsi viena didelė sutrupėjusi puodynė (pav. 56), kurios šukės gulėjo neišjudintos iš vienos, ir ją pavyko restauruoti. Ji buvo 28,5 cm aukščio, nulipdyta iš molio su

55 pav. Puodas in situ prie 9-o ploto užtvankos 2c kv.

56 pav. 9-o ploto puodas, papuoštas dantukais, ir jo paviršiaus detalė. IEM

daug grūsto granito priemaišų. Liemuo kiaušinio pavidalo, kakliukas trumpas, kiek atriestas. Paviršius papuoštas kriputėmis dantukų atspaudų, šiek tiek primenančių šukinius atspaudus. Tačiau jie greičiausiai padaryti ant plokštelių (titnago?) apvyniota virvele. Tokie papuošimai vadinami tuošmu spygliuota viela.

Visose kitose šio laikotarpio gyvenvietėse ryškesnių keramikos pavyzdžių nebuvvo, likusios tik išdūlėjusios šukelės. 4A gyvenvietės, kurioje, matyt, yra buvę du kultūriniai sluoksniai, viršutinysis buvo ariamas, tad beliko šiek tiek šukelių su grūsto granito priemaišomis molio masėje ir viena didesnė dubenėlio dalis. Pamarių kultūrai greičiausiai priklausė ir 5a gyvenvietė; čia rasta tik smulkių puodų šukelių. 19-oje gyvenvietėje aptikta trapių šukelių su

ryškiomis grūsto granito priemaišomis. 20-os gyvenvietės keramikos šukelės smulkios, išdūlėjusios, irgi su ryškiomis priemaišomis. Tokios pat ir 22-os gyvenvietės šukės; tarp jų yra vieno plokščio dugnelio dalis. 34-oje, 36-oje, 38-oje ir 39-oje gyvenvietėse rasta tik smulkių rusvu plonų šukelių su grūsto granito priemaišomis, buvo matyti dalelė plokščio dugnelio briaunos. Ne ką daugiau akmens amžiaus keramikos išliko ir 40-oje gyvenvietėje. Neornamentuotos šukelės pastebėta grūsto granito priemaišų, tuo tarpu ornamentuotosios visai lygios. Iš ornamentuotų minėtina viena puodo kaklelio dalis, papuošta tankiais virveliniais išspaudais, likusi vienos briaunos (?) dalis, pagražinta išspaudėliais, be to, visai paprasto, neornamen-

tuoto S pavidalo puodo krašteli. Kai kurios šukės papuoštos giliomis įraižomis lyg gulčia eglute. 41-oje gyvenvietėje irgi rasta tik smulkių šukelių su grūsto granito priemaišomis molio masėje.

Iš trijų tyrinėtų gyvenviečių, remiantis netik žiedadulkių analize, bet ir keramikos tipais, pati ankstyviausia yra 2A. Ryškiausias keramikos pavyzdys — amforėlė (pav. 54). Atrodo, kad jai paralelių reikėtų ieškoti senesnėse negu Pamarių kultūros keramikos formose — greičiausiai rutulinį amforų kultūroje. Puodai maži, trumpu stačiu kakleliu, ąselė tuojo po kakleliu; jų paviršius juodas ir labai lygus (AY_k, 1971, c. 240—250). Kiti puodeliai — paprastos virvelinės keramikos taurelės, priklausančios prie pagrindinių bendraeuropinio horizonto ra-

dinių tipų (Machnik J., 1970, pav. 134 : 6—10), nors labai lygus kai kurių paviršiaus apdirbimas ir primena rutulinių amforų kultūros puodų apdirbimą.

1A gyvenvietė priklauso kiek vėlesniams laikotarpiui, tačiau jos keramikoje taip pat daug ankstyvų elementų. Pirmiausia — amfora (pav. 50). Tai vienas iš būdingiausių bendraeuropinio horizonto pavyzdžių, vadinamoji jraizų pluoštais papuoštoji, arba Saksų—Tiuringijos, amfora (Struve K., 1955, p. 102—105; Fischer U., 1969, p. 39—69; Machnik J., 1970, pav. 134 : 11—13). Jų pasitaikė ir kitose, ypač ankstyvose, Pamarių kultūros gyvenvietėse, Zlotos kultūros kapuose ir kt. Šventosios amfora išlaiküsi visus pačius ankstyvius amforų bruožus: trumpas cilindrinis kaklelis, papuoštas gnaibytu rumbeliu, plačios ašos ant pilvelio. Būdingas ir jos puošimas jraizų pluoštais ant petelių (Kilian L., 1955, p. 15—17, 154, pav. 1—4, 18; Tetzlaff W., 1970, pav. 125 : 1, 2). Ankstyvi ir visi taurių tipai, ypač mažoji taurelė (pav. 40 : 2; 43). Jos trumpas apvalus pilvelis ir tik truputį priplotas dugniukas, piltuvėlio pavidalo kaklelis, papuoštas skersiniai ruoželiai, labai primena pačias ankstyvias taureles, vadintamas „taurių proseniais“ (Urbecher), kurių Europoje pasitaikė seniausiuose virvelinės keramikos kultūros paminkluose (Brøndsted J., 1938, p. 132, pav. 79; Struve K., 1955, p. 42—44, pav. 3 : 1). Likusieji Šventosios taurių tipai būdingi ir kitoms Pamarių kultūros gyvenvietėms. Taurės lengvai S pavidalu išriestomis sienelėmis visuose ankstyvuose paminkluose mėgtos puošti gulsčių eglucių jraizomis, o ryškiai išskirtais peteliais būna gražintos virveliniu ornamentu. Taurės priklauso irgi prie bendraeuropinio horizonto tipų, tačiau išgyvena visą Pamarių kultūros egzistavimo laikotarpį (Kilian L., 1955, p. 17—20, pav. 24—64; Tetzlaff W., 1970, pav. 125 : 8—28). Tik eglucių ornamentu gražintos yra ankstesnio laikotarpio, velyvose gyvenvietėse (pvz., Nidoje) jų nėra.

Prie bendraeuropinio horizonto tipų priklauso ir didelės taurės pavidalo puodynės, papuoštos gnaibytais rumbais (Struve K., 1955, p. 104). Jų ne viena aptikta Šventosios 1A gyvenvietėje. Jos taip pat būdingos ir kitiems Pamarių kul-

tūros paminklams (Kilian L., 1955, p. 24—25, pav. 149—153; Tetzlaff W., 1970, pav. 125 : 30, 33).

Tuo tarpu plačiaangai puodai siauru dugniuku — jau viena iš charakteringų Pamarių kultūros puodų formų (Žurek J., 1954, lent. II; Kilian L., 1955, p. 22—24), kuri šią kultūrą skiria iš kitų virvelinės keramikos kultūrų.

Pats velyviausias paminklas yra užtvanka 9-ame tyrinėjimų plote, priskirtina jau II tūksiantmečio pr. m. e. pradžiai. Tačiau čia, be kelių paprastų virvelėmis papuoštų taurių šukių, kuriuos gali būti jvairių laikotarpių šios kultūros gyvenvietėse (pav. 53 : 6), rasta viena visai skirtinga puodynė (pav. 56). Ji aiškiai profiliuotos formos, kiaušinio pavidalo ir ornamentuota nuo viršaus iki apačios. Pamarių kultūros gyvenvietėse tiesioginių analogijų jai nėra, bet tokios formos puodų aptikta vėlesniuose paminkluose (pvz., Nidoje). Tai netipiškas Pamarių kultūros puodo pavyzdys, nors panašios ornamentikos retkarčiais pasitaikė, ypač velyvose vakarinės srities paminkluose (Gaerte W., 1927, pav. 51, 52). Būta jos ir rytuose, pvz., Baltarusijoje, kur ši ornamentika gavusi „skaitliukų“ ornamentikos vardą (Исаенко В. Ф., Чернявский М. М., 1967, c. 156, рис. 18, 25, 41). Jutlandijoje, Vakarų Vokietijoje šitaip puošiami tik velyvi — durklų laikotarpio — puodai, aptinkti kartu su vario dirbiniais (Struve K., 1955, p. 51—52). Be to, šie puodai dažnai būna ryškiai profiliuoti, kaip ir mūsiškis pavyzdys. Labai panašus kiaušinio pavidalo puodas, nuo viršaus iki apačios puoštas kripucių juostomis, rastas Nemuno deltaje, Kaliningrado srityje, buv. Petrikene vietovėje (La Baume W., 1939, p. 11—16, lent. II). Tik šios kriputės padarytos šukiui įspaudu, tačiau nei puodo forma, nei ornamento išdėstymas neturi nieko bendra su šukinės keramikos kultūros puodais. Todėl V. La Boomas (W. La Baume) gretino jį su Olando salų keramika (Äyräpää A., 1924, pav. 24b), o E. Sturmas bandė susieti su duobinės keramikos kultūros puodų tipais (Sturms E., 1957, p. 284—285). Tačiau greičiausiai nereikėtų taip toli ieškoti šios formos kilmės, nes panašių kiaušinio pavidalo puodų rasta ir Lietuvoje (Šventojoje 9, Nidoje).

ETNINĖ PRIKLAUSOMYBĖ IR RYŠIAI SU KITOMIS KULTŪROMIS

Siandien jau beveik visi įsitikinę, kad Pamarių kultūros gyventojai buvę baltai (Kilian L., 1955, p. 190—201). Keliami sudėtingesni klausimai — kaip susidariusi ši baltų kultūra. Prieš 20—30 metų tai buvo sprendžiamą gana paprastai: virvelinės keramikos kultūra neturinti vietinių šaknų, tad jos gyventojus Vidurio Europos šiaurėje reikią laikyti ateiviais. Neolito gyventojų etninė priklausomybė Pabaltijuje spręsta labai schematiškai: į šukinės keramikos kultūros gyventojų sritis atkeliavę virvelinės keramikos kultūros gyventojai baltai (Puzinas J., 1938, p. 22; LAB, 1961, p. 76, 82—86; Gimbutas M., 1963, p. 43). Būdavo gretinama kitų Vidurio Europos virvelinių keramikos kultūrų puodų formos, artimos Pamarių kultūros puodų formoms ar net tapačios joms, taip pat ir kirvių tipai.

Siandien tas procesas atrodo daug sudėtingiau. Remdamiesi aiškiu Narvos ir Pamarių kultūros keramikos skirtumu, turime pripažinti, kad į Narvos kultūros teritoriją bus atėjė nauji gyventojai. Tačiau jų būta nedaug, jie klajokliai, vertesi greičiausiai ganomaja gyvulininkyste. Rasti laikinas jų gyvenvietes su menkučiais kultūriniais sluoksniais labai sunku. Kapų taip pat tik atsitiktinai aptinkama, nes mirusiuosius jie laidojo po vieną, ne kapinynuose. Tad, kaip atrodė kultūra tų ateivių indoeuropiečių (bet dar ne baltų!), mums sunku spręsti. I pagalbą ateina bendraeuropinio horizonto teorija (žr. p. 4). Bandyta ir Pabaltijo kai kuriuos pavienius kampus bei trumpalaikės gyvenvietes skirti klajokliams (Šturm E., 1970, p. 185 ir kt.). O tai, kas išlikę Šventojoje, Zučeve, Suchačiuje, Nidoje ir kitose didžiulėse Pamarių kultūros gyvenvietėse, nėra ateivių kultūra, tai vietinė, susidariusi iš senųjų gyventojų palikimo su aiškiai virvelinės keramikos kultūros elementų priemaiša. Jeigu šitą išvadą buvo galima prieiti tyrinėjant gyvenvietes smiltynuose, tai šitai su kaupu patvirtina Šventosios radiniai.

Aiškus kriterijus spręsti, kokie buvo įvairių kultūrų santykiai,— ūkio forma. Ateiviai, susileję su vietiniais gyventojais, paprastai priima

vietinę ūkio formą. Kaip tik tai ir matyt iš Šventosios radinių. Kad ir iš kur būtų atsikelę virvelininkai, jie atėjo ne nuo jūros ir apie žvejybą negalejo daug išmanyti. Cia ateiviai perėmė visas žvejojimo priemones — ir pastatomuosius, ir velkamuosius tinklus, statėsi užtvankas žuvims gaudyti, medžiojo net ruonius. O gyvulininkyste ir žemės ūkiu vertesi ne ką daugiau negu ankstesni gyventojai. Šie ūkio laimėjimai, kaip jau kalbėta, nebuvo svetimi ir vidurinio neolito gyventojams. Įvairūs dirbinių tipai irgi susidarė vietoje daug anksčiau, negu susiklostė Pamarių kultūra. Pvz., tokį virvelinės keramikos kultūrai būdingą trikampį — širdinį antgalio tipą jau visuotinai vartojo vidurinio neolito gyventojai. Atrodo, kad vietoje susidarė ir netaisyklingas trikampis antgalis neretušuotu pagrindu (gal ir ne be virvelinės keramikos kultūros įtakos), o toliau jį tobulinti, padaryti taisyklingą, matyt, padėjo bendravimas su atklydėliais indoeuropiečiais. Tačiau šį paprastą, neišbaigtą trikampį, kaip matėme, vartojo ir toliau Pamarių kultūros gyventojai. Jie žinojo skersinį trapecinį, net lancetinį antgalį, paveldėtus iš ankstyvojo neolito Nemuno kultūrų. Titnaginis ovalaus pjūvio kirvelis — taip pat vietinės raidos padaras. Vietoje ateiviai susipažino su gintaro papuošalais ir tėsė iš seno čia susiklosčiusias tradicijas.

Iš ateivių atsinešto patyrimo, atrodo, liko statybos dviem eilėmis statinių šulų pobūdis, naudotas tveriant aptvarą 1A ploto gyvenvietėje ir statant 9-o ploto užtvanką. Visai nauja, atsineštinė, matyt, buvo tik keramika. Kyla klausimas, kodėl? Viena, tai natūralus kultūrinės pažangos reikalavimas. Iš vidurinio neolito keramikos tyrinėjimų matėme, jog žmonės jau buvo pradėję gaminti ir plokščiadugnius puodus. Taigi ateijusios naujos formos buvo laukiamas ir visai priimtinės dalykas, atliepęs žmonių kultūros raidos laipsnį. Iš ateivių vienos gyventojai perėmė ir puodų formą, ir jų ornamentavimą, nes paskutinės Narvos kultūros fazės gyventojai beveik nepuošė puodų. 23-oje gyvenvietėje ornamentuoti puodai tesudarė 3,4%, o 26-oje ir

28-oje — vos pora puodelių papuošta senesniais motyvais; todėl teko griebtis svetimų — šukinių ir virvelinių — ornamentų. Ta proga galima pastebeti, kad, p.vz., Nemuno aukštupyje, kur viduriniame neolite nebuvo išnykusi vietinė puodų ornamentika, ir virvelinė ornamentika per visą vėlyvajį neolitą nesugebėjo jos užgožti. Ir vis dėlto net keramikoje yra kai kurių reminiscencijų iš Narvos kultūros*. Tai plačiaangiu puodų beveik smailiu dugneliu formos ir dubenėliai, kurių nėra kitose virvelinės keramikos kultūrose. Net iš ornamentikos motyvų išlikę duobučių įspaudėliai, gūbreliai, išspausti iš videnės puodo pusės, nebūdingi kitoms virvelinės keramikos kultūroms.

Toks greitas prisitaikymas prie vienos salygų ir visiškas susiliejimas į vieną etninę grupę per tokį trumpą laiką ne vienam archeologui kėlė mintį, kad tos naujos piemenų — gyvulių augintojų — gentys etniniu požiūriu nebuvo kažkas nauja, nepanašu į senuosius gyventojus. Kaip ir senieji gyventojai, virvelininkai buvo europidai, tik gerokai pažengę pirmyn gamyboms, kultūros bei visuomeninio gyvenimo srityse. Tai turėjo praturtinti virvelininkų kalbą, tačiau neatsirado nei naujų kalbų, nei naujų etninių grupių (Третьяков П. Н., 1953, c. 35). Palgyinimui galime paminti Estijos bei Suomijos vėlyvojo neolito laikotarpio paminklus. Iš šias finougrų gyvenamas sritis virvelininkai irgi atėjo, tačiau su vietiniais gyventojais ne susiliejo.

Turėdami tai omenyje, be abejo, turime pri- tarti kai kurių kalbininkų nuomonei, kad indo-europiečių kilmės reikia ieškoti daug seniau negu virvelinės keramikos kultūros susidarymo laikotarpiu, t. y. ne III tūkstantmečio pr. m. e. viduryje, kaip tai buvo manoma anksčiau (Lehr-Spławiński T., 1946, p. 134 ir kt.).

Nespręsdami klausimo iš viso apie virvelinės keramikos kultūros gyventojų kilmę ir ryšius, galime tik dar kartą nurodyti, ką nauja Sventosios radiniai davė šiai problemai aiškinti. Kai kurios kultūrinės vertybės, kurias atsinešė virvelininkai, rodytų, jog jie kilę iš Pietryčių (iš stepių srities). Tai, p.vz., kanapės. Vakarų Europoje akmens amžiuje jų visai nežinota. Soros taip pat — stepių sričių javas. Ruoželinis pynimas irgi greičiausiai kilęs iš Pietryčių. Gal-

* Ankstesnėje literatūroje šiu kultūrų palikimas pa- prastai būdavo priskiriamas šukinės keramikos kultūrai (Kilian L., 1975, p. 72—76). Lenkų archeologų darbuose tos nuomonės laikomasi iki pastarojo meto (Kempisty E. 1970, p. 232—295; Tetzlaff W., 1970, p. 361).

būt su virvelinės keramikos kultūros gyventojais atėjo ir Viduržemio pajūrio antropologinis ti- pas, iki šiol būdingas baltų gentims, nors virvelininkai čia taip pat rado europidinį tipą, žino- mą mums iš mezolitinės Kirsnos kaukolės ir neolito laikų Sventosios 23-os gyvenvietės žan- dikaulių (Rimantienė R., 1979, p. 148).

Pamarių kultūros gyventojai palaikė kiek kitokius mainų ryšius negu ankstesnieji. Gintaras nebebuvo toks svarbus mainų objektas. Ką mainė, sunku atsekti, tačiau kartu su žaliava retkarčiais į kitus kraštus patenkantys gintaro papuošalai rodo Pamarių kultūros gyventojų mainų ryšius.

Mainų ryšiai su finougrų gentimis labai susiaurėjo, tačiau visiškai nenutrūko. Nors Pamarių kultūros gyventojai jau negamino serijinių gintaro dirbinių finougrams, tačiau vis dar ir virvelinės keramikos kultūros laikotarpiu Estijoje aptinkamas vienas kitas gintarinis papuošalis (Янитс Л. Ю., 1959, c. 282, 284). Suomijoje laivinių kirvių kultūros paminkluose gintaro dirbinių nežinoma, tik vienas molinis kabutis, tartum megdžiojantis gintarinius (Äyräpää A., 1945, p. 17), nes virvelinės keramikos kultūros gyventojai, atėję iki Suomijos, negamino gintaro dirbinių ir jų nežinojo. Tai buvo tikrieji ateiviai, o ne Pamarių kultūros gyventojai.

Su Panemunių gyventojais buvo palaikomi ryšiai: iš jų Pamarių kultūros gyventojai gau- davo gero titnago dirbiniams ir turbūt titnago kirvelių. Kartu su titnagu, aišku, perimtos kai kurios ir jo dirbinių formos, kurių nebuvo Narvos kultūroje, o pietų Lietuvoje jos žinomas iš mezolito laikų. Todėl atrodo, lyg Pamarių kultūroje daug daugiau negu Narvos kultūroje mezolitinio palikimo. Cia pasitaiko daugiau rėžtukų, yra trapecinių bei lancetinių antgalių, apskaldytų kirvelių ir kt.

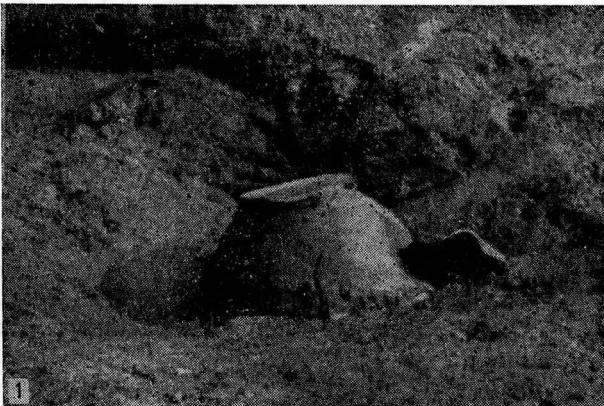
Ryšius su vidurio Padneprės bei Fatjanovo kultūros gentimis greičiausiai tepalaikė ryty Latvijoje (o gal ir ryty Lietuvoje) gyvenantys virvelinės keramikos kultūros gyventojai. Mi- nėtose rytinėse srityse vis dar randama ginta- rių papuošalų, kartais net baltiškų.

Taigi visas Sventosios Pamarių kultūros gyvenviečių kompleksas davė labai daug duomenų apie to laikotarpio žmonių gyvenimo būdą, jų ūkio formą, suteikė progos pažvelgti į jų dvasi- nių gyvenimą, leido iškelti kai kurias prielaidas etniniams klausimams spręsti. Visa tai Sventosios gyvenvietės daro retu, unikaliu paminklu, šiuo metu vienu iš svarbiausių atspirties taškų tyrinėjant baltų etnogenezę.

PAMINKLU TYRINÉJIMAI

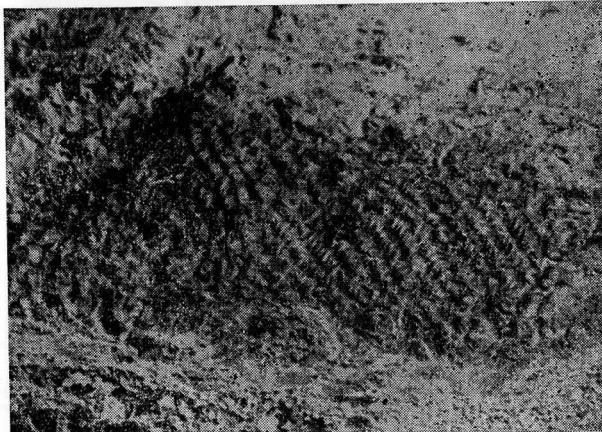
1-as PLOTAS, viršutinis kultūrinis sluoksnis (A)

Tyrinėtas plotas buvo į Š nuo kelio iš pažintinės žemės į fermas, prie elektros stulpų linijos. Tyrinėtas 1967, 1968 ir 1969 metais. Atkasta 1860 m². Apatiniame sapropelio sluoksnyje (B) aptikta Narvos kultūros radinių, suplautų į buvusį ežerą (Rimantienė R., 1979, p. 153–154). Viršutinio (A) sluoksnio gyventojai iškūrė, kai ezero krantas jau buvo išdžiūvęs. A sluoksnį sudarė 10–20 cm storio rusvas durpių-sapropelis.

A black and white photograph showing a large, smooth, light-colored rock or boulder resting on dark, granular soil. The rock has a rounded top and a flat base. A small, dark number '2' is visible in the bottom left corner.

57 pav. Puodai in situ 1A gyv.

58 pav. Demblys in situ

lio sluoksnis, esąs apie 50 cm gylyje nuo žemės paviršiaus; nuo apatinio jų skyrė vietomis 15—20 cm storio pereinamasis šviesesnis sluoksnelis be radinių. Viršutiniam sluoksnynė per visą perkasą matyti tamsus ruožas, o Jame — medžio aptvaro liekanos (žr. p. 36—44). 1967 m. buvo iškasta vidurinė aptvaro dalis (pav. 28, 29). Čia ypač daug radinių, ir jie susitelkę tiktais P aptvaro pusėje, kur, matyt, yra buvęs gyvenvietės šiukšlynas. O dvi kvadratų eilės į Š nuo aptvaro buvo beveik visai tuščios.

Pagrindiniai radiniai — virvelinė keramika. Puodų šukės kartais išlikusios tokios didelės, kad puodai lengvai galėjo būti restauruojami (pav. 57). Prie pat aptvaro ar net išsimaišę tarp jo karčių bei kuolų pasitaikė ir keli medžio dirbiniai ar jų dalys. Išvairiose vietose buvo matyti pluošteliai labai dailių pušinių skalų — bučių liekanų; vieno dalis su akmeniu viduje aptikta jau Šaptvaro pusėje. P Dalyje rasta medinė buožės galvutė, kaplio galvutė, dubenų šukių, medinis antgalis, tinklo branktas, butinių, įrklių, šauksto liekanų, žuvų šakių dalių (pav. 3—7), tinklų plūdžių ir pasvarėlių. Idomiausia buvo virš suvirtusių karčių aptikta pintoto demblio dalis (pav. 58). Be to, išvairiose vietose rasta gintaro gabaliukų ir dirbinėlių, titnago nuoskalų ir dirbiniu.

1968 ir 1969 m. pagal aptvaro kryptį perkastos buvo tēsiamos į R ir V.

Visas rytinis 1968 ir 1969 m. tyrinėtas plotas ryškiai nuolaidėjo į R. Paviršiuje tai nelabai pastebima, tačiau durpės, ypač R šių plotų dalyje, labai tamsios ir siekė iki 60 cm storio. Apie 50 cm gylyje nuo žemės paviršiaus aptvaro vietoje jau pradėjo ryškėti maždaug 1 m pločio juosvas ruožas — matyt, tai viršutinės sutrešusių aptvaro dalies liekanos. 80 cm gylyje, kur prasidėjo medžio liekanos, toks patamsėjimas išnyko. 1969 m. perkasa pratęsta dar toliau į SR, tačiau aptvaro liekanų čia maža bebuvo (pav. 28; 33 : 1—3).

Rytinėje aptvaro pusėje gruntas — po apatia gulintis sapropelio sluoksnis — yra storesnis ir greičiausiai tuo metu, kai aptvaras buvo statomas, bent R gale, nebuvo visai išdžiūvęs. Tik V šio ploto pusėje virš sapropelio dar gulėjo plonas rudas durpingas sluoksnis, kuris, stant aptvarą, buvo sausas ir tvirtas, tuo tarpu R dalyje jo nebuvo, ir aptvaras pastatytas tiešiog sapropelio sluoksnje.

Radiniai — daugiausia puodų šukės — buvo beveik vien ties pačiu aptvaru, tarp suvirtusių karčių gabalų. Tarp jų pasitaikė ir šiek tiek medinių dirbinių — pušies žievės plūdžių, medinių pliauškų, pasvarėlių, keletas neaiškios paskirties dirbinių liekanų, o po suvirtusiomis kartimis gulėjo akmeninis laivinis kirvelis su 25,5 cm ilgio medinio koto dalimi.

I V nuo pagrindinio (1967 m. tyrinėto) ploto 1968 m. prijungta nauja perkasa. Ji prasidėjo ties ta vieta, kur pastebėta aptvaro liekanų, ir toliau tėsta 1969 metais. Viršutinis kultūrinis sluoksnis — rudas durpingas sapropelis — tik SR perkasos kampe buvo 10 cm storio, visur kitur siekė 20—40 cm. Aptvaro liekanų R dalyje aptikta 65 cm gylyje, o V dalyje — 100 cm. Iš pradžių jos buvo labai ryškios ir užémė 60—100 cm pločio ruožą, o toliau į SV vis menkėjo, kol beveik ėmė siekti ariamą dirvožemį, tačiau tamsus žemės ruožas visalaik rodė aptvaro kryptį (pav. 33 : 1).

Tikrinant, kur buvo pati gyvenvietė, 1968 m. iškasta perkasa į P nuo 1967 m. perkasos vidurio. Tačiau viršutiniame kultūriniamas jos sluoksnje rasta vos keletas sutrupėjusių šukelių bei gintarėlių. Dar toliau į P mažoje perkalselėje taip pat radinių nebuvo. Tuomet ties 1968 m. vakarine perkasa statmenai iškasta 62 m ilgio ir 2 m pločio perkasa, kurioje po velėna buvo matyti sudžiūvusio durpingo sapropelio sluoksnelis, tačiau, be kelių šukų trupinių, anglukų ar sutrupėjusių kaulukų, kitų radinių neaptikta. Po šiuo sluoksniu buvo šviesesnis smėlis ir galiausiai aleuritas su plonais stambesnio smėlio tarpsluoksnėliais.

1969 m. baigus aptvaro kasinėjimus R ir V gale, gyvenvietės pėdsakų méginta ieškoti į

Š nuo aptvaro, kasant kas 10 metrų bandomąsias perkasas. Tačiau jų nerasta. Tiesiai į Š nuo 1967 m. perkasos aptikus keletą radinelių, buvo sujungtos keturių pavienės šachmatine tvarka išdėstyto bandornosios perkasėlės.

Be to, šiame gyvenvietės plote, kasant melioracijos griovius, pastebėta židinių liekanų. Kadangi gyvenvietė buvo įsikūrusi pakilesnėje vietoje, tad ji, matyt, jau seniai sunaikinta ariant dirvą.

Rad.: IEM, 2070: 222—295, 297—316, 320—331, 386—436, 438—451, 509—512, 520—556, 575—590, 600, 602, 605—623, 637—638; MB (18 — prie stulpo).

2-as PLOTAS, viršutinis kultūrinis sluoksnis (A)

Gyvenvietės pėdsakų aptikta ties antro iš V kanalo susikirtimu su skersiniu kanalu. Jie sapropelio sluoksnje, taigi suplauti į buvusi ežerą virš 2B gyvenvietės sluoksnio (Rimantienė R., 1979, p. 155—156), kurį skyrė apie 20 cm storio sapropelio sluoksnis be radinių (Rimantienė R., 1979, pav. 129). Gyvenvietė neišlikusi. Atkastas 552 m² plotas.

Radinių nedaug. Dažniausiai pasitaikė virvelinės keramikos šukiai, šiek tiek gintaro dirbinių.

Rad.: IEM, 2135 : 3, 29—46, 150; MB (18).

3-as PLOTAS, viršutinis kultūrinis sluoksnis (A)

Jis tarp 1-o ir 2-o plotų, buvusiame ezero krante, kiek toliau į SV nuo apatinio sluoksnio (3B) gyvenvietės liekanų (Rimantienė R., 1979, p. 156—157). Kultūrinis sluoksnis neišlikęs, tik vietomis po dirvožemiu matyti jo pėdsakų. Žmonių pasakojimu, čia prieš karą ariant buvęs rastas didžiulis neapdirbtų gintarų lobis. Ariamoje dirvoje aptikta šiek tiek stambių keramikos trupinių ir gintaro bei titnago dirbinių: kabučių, sagučių, skridinių, vamzdelinių karoilių, titnaginių trikampių antgalių, gremžtukų, kaltelio ašmenėlis, rėžtukas, putnago skobtelio dalis.

Rad.: IEM, 2071 : 33, 34; MB (18 — prie kanalo).

4-as PLOTAS, viršutinis kultūrinis sluoksnis (A)

Plotas yra tarp 1-o ir 2-o kanalų iš V, ties elektros stulpų linija, kiek į V nuo buvusio ežero kranto ir 4B gyvenvietės pėdsakų (Rimantienė R., 1979, p. 157—158). Kultūrinis sluoksnis

neišlikes, radinių pasitaikė ariamame dirvožemyje. Galbūt i jį pateko ir šiek tiek apatinio sluoksnio radinių.

Keramikos nedaug, bet ji gana jvairi: aptikta šukų su išdūlėjusiomis organinėmis ir grūsto granito priemaišomis. Rasta nemaža titnagų, daugiausia nuoskalų, tačiau pasitaikė ir iš abiejų pusų retušuoto ietigallo, trikampio antgalio dalis, gremžtukų ir visas smulkių ylių bei grąžtelų rinkinys. Gintaro dirbiniai labai skirtingi. Tai jvairios sagutės — retušuotos ir gludintos, apskritos ir keturkampės. Kabučiai labai dailaus darbo: trapeciniai lenktomis briaunomis, pasitaikė ir ovalaus dalis. Vamzdeliniai karoliai retušuoti ir vienas gludintas, kiek storėjančiu viduriu. Rastos ir dvi gintarinės grandys.

Rad.: IEM, 2071: 5—7, 21, 22, 32, 40, 41; 2136: 1—25; MB (32).

5-as PLOTAS

Nuo paties V kanalo antrųjų žiočių (iš Š) 100 m į R, netoli elektros stulpų linijos, ariamo sluoksnio paviršiuje 1967 m. rasta pavienių dirbinių.

Keramikos aptikta tiktais visai smulkių plotinė šukelių. Iš gintaro dirbinių minėtinės segmentinės ir lęšinės sagutės, trapeciniai kabučiai, kurių vienas papuoštas duobutėmis. Kiek daugiau rasta titnagų. Dažniausiai tai vietinio titnago nuoskalos bei skaldytinėliai, tačiau tarp jų buvo ir gremžtukų, rėžtukas (?), ne visai tai-syklingų smaugų ir retušuotų nuoskalų.

Rad.: IEM, 2137: 1—8; MB (33).

7-as PLOTAS

Plotas į V nuo paties V kanalo, priešais 6-ą plotą, daržuose, sunaikintas dirbant žemę. Rasta pasvarų, gintaro sagučių, ruošinių, nuoskalų.

Rad.: IEM, neinv.

9-as PLOTAS (užtvanka)

9-as plotas, tyrinėtas visai atskirai, yra apie 2 km nuo paskutinių akmens amžiaus gyvenviečių pėdsakų (8-o pl.). Pasibaigus Šventosios sodyboms, prasideda alksynas, pajūryje per einantis į užsodintą pušyną. Š alksyno gale nuo pajūrio iki antrojo iš V kanalo eina lauko kelias. I Š nuo jo — taip pat nedidelis alksynėlis, nuo pelkių pusės iš dalies aptvertas. Mellioruotos pelkės paverstos kultūrine pieva. Ties minėtu kelio rastas akmeninis pasvaras išskeltais pakraščiais ir apskaldytas titnago gabalas. Netoli kelio, kultūrinės pievos gale, 1970 m. pa-

59 pav. Pradedami užtvankos tyrinėjimai 1971 m.

darytos dvi bandemosios perkaso per 10 m viena nuo kitos (pav. 59). R perkasoje aptiktas apkapotas rāstgalyss, o V — 1 m gilumoje, sapropelio sluoksnje, pasirodė nusmailintų plotų statmenų kuolų viršūnės. Kuolai apie 70—100 cm ilgio. Šalia jų rasta titnago skeltė.

1971 m. ties ta vieta buvo atkastas 60 m² plotelis ir aptikta užtvankos liekanų (žr. p. 13 ir kt.). 1972 m. perkasa praeista į P ir į Š ir atkastas 136 m² plotas (iš viso 196 m²) (pav. 8—11). Tarp užtvankos karčių pastebėta šiek tiek radinių. 1b kvadratė rasta bučiaus lanko dalis, o 2c kvadratė gulėjo medinio šaukšto galva. Po suvirtusiomis kartimis aptikta nuodėguliukų, anglukų ir net pelenu; jvairose vietose — neapdirbtų fintariukų ir keletas pasvarų. 3b ir 5c kvadratuose ant perkaso dugno rasta visai suknežintų puodų plokščiais dugnais — vienas brūkšniuotu paviršiumi, antras — ištisai papuoštas dantukų eilutėmis kripute (pav. 56). 1c kvadratė aptikta to paties tipo puodo dugnelis.

Nuėmus visus medžius, 5—6c kvadratuose ant perkaso dugno pasirodė 360 cm ilgio ir 23—32 cm pločio keliose vietose lūžusi lenta. Joje matyti aiškus įgaubimas. Tai, be abejo, buvo visai supuvusios skobtinės valties dugninié. Apie jos viduri dar matyti plonejančių pakraščių dalelės, stovinčios statmenai ant dugniniés (pav. 8).

4c kvadratė taip pat ant perkaso dugno gulėjo labai tiesi 185 cm ilgio kartis abiem nusmailintais galais; gal tai ieties kotas.

Š perkasoje užtvankos pėdsakai dar menkiai išlikę, o jos gale beveik visai pranyksta. Tačiau pjūviuose labai aiškiai matyti, kad lagūna buvo užnešama ir iš V (pjūvis E—E₁), ir iš R (pjūvis F—F₁). Jvairose perkaso vietose rasta pavienių pasvarų, nuskeltų titnagų, sudegusių kauliukų, puodų šukelių, o 12b kvadratė 130 cm gilumoje, sapropelyje, aptikta titnaginis kirvelis.

Rad.: IEM, 2140: 1—7.

15-as PLOTAS

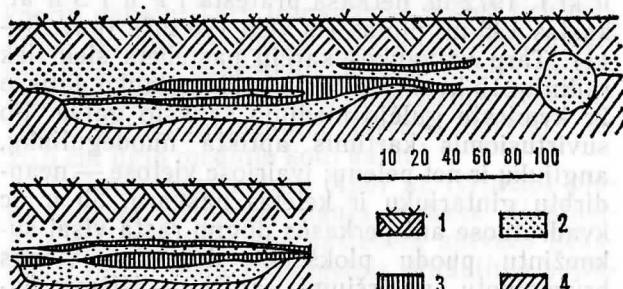
50 m į P nuo gelžbetoninio stulpelio, esančio pagrindinio kanalo P gale ir nuo šio taško stačiu kampu pasukus į R, už 30 m ariamos žemės paviršiuje 1967 m. pastebėta gyvenvietės pėdsakų.

Keramikos išlikusi tik maža išdūlėjusi šukelė. Daugiau gana ryškių titnago dirbinelių — skaldytinio dugnelis, lancetinis antgalis, gremžtukų ir specialios paskirties dirbinelių. Nemaža rasta gintaro nuoskalų ir gabaliukų. Tarp jų buvo ruošinių, dirbinių bei jų fragmentų: trapezinė kabučių, vamzdelinių karolių, lęšinių sagučių.

Rad.: IEM, 2071 : 9—12, 18, 19, 52—54; 2145 : 1—12.

16-as PLOTAS

20 m į V nuo pagrindinio kanalo, tarp 14-o ir 15-o plotų, R kanalo pusėje kasant drenažo kanalėlius, 1967 m. pastebėta smulkių labai sudūlėjusių keramikos šukelių. Pjūvyje po velė-

60 pav. 16-o ploto pjūvis 1968 m.:

1 — dirvožemis, 2 — smėlis, 3 — kultūrinis sluoksnis, 4 — durpės

na buvo matyti plonas smėlio sluoksnelis, Jame išiterpės plonytis kultūrinis durpių sluoksnelis, kuriame ir aptikta radinių. Zemiau vėl prasidėjo durpės (pav. 60).

Rad.: IEM, neinv.; MB (28).

17-as PLOTAS

Abipus pagrindinio kanalo, 60 m į P nuo antrijų kanalo žiočių, suartame paviršiniame durpių sluoksnje 1967 m. rasta gyvenvietės pėdsakų. Po durpių sluoksniu prasidėjo smėlis — ižemis. Keramikos visai neišlikę. Aptikta titnago dirbinių ir jų fragmentų — gludinto kirvelio dalis, pusmėnulinis peilis, grandukas, gremžtukų ir kt. Gintaro daugiausia pasitaikė nedideliu natūralių gabaliukų; rasta trapezinio kabučio liekana ir beveik segmentinio pjūvio sagutė.

Rad.: IEM, 2071 : 2—4, 15; 2149 : 1—5; MB (9).

18-as PLOTAS

40 m į R nuo 17-o ploto ir paskui stačiu kampu pasukus 70 m į P, 1967 m. žemės paviršiuje atskiruose ploteliuose rasta išmėtyta gintaro ir titnago nuoskalų bei dirbinelių. Iš titnago minėtinis iš abiejų pusų retušuotas smaigas, o iš gintaro — dvi retušuotos lyg ir trapezinės kabučių dalys.

Bandomojoje perkasoje tuoju po suartu durpių sluoksniu, kuriame aptikta radinių, prasidėjo smėlis — ižemis.

Apie 100 m į Š nuo šio ploto buvo nebaigtas titnaginio kirvelio ruošinys ir gintaro ruošinio fragmentas.

Rad.: IEM, 2147 : 1—3; MB (8).

19-as PLOTAS

225 m į P nuo Mančiškės kelio ir apie 50 m į R nuo pagrindinio kanalo, maždaug 20 m ilgio ariamos žemės plotelyje 1967 m. rasta gyvenvietės pėdsakų.

Keramika labai išdūlėjusi. Titnagai vietiniai; yra nuoskalų ir keletas trumpų siaurų skeltelių, keli specialios paskirties dirbinėliai ir pradėtas dirbtis trikampis antgalis. Iš gintarų daugiausia pasitaikė nuoskalų, tačiau tarp jų buvo ir lęšinių sagučių, trapezinio kabučio ir vamzdelinio karolio ruošinėliai. Išlikę šiek tiek degintų kauliukų.

Rad.: IEM, 2148 : 1—5; MB (7).

20-as PLOTAS

Gyvenvietės pėdsakų 1967 m. aptikta maždaug 16 m ilgio ariamos dirvos plotelyje per 25 m nuo 19-o ploto ir 25 m į Š nuo 18-os gyvenvietės, tame pačiame ruože. Į Š nuo jos, už 70 m tame pačiame ruože buvo ir 22-a gyvenvietė.

Keramika labai blogai išlikusi — téra plonų mažų išdūlėjusių šukelių. Tarp titnagų pasitaikė nemaža ryškių dirbinių formų — rombinis antgalis, kito antgalio viršūnėlė, trikampio ietigalio pagrindas, trapezija, gremžtukų, specialios paskirties dirbinelių. Rasta smulkių ir didesnių gintaro nuoskalų, keli ruošinėliai ir sagutė, plokštélė su pradėta gręžti skylute. Kaulų ir dantų likę tik smulkūs apdege fragmentai.

Rad.: IEM, 2071 : 1; 2149 : 1—3; MB (10).

21-as PLOTAS

Ties 20-u plotu, 20 m į R nuo pagrindinio kanalo, tarp pirmųjų ir antrųjų, skaičiuojant nuo Mančiškės kelio į P, pagrindinio kanalo

žiočių 1967 m. žemės paviršiuje rasta smulkių titnago ir gintaro nuoskalų, apdegusių ir neapdegusių kaulų trupinių.

Rad.: IEM, neinv.; MB (6).

22-as PLOTAS

130 m į P nuo Mančiškės kelio ir apie 50 m į R nuo pagrindinio kanalo, viduryje lauko buvo suartas maždaug 90 m ilgio ir lygiagrečiai su kanalu ėjęs plotelis. Cia 1967 m. pastebėta gyvenvietės pėdsakų.

Paviršiuje rastos puodų šukės labai išdūlėjusios, tačiau jose aiškiai matyti grūsto granito priemaišų (pasitaikė plokščio dugnelio šukė), aptikta taip pat daug prasto vietinio titnago nuoskalų, skaldytinelių. Tarp jų buvo ir ryškesnių dirbinių tipų: trikampio antgalio viršūnėlė, režtukų (?), gremžtukas, apskaldytų kirvelių liekanų, įvairių retušuotų nuoskalų ir specialios paskirties dirbinelių. Gintaro aptikta taip pat daugiausia smulkių nuoskalų ir gabalinių. Tačiau buvo ruošinių ir gludintų dirbinių: lęšinių ir segmentinių sagučių, trapecinis kabutis, vamzdelinis karolis. Pasitaikė šiek tiek gyvulių kaulų bei dantų.

Rad.: IEM, 2071 : 36; 2150 : 1—3; MB (11).

34-as PLOTAS

Į Š nuo kelio į fermas, ties elektros stulpu, stovinčiu 140 m į R nuo pagrindinio kanalo, 1966 m. pastebėta suartos ir sunaikintos gyvenvietės pėdsakų. Rasta šiek tiek labai nuzulintos keramikos šukelių su smulkiomis grūsto granito priemaišomis, taip pat vos kelios titnago nuoskalos, kaltelio ašmenėlis. Nedaug aptikta ir gintaro gabalinių bei nuoskalų, tarp jų būta ruošinių ir dirbinių: sagučių, karolių, kabučių.

Apie 100 m į ŠR nuo šios vietas rasta nedidelė gintarinės grandelės dalelė.

Rad.: IEM, 2071 : 8, 42; 2157 : 1—3; MB (4).

35-as PLOTAS

240 m į Š nuo elektros stulpo, ties kuriuo rasta 34-os gyvenvietės pėdsakų, viduryje lauko pastebėta dar vienos suartos ir sunaikintos gyvenvietės pėdsakų. 1967 m. čia aptikta smulkių gintaro, kaulo gabaliukų ir keramikos šukelių.

300 m į Š nuo 35-o ploto rastas akmeninis keturkampio pjūvio kirvelis. Žmonių pasakojimu, čia seniau buvęs aptiktas didelis natūralių gintarų lobis.

Rad.: IEM, neinv.; MB (30).

36-as PLOTAS

Tiesiai į R nuo M. Balčiaus sodybos Zuvėdrų gatvės gale ariamoje dirvoje 1967 m. pastebėta plačiai pasklidusų sunaikintos gyvenvietės pėdsakų.

Keramikos išlikę tik mažų rusvų šukelių su smulkiomis grūsto granito priemaišomis. Rasta šiek tiek daugiausia vietinio titnago nuoskalų. Nedaug ir gintaro gabalinių bei nuoskalų. Tarp jų pasitaikė ruošinių ir dirbinių dalių: trapecinių kabučių ir vamzdelinių karolių, keturkampių sagučių.

Rad.: IEM, 2158 : 1—4; MB (19).

37-as PLOTAS

Ariamoje dirvoje į V nuo Zuvėdrų gatvės, einančios lygiagrečiai su pagrindiniu kanalu, ir į Š nuo skersinio kelio, sukančio pro Balčių sodybą, 1967 m. rasta gyvenvietės pėdsakų. Ją sunaikino čia XVIII a. buvęs pastatas ir šiukšlynas, kuriamė rasta to laikotarpio radinių. Iš akmens amžiaus gyvenvietės išlikę didelių titnago gabalų (kai kurie iš jų panašūs į skaldytinius ar muštukus), taip pat retušuota nuoskala, natūralių gintaro gabaliukų ir keturkampė sagutė.

Rad.: IEM, 2160 : 1—3; MB (22).

38-as PLOTAS

Iš seno ariamame lauke prie Brikmano sodybos, į R nuo pagrindinio kanalo, netoli kelio, sukančio iš Liepojos plento, 1966 m. rasta gyvenvietės pėdsakų.

Keramika neišlikusi. Buvo šiek tiek titnagų, tarp jų ir aiškiai retušuoti: gremžtukas, specialios paskirties dirbinėlis, retušuotų skelcių bei nuoskalų. Gintaro nuoskalų bei perskelty gabalinių maža. Iš jų išsiskyrė retušuota lęšinė sagutė ir kažkokio dirbinio ruošinys.

200 m į P nuo gyvenvietės aptiktas keturkampio pjūvio per skyę lūžes akmeninis kirvelis.

Rad.: IEM, 2159 : 1—5; MB (12).

39-as PLOTAS

Sventosios paupyje, kiek į R ir Š nuo rytinio (senojo) kanalo tarp kelio ir upės yra kopos, žmonių vadinamos Bertulio kopomis. Jos labai apnaikintos, vežant smėlį. 1966 m. aptikta išblaškytų ir išpustytytų radinių.

Keramikos likusios tiktai smulkios plonas rusvos šukelės su grūsto granito priemaišomis molyje ir plokščio dugniuko dalelė. Nemaža pasitaikė titnago, nors daugiausia tai vietinių prastų rieduliukų skaldytinukai bei nuoskalėlės. Tačiau būta ir ryškių geresnio titnago dirbinėlių: trikampio ir lancetinio antgalų, granduko, gremžtukų, retušuotų nuoskalų bei skelčių. Gintarai labai apdūlėjė, su stora luoba, tad neaišku, ar jie buvo apdirbtai.

1967 m., nulyginant nugriautą šlaitą, padaryta bandomoji perkasa. Išryškėjo toks susi-sluoksniamimas: paviršiuje 80–120 cm storio supustytu smėlio sluoksnis, po juo apie 20 cm storio tamsiai pilkas kultūrinis sluoksnis, žemiau — maždaug 15 cm storio visai balto smėlio sluoksnis. Dar giliau matyti 20–30 cm storio rudo geležingo smėlio sluoksnis ir pagaliau gelsvas smėlis — žemis.

Rad.: IEM, 2161 : 1—7.

40-as PLOTAS

Apie 70 m nuo Šventosios upės į P ir tiek pat nuo kelio, einančio palei V dabartinių kapinių pakraštį, pakilumoje yra ariama dirva, kurioje aptikta daug XVIII a. radinių, taip pat žalvario amžiaus pjautuvėlis ir nemaža žvairių akmens amžiaus dirbinių. 1967 m. aukščiausioje dalyje, 76 m į V nuo ežiaženklio prie kapinių kelio, padaryta 14 m ilgio ir 2 m pločio bandomoji perkasa. Paviršiuje matyti apie 20 cm storio ariamo pilko dirvožemio sluoksnis, po juo — juosvas kultūrinis, kuriame susimaišę žvairių laikotarpiai radiniai: glazūruoti kokliai, pypkės, puodų šukės. Žemiau buvo rusvas smėlis. Jis, atrodo, pagrindinis akmens amžiaus kultūrinis sluoksnis, tačiau labai apnaikintas vėlesnės gyvenvietės. 60–70 cm gylyje prasidėjo maišytas su graužu smėlis — žemis.

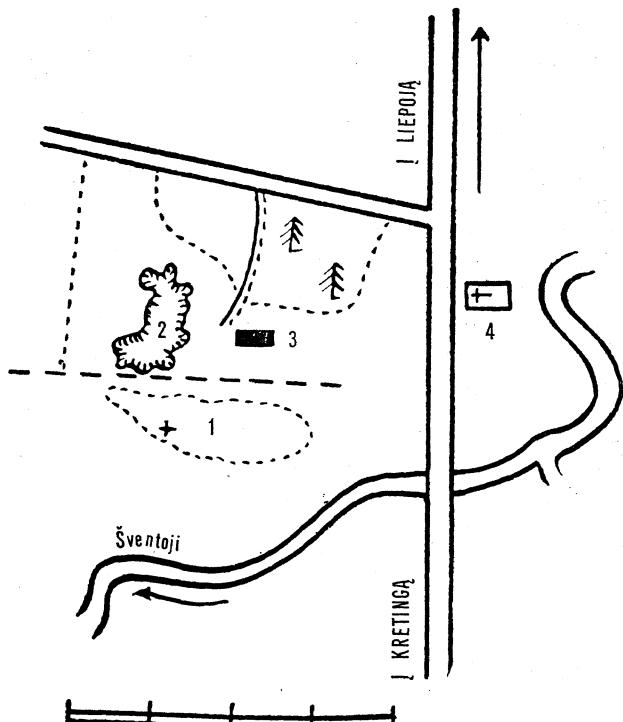
Keramika išlikusi prastai — šukelės smulkios, tačiau su ryšiomis grūsto granito priemaišomis. Kai kurių puodų kaklelio dalys papuoštos virveliniais išpaudais bei jraižomis. Labai daug titnago nuoskalų ir dirbinių. Šalia prastos vietinės medžiagos, pasitaikė ir atvežtinės. Iš dirbinių minėtini: trikampis antgalis, ietigalis, peiliai, réžtukai, gremžtukai, skeltės. Palyginti nemaža akmensinių kirvių ir kaplių gabalių. Gintarai išlikę prastai: paviršiuje su storu sudūlėjusiu sluoksniu, neaiškios formos. Negalima nustatyti, kuriam laikotarpui priklausė kaulai, — paukščio kaulukai ir šerno iltyss.

Greičiausiai vėliau čia buvo žalvario amžiaus kapas, iš kurio ir išlikęs pjautuvėlis.

Rad.: IEM, 2162 : 1—45.

41-as PLOTAS — Būtingė 1

Būtingės 1-a gyvenvietė rasta 1970 metais dešinėje Šventosios upės pusėje, einant Liepojos plentu. Apie 300 metrų į V nuo plento ir į P bei PV nuo grūdų sandėlio yra nuožulnus smėlėtas laukas, maždaug per 50 m neprieinan-

61 pav. 41-o ploto situacijos planelis:

1 — akmens amžiaus gyvenvietė, 2 — smėlio duobės, 3 — grūdų sandėlis, 4 — bažnyčia

tis melioracijos griovio netoli Šventosios upės (pav. 61). Paviršiuje pastebėta smėlio su graužo priemaišomis, tarpais — perarto pilkai rusvo kultūrinio sluoksnio liekanų. Viršutinės šlaito dalies pjūvyje matyti 20 cm storio perartas dirvožemis, po juo buvo apie 5 cm storio kultūrinio sluoksnio liekanų — rusva žemė su angliukais ir perdegusiais kauliukais. Žemiau — baltas smėlis. Radinių aptikta maždaug 70 m ilgio ir tiek pat pločio plotelyje.

Keramikos išlikę tik menkų šukelių su grūsto granito priemaišomis molyje. Labai daug titnago skaldytinių, nuoskalų, skelčių ir dirbinėlių dažniausiai iš prastos vietinės medžiagos, tik keletas iš jvežtinio titnago. Pasitaikė lapelinis ir trapezinis antgaliai, ietigaliai ašmenėlis, glu-dinto kirvelio gabaliukas, lenktų peilių, ylų ir kt. Gintaro nedaug, ir jis nesudūlėjęs. Iš dirbinių minėtina lešinės sagutės dalis ir dviejų gerai poliuotų dirbinių (sudaužytų ariant) liekanos.

Rad.: IEM, 2163 : 1—85; MB (40, 41); IJ.

42-as PLOTAS — Būtingė 2

Keliose vietose aptikta pavienių Pamarių kultūros radinių. Už kanalizacijos į jūrą trasos apie 50 m į Š, ties ta vieta, kur kanalai susikerta, rasta briedžio kaukolė su nupjautais ragais ir gintarinis skridinys su kryžma. Toliau į P, buvusiame ežere, aptiktas gintarinis kabutis. Maždaug 100 m nuo senojo geležinkelio sankasos į Š ir apie 10 m nuo kanalo pastebėta įvai-

rių gintaro dirbinėlių. Maždaug 500 m nuo vandenės perpumpavimo stoties ir 30 m nuo kanalo vietomis smėlyje matyti plonytis perdegusių žuvų ašakų sluoksnelis. Rasta plona puodo šukelė, šiek tiek titnago nuoskalų, pasvarų, gludinimo akmuo su dubens pavidalo īduba. Pajūryje aptinkama iš jūros išmetamų apdirbtų gintarų: rasta gludinta segmentinė sagutė, plokščias karoliukas, natūralus kabutis, trapecinis kabutis ir kt.

Rad.: IEM, neinv.; MB (42—44).

ШВЯНТОИ

(Раскопки поселений жуцевской культуры)

РЕЗЮМЕ

Введение. В 1966—1972 гг. на берегу Балтийского моря исследована группа памятников каменного века, часть которых относится к нарвской культуре (она рассмотрена в т. 1*), часть — к жуцевской (рис. 1). В четырех местах (1, 2, 3, 4) поселения были расположены там же, что и нарвские, составляя их верхний слой над стерильной прослойкой (слой обозначен А) — 1А, 2А, 3А, 4А. Полностью исследованы поселения 1А и 2А. Кроме того, исследовано сооружение для ловли рыбы (закол) на участке 9. Остальные поселения (всего около 20) были разрушены, в них проведены шурфовка и сбор подъемного материала.

Культура шнуровой керамики и неолит Литвы. Культура шнуровой керамики, выявленная уже в конце XIX в., вызывает всеобщий интерес главным образом потому, что она связывается с распространением индоевропейцев в Европе. Предполагается, что в ранней фазе (общееевропейский горизонт) она являлась довольно однородной, а позже распалась на местные культурные варианты. В Восточной Прибалтике сложился местный вариант, известный главным образом под тремя названиями — жуцевская, приморская и висло-неманская культуры.

Природные условия и хронология памятников. Поселения расположены на берегах бывшей лагуны — озерка. Культурный слой самого раннего поселения — 2А — размыт в сапропель озера. Поселение 1А расположено на осушеннем берегу после одной из фаз литориновой трансгрессии. На участке 9 приблизительно в 2 км южнее упомянутых поселений было рыболовное сооружение. Другие поселения расположены главным образом на северо-восточном побережье озера. По данным пыльцевого анализа, поселения принадлежат к суббореальному периоду. Самое раннее из них — поселение 2А, самое позднее — 9. Радиоуглеродные даты поселений: 1А — 4120 ± 80 (ТА), 4100 ± 100 (Vs), 3860 ± 50 (ЛЕ); 9 — 3860 ± 90 (Vib).

* Rimantienė R. Sventojo: Narvos kultūros gyvenvietės.— V., 1979, t. 1.

Общественное хозяйство жителей поселений. 1. Присваивающее хозяйство мало отличалось от предыдущих периодов, в основе его по-прежнему оставались охота, рыбная ловля и собирательство. Из орудий охоты следует упомянуть копья длиной до 185 см. Наконечники встречаются кремневые иволистные (рис. 2 : 16) или треугольные. Наконечники стрел в основном треугольные с прямым или вогнутым основанием (рис. 2 : 1, 2, 4, 8, 11, 15), листовидные (рис. 2 : 3), трапециевидные (рис. 2 : 17, 18) и ланцетовидные (рис. 2 : 5—7, 9, 10, 13, 14, 21, 23). Обнаружено несколько вкладышей (рис. 2 : 19), деревянных наконечников копий (рис. 3 : 5, 11, 12). Костяные наконечники не сохранились.

Основным занятием была рыбная ловля. В употреблении еще оставались старинные вилообразные орудия для ловли крупной рыбы (рис. 4 : 3, 5, 6; 5), но основными орудиями лова были верши и сети. Верши (рис. 10 : 3; 13) ставились в заколах.

На участке 9 был вскрыт закол для ловли рыбы (рис. 9—11) протяженностью около 30 м, составленный из двух рядов кольев, которые в центре стояли плотно друг к другу, а по концам — реже. В центре между рядами были поставлены большие куски коры, по концам находились лежащие жерди. Стенки крепились поперечными бревнами, подпретыми рогулями. У закола найдены луки от верш (рис. 3 : 1, 2; 12), несколько раздавленных шнуровых горшков и другие предметы. На дне раскопа найдены остатки челна (рис. 8). Форма закола полностью отвечает этнографическим параллелям. От рыболовных сетей остались поплавки из сосновой коры (рис. 3 : 3, 4, 6—8, 10) и грузила (рис. 6). Для ловли рыбы употреблялись и траполовидные сети («kiudelis»). Устья таких сетей распирались своеобразными досками с отверстием посередине («butinis») (рис. 4 : 7, 11), между которыми ставилась длинная жердь. В качестве навершия палок для подталкивания челнов в озере с илистым дном и, видимо, головок балдачков употреблялись диски, которые

ставились на концах длинных жердей (рис. 3 : 9, 14). Остатки весел обнаружены в поселении 1А (рис. 4 : 1, 4, 10). 2. Производительное хозяйство. Следов его очень мало. В поселении 1А найдено несколько костей домашних животных (собака, крупный рогатый скот). Вполне возможно, что оградка вокруг поселения 1А предназначалась в качестве загона для скота. Из культурных растений следует упомянуть коноплю (поселения 1А и 9), просо и мальву (поселение 9). Сельскохозяйственные орудия представлены деревянной мотыжкой в поселении 1А (рис. 4 : 8) и каменными — в поселениях 40 (рис. 14 : 10) и 41 (рис. 15 : 3).

Инвентарь домашнего хозяйства. 1. Главным инструментом для обработки различных материалов является каменный топорик. У за кола 9 найден целый топорик овального разреза (рис. 14 : 8) из кремня, привезенного с берегов Немана. Были в употреблении и только обтесанные топорики-вкладыши (рис. 16), найден фрагмент сланцевого топорика. Топорики из камней других пород встречаются и четырехугольного, и овального разрезов (15 : 2—4). В поселении 1А найдено отличной работы желобчатое тесло (рис. 14 : 1). Топорики и тесла вставлялись в деревянные муфты (рис. 17 : 2; 24 : 2). Между кольями ограды поселения 1А найден ладьевидный топорик с деревянной рукояткой со следами сработанности на лезвиях (рис. 14 : 7; 17 : 3). В поселении 40 найдено несколько фрагментов просверленных топориков (рис. 14 : 5, 6, 9). В строительных работах наряду с топориками употреблялись деревянные булавы (рис. 17 : 1, 4, 5). Мелкие инструменты изготавливались из кремня, редко — из кварца. Кремень употреблялся местный и привозной. Встречаются даже большие нуклеусы из привозного кремня (рис. 18). Скребки в основном короткие и неправильной формы, хотя встречаются и классические (рис. 19 : 1—8, 13, 15; 20 : 6; 21 : 2; 22 : 10—21; 23 : 11, 12, 18—24). Резцов мало, но больше, чем в нарвской культуре (рис. 21 : 6; 23 : 8—10). Ножи (всегда из привозного кремня) — частые находки (рис. 19 : 18, 19; 20 : 10; 21 : 1; 22 : 1—5; 23 : 1, 2, 4—6). Они бывают прямыми и изогнутыми. Сверла (рис. 19 : 9—12; 20 : 1—3, 8; 22 : 7—9; 23 : 7, 14) — с длинными и короткими верхушками. Кроме того, больше чем в ранних поселениях, изделий специального назначения и отчепов с ретушью (рис. 20 : 4, 7, 9).

2. Домашняя утварь представлена разными деревянными блюдами и корытами. Так как сохранились только фрагменты блюд (рис. 24 : 1, 4, 5, 7, 10; 25 : 8), восстановить их былую форму не удалось. Характерно, что профилировка венчиков блюд иногда такая же, что и у горшков нарвского типа. Корыта (рис.

25 : 1, 5—7; 26) обычно обыкновенной, довольно простой формы. Фрагмент своеобразного подноса найден у закола на участке 9 (рис. 24 : 8). Там же найдена и головка ложки (рис. 24 : 3), другая — в поселении 1А (рис. 24 : 9). Найдено и несколько невыясненных фрагментов (рис. 17 : 6, 7; 24 : 6). В домашнем обиходе, безусловно, употреблялись в большом количестве разные плетенки и циновки, одно такое изделие найдено в поселении 1А (рис. 27). Циновка сплетена из липового лыка диагональным плетением, и только край ее — рогожкой.

Постройки представлены оградой, окружавшей поселение 1А (рис. 28—33), которая была построена на берегу озера. Один ее конец доходил до воды, второй окружал возвышенность, где было поселение, от которого остались лишь незначительные следы. Часть раскопанной ограды достигала в длину около 150 м. Ограда несколько изогнутая, видимо, она была приспособлена к рельефу, состоит из двух горизонтальных рядов жердей, придерживаемых с обеих сторон спаренными кольями. Там, где ограда изгибается, колья составлены плотнее, на прямых местах — реже. В ограде оставлен проем, там лежали два бревна с развалками на верхушках (ворота?). Около них за оградой была свалка.

Украшения главным образом из янтаря. Основные формы унаследованы от нарвской культуры, лишь техника изготовления часто совершение.

Характерная форма подвесок — плоские, с изогнутыми краями, хорошей работы, иногда украшенные точками (рис. 34 : 1; 35 : 18; 36 : 3, 4; 37 : 3, 4, 7, 8). Встречаются и полуфабрикаты (рис. 35 : 18; 37 : 10). Орнаментика лишена строгой геометризации. Подвески второй группы — геометрической формы (рис. 36 : 8; 37 : 5, 6), третьей — каплевидные (рис. 37 : 11). Четвертую группу составляют натуральные куски янтаря с отверстием (рис. 35 : 14—17).

Пуговицы являются одной из самых излюбленных форм украшений. Во всех поселениях встречаются линзовидные пуговицы с V-образным отверстием (рис. 35 : 10, 12; 36 : 9; 37 : 13). Обычно они диаметром 1,5—2 см, но встречаются и миниатюрные. Появляется особенно много пуговиц сегментовидного сечения (рис. 35 : 11, 13), встречаются и овальные (рис. 37 : 9). Самые характерные — четырехугольные пуговицы (рис. 35 : 1—9), поверхность которых часто крышеобразной формы. Самыми изящными являются лодкообразные пуговицы (рис. 35 : 19) со сквозными отверстиями. Пронизы отличной работы, очень тонкие, короткие и длинные (рис. 35 : 20—23; 36 : 1, 5). Шаровидные бусы встречаются редко. Кольца (рис. 34 : 2; 36 : 2, 7; 37 : 12) являются довольно час-

той находкой, от ранних они обычно отличаются разрезом. Характерны шайбы, украшенные крестом из точек (рис. 34 : 6; 37 : 1). Из других украшений следует упомянуть просверленные зубы животных (рис. 34 : 3), пластинки из камня с отверстиями (рис. 34 : 4, 5; 36 : 6).

Весь ассортимент украшений, в том числе и обрядовые изделия, известен уже из поселений нарвской культуры. Можно предположить, что и культ людей позднего неолита мало отличался от ранних эпох.

Керамика наиболее полно представлена в поселении 1А. Минимальное количество установленных здесь горшков — 280. Самой ранней формой является обломок амфоры (рис. 50), тулову которой шаровидной формы, верхняя часть украшена группами тонких нарезок, на брюшке изящная рукоятка (внутри которой уцелела веревка из лыка липы).

Самую большую группу составляют кубкообразные горшки (70% этих изделий) с S-видной профилировкой шейки, но в их число входят и воронкообразные сосуды иного типа, профилировка шейки у которых такая же. Обычно их можно отличить по сохранившимся маленьким кусочкам венчиков — тесто, котороешло для их изготовления, как правило, с примесью дресвы, венчики большого диаметра (около 30 см), шейка не орнаментирована или украшена бугорками, редкими защипами или вмятинами (рис. 46). Кубки обычно меньших размеров: венчик у них диаметром 20 см, днища — 10—12 см. Кубки как правило двух видов: легкого S-видного профиля (рис. 40 : 5—7) или с прямой шейкой и более резко выделенными плечиками (рис. 40 : 3). Очень редко встречаются маленькие кубки-рюмочки с днищами 4,5—6 см. Особенно следует отметить маленький, почти полностью сохранившийся кубок (рис. 40 : 2; 43) с округлым туловищем, слегка приплющенным днищем и воронковидной шейкой, украшенной поперечными полосками.

Миски, которые составляют около 6% горшков, сохранились плохо, найдены лишь небольшие обломки, по которым трудно судить о форме: все они были округлыми или имелись и продолговатые. Диаметр круглых мисок — 14—18 см, иногда — 30 см.

Промежуточным типом между мисками и воронковидными горшками является глубокая миска (рис. 40 : 1, 8; 48 : 4). Минимальное количество таких изделий — около 8%. От воронковидных горшков они отличаются по форме: более сжатые, ниже, но еще отличаются от собственно мисок. Глубокие миски больше орнаментированы.

Довольно часто (15% горшков) встречаются большие толстостенные емкости для запасов, обычно украшенные лепными валиками

(рис. 46—49). Виды их различны: одни напоминают воронковидные горшки, другие — амфоры.

Горшки орнаментировались не всегда (рис. 51), с орнаментами их 62%, причем чаще всего применялся шнуровой отпечаток (58% орнаментированных горшков) (рис. 39 : 1, 2, 8; 45 : 1—10), затем следовало украшение валиками (24%) (рис. 45 : 19—31; 49), ложным шнуром украшено 10% (рис. 39 : 4; 45 : 11—13), нарезками елочкой — 8% горшков (рис. 39 : 3; 42; 45 : 17). Кубки чаще всего украшались шнуром и елочкой, горшки для запасов — валиками, миски и воронковидные горшки почти не украшались.

В поселении 2А керамики найдено мало. Минимальное количество — 17 горшков. Половина их лишена орнаментации. В числе находок — амфорка с ушками на плечиках (рис. 52 : 1; 54) и несколько фрагментов амфор, преимущественно кубков, половина которых украшена полосками шнура (рис. 52 : 2—4; 53 : 1—5).

Несколько плохо сохранившихся горшков S-видного профиля, со штрихованной поверхностью или со шнуровыми отпечатками на краях обнаружено у закола на участке 9 (рис. 53 : 6; 55). Выделяется горшок, сплошь покрытый зигзагообразными отпечатками перевитого на пластиинке шнура (рис. 56). В других поселениях (4А, 5, 20, 22, 34, 36, 38—41) обнаружены только мелкие обломки горшков и мисок.

Этническая принадлежность и связи с другими культурами. Поселения в Швянтойи со шнуровой керамикой относятся к жуцевской культуре, которая, по всей вероятности, образовалась на месте на основе слияния культур пришельцев — шнурников и местных — нарвской и верхненеманской. По инвентарю швянтойских поселений можно судить о доле культуры местных жителей. Уцелела стариная форма общественного хозяйства; производительное хозяйство вряд ли занимает более значительное место, чем в среднем неолите. Унаследовано много форм орудий труда и украшений. Некоторые формы изделий, свойственные жуцевской культуре, появились раньше, в среднем неолите, и продолжают бытовать, например, треугольные наконечники, топорики четырехугольного и овального разрезов и пр. Но новой формой является применение при строительстве двух рядов столбов. Резко отличается керамика, вероятно, потому, что в среднем неолите нарвские керамические изделия почти не украшались орнаментами, но уже были известны плоские днища. Можно считать, что некоторые формы горшков появились на местной основе (воронковидные горшки, мисочки). Жители поддерживали связи с южными племенами, о чем свидетельствуют некоторые культурные

ные достижения (конопля, просо, мальва, плетение диагональю и пр.). Торговля кремнем велась с племенами Принеманья. Торговля янтарем почти прекратилась.

Следует предположить, что поселения в Швянтойи со шнуровой керамикой принадлежали предкам балтов, они отражают основные этапы развития жуцевской культуры.

ПОДПИСИ ПОД ИЛЛЮСТРАЦИЯМИ

Рис. 1. Ситуационный план памятников близ Швянтойи.

В кружках — номера поселений жуцевской культуры.
Рис. 2. Кремневые наконечники стрел и копий из поселений: 1—3, 9—11 — 1A, 4—5, 12—39, 6—8 — 40, 13—14, 17—22 — 41, 15—16 — 4A.

Рис. 3. Деревянные предметы для охоты и рыбной ловли: 1—3 — найденные у закола участка 9, 4—14 — из поселения 1A.

Рис. 4. Деревянные предметы для рыбной ловли из поселения 1A.

Рис. 5. Часть вилообразного орудия для ловли рыбы *in situ*.

Рис. 6. Грузила для сетей. Поселение 1A.

Рис. 7. Остатки верши с камнем внутри. Поселение 1A.

Рис. 8. Остатки челна у закола участка 9.

Рис. 9. План раскопок закола участка 9: 1 — дерн, 2 — чистый торф, 3 — торф с остатками деревьев, 4 — торф с тростником, 5 — сапропель, 6 — алевритовый сапропель, 7 — алеврит, 8 — песок, 9 — колья и жерди, 10 — черепки горшков, 11 — грузила, 12 — деревянные изделия.

Рис. 10. Детали закола: 1 — группа колышев в кв. 9c, 2 — жерди в кв. 6c, 3 — пучок хвороста (остатки верши) в кв. 5d, 4 — кол и жерди в кв. 5d, 5 — жерди, рогули и доски в кв. 5c, 6 — рогули.

Рис. 11. Заостренные концы колышев и жердей и верхушки рогуль закола.

Рис. 12. Лук от верши *in situ* у закола участка 9.

Рис. 13. Остатки верши у ограды поселения 1A.

Рис. 14. Каменные топорики и мотыга: 1—4, 7 — поселение 1A, 5, 6, 9, 10 — поселение 40, 8 — у закола участка 9.

Рис. 15. Каменные топорики и мотыга: 1 — 300 м к северу от поселения 35, 2 — 200 м к югу от поселения 38, 3, 4 — поселение 41.

Рис. 16. Обтесанные кремневые топорики из поселений: 1—2 — 1A, 3, 5, 7, 8 — 40, 4, 6 — 41.

Рис. 17. Булавы, топорик с рукояткой и другие деревянные изделия. Поселение 1A.

Рис. 18. Кремневые нуклеусы из поселений: 1 — 40, 2 — 1A, 3 — 39.

Рис. 19. Скребки и сверла. Поселение 1A.

Рис. 20. Кремневые шила, скребки, скобели, ножи из поселений: 1—3 — 4A, 4, 5, 7, 9 — 5, 6, 10, 11 — 17, 8 — 19, 12—14 — 39.

Рис. 21. Кремневые изделия из поселения 38.

Рис. 22. Кремневые изделия из поселения 40.

Рис. 23. Кремневые изделия. Поселение 41.

Рис. 24. Фрагменты блюд, ложек и других деревянных изделий: 1, 2, 4—7, 9, 10 — поселение 1A, 3, 8 — поднятые у закола участка 9.

Рис. 25. Фрагменты корыт. Поселение 1A.

Рис. 26. Корыто *in situ*. Поселение 1A.

Рис. 27. Циновка и ее деталь. Поселение 1A.

Рис. 28. Площадь раскопок поселения 1A. Указано расположение ограды.

Рис. 29. Часть ограды, исследованная в 1967 г.

Рис. 30. Западная часть ограды в раскопе 1968 г.

Рис. 31. Исследование ограды в 1967 г.

Рис. 32. Заостренные концы жердей ограды и столб с рогулем.

Рис. 33. Исследование ограды в 1968 и 1969 гг.

Рис. 34. Янтарные украшения, подвески из камня и клыка из поселения 1A.

Рис. 35. Янтарные пуговицы, подвески и пронизы из поселений: 1—20, 22—24 — 1A, 21 — 3A.

Рис. 36. Янтарные украшения и каменная подвеска из поселений: 1—7 — 4A, 8 — 5, 9 — 7.

Рис. 37. Янтарные украшения из поселений: 1 — 42, 2 — 20, 3—7 — 41, 8—9 — 22, 10—13 — 34, 14 — близ поселения 36.

Рис. 38. Группа реставрированных горшков из поселения 1A.

Рис. 39. Образцы керамики из поселения 1A.

Рис. 40. Типы кубков и мисок из поселения 1A.

Рис. 41. Кубки со шнуровыми орнаментами из поселения 1A.

Рис. 42. Кубки с орнаментом в виде рыбьей кости. Поселение 1A.

Рис. 43. Кубок из поселения 1A, украшенный полосками.

Рис. 44. Кружка. Поселение 1A.

Рис. 45. Мотивы орнаментики керамики из поселения 1A.

Рис. 46. Широкогорлые горшки из поселения 1A.

Рис. 47. Горшки, украшенные валиками. Поселение 1A.

Рис. 48. Типы крупных горшков. Поселение 1A.

Рис. 49. Образцы керамики, украшенной валиками. Поселение 1A.

Рис. 50. Амфора из поселения 1A.

Рис. 51. Взаимоотношение элементов украшения керамики из поселения 1A.

Рис. 52. Типы горшков. Поселение 2A.

Рис. 53. Образцы керамики: 1—5 — из поселения 2A, 6 — поднятой у закола на участке 9.

Рис. 54. Амфора из поселения 2A.

Рис. 55. Горшок *in situ* у закола на участке 9.

Рис. 56. Горшок, украшенный зубчиками (найден у закола на участке 9).

Рис. 57. Горшки *in situ* из поселения 1A.

Рис. 58. Циновка *in situ*.

Рис. 59. Начало исследований закола.

Рис. 60. Разрез поселения 16, открытого в 1967 г.

Рис. 61. Ситуационный план участка 41: 1 — поселение каменного века, 2 — песчаный карьер, 3 — зерносклад, 4 — костел.

SVENTOJI

(Ausgrabungen der
Haffküstenkultursiedlungen)

ZUSAMMENFASSUNG

Einleitung. Am Ufer der Ostsee, im Torfbruche „Pajūris“ sind in Jahren 1966—1972 Ausgrabungen neolithischer Siedlungen ausgeführt worden. An etwa 20 Fundstellen sind früh- und mittelneolithische Denkmäler der Narwa-Kultur konstatiert worden, die im ersten Teil der Publikation* beschrieben sind. An 24 Fundstellen sind Funde der Haffküstenkultur an den Tag gekommen. In 4 Siedlungen waren das die oberen Kulturschichten (1A, 2A, 3A, 4A) der schon im 1. Teile des Buches besprochenen Siedlungen (1B, 2B, 3B, 4B), alle anderen lagen ganz abgesondert (Abb. 1). Die meisten waren zerstört, und man mußte sich nur mit Probegrabungen und Aufsammeln von Streufunden begnügen. Drei Denkmäler konnten aber gründlich erforscht werden — die Siedlungen 1A und 2A und ein Fischwehr auf dem 9. Fundplatze.

Die schnurkeramische Kultur, die schon seit dem Ende des 19 Jh. abgesondert wurde, weckt lebhaftes Interesse besonders dadurch, daß sie stets mit der Ausbreitung der indoeuropäischen Stämme in Europa in Verbindung gestellt wird. In ihrem frühen Stadium sollte sie sehr einheitlich gewesen sein, später zerfiel sie in lokale Kulturvarianten. Im Ostbaltikum ist solch eine Variante einheimisch, die meist mit dem Namen der Haffküstenkultur, Zucewo-Kultur oder der Weichsel-Niemen-Kultur bekannt ist.

Naturumstände und Chronologie der Denkmäler. Alle drei erforschten Denkmäler sind verschieden. Die Kulturschicht der Siedlung 2A war wohl durch eine Fazies der Litorina-Transgression vom Ufer abgeschwemmt worden, und nun sind die Reste dieser Siedlung in der Sapropellschicht des ehemaligen Sees (Lagune), 20 cm höher der Narwa-Kulturschicht gefunden. Die etwas jüngere Siedlung 1A wurde auf dem nach der Transgression trockengebliebenen Seeufer eingerichtet. Sie wurde von einem großartigen Polisadenzaun umsäumt und

barg in sich ein zahlreiches Material. Das Fischwehr 9 war etwa 2 km nach Süden von den obengenannten eingerichtet, in der Seenenge, die Lagune mit dem Meere verbunden hatte. Am Westufer des Sees (der Lagune) waren noch Reste von Siedlungen 4A und 5 aufgefunden. Andere lagen am Ostufer, aber die meisten am Nordufer des Sees. Pollenanalytischen Angaben nach sollte die Siedlung 2A dem Anfang der subborealen Periode gehören, die anderen sollten etwas jünger sein, das allerjüngste war das Fischwehr 9. Das bestätigen auch die Radiokarbondaten: für die Siedlung 1A — 4120 ± 80 [Ta]; 4100 ± 100 [Vs]; 3860 ± 50 [Le]; für das Fischwehr 9 — 3860 ± 90 [Vib].

Die gemeinschaftliche Wirtschaft der Bewohner und deren Werkzeuge. 1) Die Waffen und Werkzeuge der Jagd, Fischerei und Sammeltirtschaft zeugen davon, daß die angeeignete Wirtschaft ganz der vorherliegenden Periode ähnlich war. Es sind nur Zeugnisse von der Jagd mittels Speer und Pfeil mit Bogen übriggeblieben. Als Speerstile können manche gut geschliffene, bis 185 cm lange Stäbe gedeutet werden. Die Speerspitzen waren manchmal aus Holz (Abb. 3:5, 11, 12), meistens aber aus Feuerstein von weidenblattförmiger (Abb. 2:16) oder dreieckiger Form angefertigt. Die Pfeilspitzen waren dreieckig, mit einer eingezogenen, geraden oder abgerundeten Basis (Abb. 2:1, 2, 4, 8, 11, 15), blattförmig (Abb. 2:3), trapezförmig (Abb. 2:17, 18, 21; 3:4) oder lanzettförmig (Abb. 2:5—7, 9, 10, 13, 14, 21, 23). Manchmal wurden feine Einsatzklingen gefunden (Abb. 2:19). Das bedeutendste Unternehmen war doch der Fischfang. Es wurden noch manche altertümliche Fanggeräte gebraucht: wie z. B. die Fischgabeln, Teile deren in der Siedlung 1A gefunden wurden (Abb. 4:3, 5, 6; 5). Der wichtigste Beweis dafür ist das Fischwehr 9, das in einer Strecke von etwa 30 m erforscht wurde (Abb. 9—11). Es war aus zwei Reihen Pfähler-Speerhölzern gebildet, die noch durch Baumrinde verdichtet waren. Die Speerhölzer wurden durch Schere — lange und gera-

* Rimantienė R. Sventoji. Narvos kultūros gyvenvietės.— V., 1979, t. 1.

de Bäume gehalten, die wohl mit Reisig zu Speerhölzern angebunden waren. Die Scheren wurden durch Stangen mit einem Astansatzen-de gehalten. In der Mitte des Wehres standen die Speerhölzer ganz dicht nebeneinander, an den Enden — in größeren Abständen. In der Mitte Reuse sollte eine Mündung geblieben sein, wo eine Reuse eingebaut wurde. Zwei Reusenrei-fen wurden am Wehre gefunden (Abb. 3 : 1, 2; 12). Dazu wurden nebst des Wehres manche Steinsenker, ein Schwimmer aus Kieferrinde, ein Feuersteinbeil, eine hölzerne Schale, ein Löffel und ein wenig Keramik gefunden (Abb. 4 : 1—3; 26 : 3; 8; 55; 56). Das Wehr entspricht ganz den ethnographischen Parallelen primitiver Wehre. Reste vom Reusen waren auch in der Siedlung 1A ausgegraben (Abb. 7; 13). Es wurde auch mit Netzen gefischt, von denen manche steinerne Netzsenker (Abb. 6) und Schwimmer aus Kieferrinde (Abb. 3 : 3, 6—8, 10) erhalten geblieben sind. Reste der Stöhlen zeugen von Keutelnetzen (Abb. 4 : 7, 11). Ein Keutelnetz soll von einem Kahne gezogen werden. Das waren Einbäume, deren ein sehr schlecht erhaltenes Exemplar am Wehre aufgefunden wurde (Abb. 8). Zum Abstoßen des Kahnes und wohl als Fischscheucher dienten Stöcke, an denen Enden Scheiben (Abb. 3 : 9, 14) gesteckt wurden. Reste der Ruder wurden in der Siedlung 1A aufgefunden (Abb. 4 : 1, 4, 10).

2) Über die Betriebswirtschaft sind wir ganz wenig berichtet. Die kümmerlichen Reste von Haustieren (Hund, Rind) in der Siedlung 1A sprechen kaum über die Viehzucht, denn die Wildtierknochen sind in beträchtlicher Menge repräsentiert worden. Von der Viehzucht mag aber wohl der Zaun der Siedlung 1A (Abb. 28—33) zeugen. Reste von Kulturpflanzensamen waren in der Siedlung 1A und am Wehre 9 gefunden. Das war Hanf, Hirse, Malve. Die Ackerbaugeräte stellen Holz- (Abb. 4 : 8) und Stein-hacken (Abb. 14 : 10; 15 : 3) vor. Damit kann man einsehen, daß der Fischfang und die Jagd die Hauptwirtschaftsformen bildeten. Der Viehzucht und dem Ackerbau kommt eine sehr geringe Rolle zu.

Haushaltsgeräte. 1) Das einfachste Gerät zur Bearbeitung harten Materials sollte das Beil sein. Bei dem Wehre 9 wurde ein vollständig erhaltenes Feuersteinbeil (Abb. 14 : 8) gefunden; andere waren nur in Bruchstücken erhalten. Dabei wurden auch ungeschliffene Feuersteinbeilklingen (Abb. 16) und das Bruchstück eines Schieferbeilchens aufgedeckt. Andere Steinbeile waren ovalen und vierkantigen Querschnittes (Abb. 14 : 2—4; 15 : 1). In der Siedlung 1A wurde noch ein kleines Hohlbeil gefunden (Abb. 14 : 1). Die Steinbeile und Mei-

ßel wurden durch eine Holzmuffe (Abb. 17 : 2; 24 : 2) eingefestigt gebraucht. Im Zaune der Siedlung 1A wurde noch eine Bootaxt mit Arbeitsspuren an der Schneide (Abb. 14 : 7; 17 : 3) auf einem hölzernen Stiel ausgegraben. In der Siedlung 40 waren noch manche Bruchstücke von Steinäxten an den Tag gebracht (Abb. 14 : 5, 6, 9). Zu Bauarbeiten gebrauchte man auch Holzkeulen (Abb. 17 : 1, 4, 5), die zerbrochen am Zaun gefunden sind. Das Feingerät zur Bearbeitung harten Stoffes wurde meistens aus Feuerstein, selten aus anderen Gesteinsarten angefertigt. Dazu wurde einheimischer und eingeführter Feuerstein gebraucht. Aus eingeführtem Feuerstein sind mal ganz große Kernsteine erhalten geblieben (Abb. 18). Die Schaber sind meist kurz und unregelmäßig (Abb. 19 : 1—8, 13—15; 20 : 6; 21—2; 22 : 6, 10—21; 23 : 11, 12, 15, 18—24). Die Stichel (Abb. 21 : 6; 23 : 8—10) bilden einen geringen Teil, doch einen etwas größeren als in der Narwa-Kultur-Siedlungen. Die Messer (Abb. 19 : 18, 19; 20 : 10; 21 : 1; 22 : 1—5; 23 : 1, 2, 4—6), die man immer aus eingeführtem Material anfertigen pflegte, bilden einen typischen Fund. Im Gebrauch waren gerade und gebogene Stücke. Die Bohrer (Abb. 19 : 9—12; 20 : 1—3, 8; 22 : 7—9; 23 : 7, 14) wurden mit langen und kurzen Bohrenden versehen. Dazu wurden mehr als in den vorangehenden Perioden Geräte spezieller Bestimmung und retouschierte Abschläge (Abb. 20 : 4, 7, 9) gebraucht. Es gab auch Feuersteinschlagsteine.

2) Haushaltsgärt sind meistens durch Holztröge, Holzschalen und Löffel repräsentiert. Die Tröge waren von sehr einfacher Form, meist aus einem kaum bearbeiteten Stammstück ausgehöhlt (Abb. 25 : 1, 5—7; 26). Die Schalen (Abb. 24 : 1, 4, 5, 7, 10; 25 : 8) waren aber sehr fein gearbeitet. Bemerkenswert ist die Randbearbeitung, die an die Keramik des Mittelneolithikums erinnert (Abb. 24 : 5). Am Wehre wurde ein Bruchstück einer ganz eigenförmigen Platte mit niedrigen Randleisten gefunden (Abb. 24 : 8). Die Holzlöffel hatten große Köpfe (Abb. 24 : 3, 9). Es waren noch manche unbestimmbare Holzfunde geborgen (Abb. 17 : 6, 7; 24 : 6). Im Haushalte sollten wohl allerlei Flechtarbeiten Anwendung finden, wie das von einem Fetzen in der Siedlung 1A (Abb. 27) sichtbar ist. Das war wohl eine Matte, in Köperart aus Lindenbast geflochten, mit einem ripsartigen Saum.

Die Bauart kann durch die Umzäunung der Siedlung 1A dargestellt werden (Abb. 28—33). Die Umzäunung war am trockenen Seeufer eingerichtet. Das eine Ende reichte bis zum Wasser, das andere umrund eine Anhöhe und reichte bis auf die jetzige Erdoberfläche. Es wurde ihrer etwa 150 m lange Strecke aufgedeckt. Der Zaun

war zweireihig. Jede Reihe war aus paarweise gestellten Pfählen errichtet und mit langliegenden Querstäben gedichtet. An den Krümmungen standen die Pfähle dicht nebeneinander, in den geraden Strecken standen sie weit voneinander ab. An einer Stelle konnte man einen Durchbruch bemerken. Das sollte wohl eine Pforte gewesen sein, denn nebenbei lagen zwei dicke Pfähle mit Abzweigungen am oberen Ende (Torpfosten?) (Abb. 29; 32 : 6). Am Tore, in der Biegung der Außenseite war eine Abfallstelle der Siedlung eingerichtet. Auf der Anhöhe umzäunt sollten Wohnhäuser gestanden haben, von denen nur kümmerliche Reste erhalten geblieben sind, denn die Anhöhe wurde von alters her gepflügt.

Die Schmucksachen waren meistens aus Bernstein angefertigt. Die Grundformen sind dieselben geblieben, wie sie in der Zeit des Mittelneolithikums gebraucht wurden, nur die Technik der Bearbeitung hat sich vervollkommenet. Die beliebtesten Formen der Anhänger waren große flache feingearbeitete, Stücke mit rundgebogenen Seitenkanten streng geometrierte (Abb. 34 : 1; 35 : 18; 36 : 3, 4; 37 : 3, 4, 7, 8). Sie wurden manchmal mit Punktreihen geschmückt, doch diese Ornamentik hatte schon ihre streng geometrierte Gestalt verloren. Eine sehr schwach repräsentierte Gruppe bilden tropfenförmige Anhänger (Abb. 37 : 11). Die vierte Gruppe bilden einfache natürliche Bernsteinstücke mit Durchbohrung versehen (Abb. 35 : 14—17), die hier öfter als in den älteren Siedlungen auftreten.

Die Knöpfe bleiben eine der beliebtesten Formen der Schmucksachen. In allen Siedlungen wurden linsenförmige Knöpfe mit V-Bohrung gefunden (Abb. 35 : 10, 12; 36 : 9; 37 : 13). Meistens sind sie von 1,5—2 cm Durchmesser, es kommen aber auch Miniatürknöpfe vor. Knöpfe segmentförmigen Durchschnittes kommen immer öfter vor, z. B. die meisten Knöpfe der Siedlung 1A haben diesen Querschnitt (Abb. 35 : 11, 13). Selten kommen Ovalknöpfe (Abb. 37 : 9) vor. Besonders charakteristisch sind jedoch die viereckigen Knöpfe (Abb. 35 : 1—9), deren obere Seite meistens dachförmig geschliffen wurde. Am prunkhaftesten sind die bootförmigen Knöpfe mit durchbohrten Löchern (35 : 19).

Die röhrenförmigen Perlen sind außerordentlich fein geschliffen, sie waren lang oder auch kurz (Abb. 35 : 20—23; 36 : 1, 5). Selten kommen kugelförmige Perlen vor.

Die Ringe unterscheiden sich ein wenig von den Ringen früherer Siedlungen, indem ihr Durchschnitt oval, auch rundlich trapezförmig ist (Abb. 34 : 2; 36 : 2, 7; 37 : 12). Charakteristisch sind noch die mit Punktkreuz geschmückten Scheiben (Abb. 34 : 6; 37 : 1).

Andere Schmucksachen werden durch Tierzähne (Abb. 34 : 3) und durchbohrte Steinplättchen (Abb. 34 : 4, 5; 36 : 6) repräsentiert.

Der gesamte Formenschatz der Schmucksachen ist schon aus dem Mittelneolithikum bekannt. Man könnte annehmen, daß auch der alttümliche Kultus in wesentlichen Zügen erhalten geblieben ist.

Die Keramik ist nur in der Siedlung 1A vollständig repräsentiert worden. Da konnten mindestens 280 Gefäße gezählt werden. Zu allerältesten Formen gehört die Amphore des so genannten sächsisch-thüringischen Typus (Abb. 50). Am Oberteil war sie mit Strichbündeln und feinem Zwischenzier geschmückt. Es ist eine Prunktose erhalten geblieben, in der ein Stück Lindenbastschnur steckte.

Die allergrößte Gruppe bilden Becher (70% aller Irdeware), deren man mindestens drei Formen aussondern könnte. Die früheste Form wird nur von einem Becher (Abb. 40 : 2) dargestellt, das an den so genannten Urbecher erinnert. Er war durch umlaufende Rillen am trichterförmigen Halse geschmückt. Die meisten Becher haben eine S-förmige Wandung (Abb. 40 : 5—7). Sie sind am Mundrande 10—20 cm im Durchmesser und am Bodenrande 10—12 cm breit. Die zweite Form bilden Becher mit kurzem steilem Hals und mehr geknicktem Schulterteil (Abb. 40 : 3). Selten waren ganz winzige Becher zu treffen. Die Halskrümmung der Becher ähnelt deren der weitmündigen und kleinfüßigen Töpfe (Abb. 46), zu denen schätzungsweise 30% der Becher wohl zugerechnet sein könnten. Ihr Halsdurchmesser reicht bis zu 30 cm. Das ist das erste Merkmal, das sie aus den Bechern ausscheidet, falls nur Halsbruchstücke erhalten sind. Das andere Merkmal ist das, daß sie gröbere Lehmbeimischungen besitzen und fast immer ungeschmückt sind. Ihre Böden haben auch Durchmesser von 10—12 cm.

Die vierte Gruppe bilden Schalen (mindestens 6% aller Gefäße). Sie sind meistens in so kleinen Bruchstücken erhalten geblieben, daß man nicht mehr bestimmen kann, ob es unter ihnen nicht nur runde, aber auch längliche vorhanden waren. Ihre Größe schwankte von 14 bis 30 cm.

Eine Zwischengruppe von Schalen und weitmündigen trichterförmigen Gefäßen bilden niedrige kraterförmige Töpfe (Abb. 40 : 1, 8; 48 : 4), deren Minderzahl 8% ausmacht. Abweichend von den beiden obengenannten Formen, werden sie reicher am Halse und an den Schultern geschmückt und meist mit Ösen versehen.

Eine beträchtliche Gruppe (15% der gesamten Gefäße) bilden die großen so genannten Vorratstöpfe, die meistens mit Wulstringen geschmückt sind (Abb. 46—49). Sie sind nicht

einheitlich, manche erinnern an weitmündige trichterförmige Töpfe, manche sogar an Amphoren.

Die Gefäße sind nicht sehr reichlich ornamentiert (Abb. 51). Nur 62% der Gefäße (nicht Scherben!) tragen Ornamente. Die beliebtesten waren Schnurabdrücke (58% der ornamentierten Irdeware), welche auch mit allerlei Stempelabdrücken kombiniert wurden (Abb. 39: 1, 2, 8; 45: 1—10). Zahnstockabdrücke schmücken 10% ornamentierter Irdeware (Abb. 39: 4; 45: 11—13) und Fischgrätenmuster — 8% (Abb. 39: 3; 45: 11). Wulstringe wurden an 24% der Töpfe angewendet (Abb. 45: 19—31; 49). Am meisten schmückte man Becher. Fast ungeschmückt waren die trichterförmigen Vorratsgefäße und die Schüsseln.

In der Siedlung 2A gelang es nur eine Mindestzahl von 17 Töpfen auszusondern. Die Hälfte von ihnen tragen kein Ornament. Zwischen ihnen ist ein beträchtliches Fragment einer kleinen Amphore mit Ösen am Bauchansatz zu nennen (Abb. 52: 1; 54). Es wurden noch einige gebauchte Fragmente gefunden, die über Anwesenheit anderer ähnlicher Amphoren deuten. Die Mehrzahl bildeten Becher (Abb. 52: 2—4; 53: 1—5). Die Hälfte von ihnen waren mit Schnurabdrücken geschmückt.

Einige Bruchstücke von Töpfen wurden am Fischwehre 9 aufgehoben. Das waren Becher mit S-förmiger Wandung, mit Besenstrich bedeckt oder mit Schnurabdrücken am Halse geschmückt. Eine Sonderform bildet ein Topf mit scharf S-förmig gekrümmter Wandung, von oben bis unten mit zick-zack-förmig gestellten Wickelschnurabdrücken bedeckt (Abb. 56).

Auf anderen Siedlungen (4A, 5, 20, 22, 34, 36, 38—41) waren nur kleine Scherben vorhanden, manchmal mit Schnurabdrücken, manchmal mit Besenstrichen geschmückt; es kamen auch Bruchstücke von Schalen vor.

Unter ihnen sollte die früheste Keramik von der Siedlung 2A und die jüngste von dem Fischwehre 9 repräsentiert sein.

Ethnische Zugehörigkeit und Beziehungen zu auswärtigen Kulturen. Die jüngsten Siedlungen von Sventoji gehören der Haffküstenkultur, die wohl eine einheimische Bildung der Beziehungen von auswärtsgekommenen Trägern der Schnurkeramik mit den einheimischen (der Narwa- u. der Neman-) Kulturen war. Die Siedlungen von Sventoji lassen manche wichtige Schlüssefolgerungen über die Rolle des Erbes der einheimischen Kulturen in der Haffküstenkultur ziehen. Geerbt sollte wohl die altertümliche Wirtschaftsform mit aller Arbeitsgemeinschaft sein. Die Waffen, wie z. B., dreieckige, bzw. herzförmige Pfeilspitzen, die schon in der Zeit des Mittelneolithikums vollständig im

Gebrauch gewesen sind, werden weiter verwendet, wie auch die Steinbeile vierseitigen und ovalen Querschnittes. Neu sollte wohl der zweireihige Polisadenbau sein. Neu ist auch die Keramik mit dem ganzen Ornamentationssystem. Das könnte wohl dadurch erklärt werden, daß zum Ende des Mittelneolithikums die einheimische Ornamentik aus dem Gebrauche ganz verdrängt wurde und die neue Ornamentik sich an einem leeren Platz einsetzte. Doch könnte man annehmen, daß Wurzeln etwaiger Töpferformen, die nur der Haffküstenkultur eigen sind, im einheimischen Mittelneolithikum zu suchen sind. Das gilt den trichterförmigen Gefäßen und den Schalen. Manche Kulturüberreste (z. B. Hanf, Hirse und Malve, das diagonale Flechtwerk) zeugen von Beziehungen zu Südosten. Von den Bewohnern aus dem Neman-Oberlaufgebiet bekamen sie guten Feuerstein, mitunter auch manche altertümliche Feuersteinkleingerätformen, die dem einheimischen Mittelneolithikum nicht eigen sind. In Südlitauen waren sie aber noch aus dem Mesolithikum erhalten geblieben (z. B., Trapeze, Stichel, Kern- und Scheibenbeile).

Die jüngsten Siedlungen von Sventoji sollten den Vorfahrern von Baltischen Völkern gehören und entsprechen wohl nicht gänzlich, doch allerhands den wichtigsten Etappen der Entwicklung der Haffküstenkultur.

ABBILDUNGVERZEICHNIS

Abb. 1. Verbreitung der Fundorte in Sventoji. Umrahmte Nummern zeigen die Siedlungen mit Haffküstenkulturfunden.

Abb. 2. Speer- und Pfeilspitzen aus Feuerstein: 1—3, 9—11 — Siedlung 1A, 4—5, 12 — Siedlung 39, 6—8 — Siedlung 40, 13—14, 17—22 — Siedlung 41, 15—16 — Siedlung 4A.

Abb. 3. Hölzerne Jagd. u. Fischfanggeräte: 1—3 — am Wehre 9, 4—14 — Siedlung 1A.

Abb. 4. Hölzerne Fischfanggeräte, Siedlung 1A.

Abb. 5. Fischgabelteil in situ, Siedlung 1A.

Abb. 6. Netzsenker aus der Siedlung 1A.

Abb. 7. Reste einer Reuse mit einem Stein in der Mitte, Siedlung 1A.

Abb. 8. Einbaumreste am Wehre 9.

Abb. 9. Ausgrabungsfläche des Wehres 9: 1 — Rasen, 2 — Torf, 3 — Torf mit Holzüberresten, 4 — Torf mit Schilfüberresten, 5 — Sapropell, 6 — Sapropell mit Alleuriten, 7 — Alleuriten, 8 — Sand, 9 — Pfosten und Stäbe, 10 — Gefäßscherben, 11 — Senker, 12 — Holzgeräte.

Abb. 10. Die Details des Wehres.

Abb. 11. Pfostenenden und Stangenköpfe aus dem Wehre 9.

Abb. 12. Ein Stück Reusenreifen in situ am Wehre 9.

Abb. 13. Reusenüberreste in situ, Siedlung 1A.

Abb. 14. Steinerne Beile und Hacken: 1—4, 7 — Siedlung 1A, 5, 6, 9, 10 — Siedlung 40, 8 — am Wehre 9.

Abb. 15. Steinerne Beile, Axt und Hacke: 1 — nebst der Siedlung 35, 2 — nebst der Siedlung 38, 3 — Siedlung 41.

Abb. 16. Feuersteinbeilklingen: 1—2 — Siedlung 1A, 3, 5, 7, 8 — Siedlung 40, 4, 6 — Siedlung 41.

- Abb. 17. Keulen, eine Steinaxt mit Stiel u. a. hölzerne Geräte, Siedlung 1A.
- Abb. 18. Kernsteine: 1 — Siedlung 40, 2 — Siedlung 1A, 3 — Siedlung 39.
- Abb. 19. Schaber und Bohrer der Siedlung 1A.
- Abb. 20. Feuersteinbohrer, Schaber und Messer: 1—3 — Siedlung 4A, 4, 5, 7, 9 — Siedlung 5, 6, 10, 11 — Siedlung 17, 8 — Siedlung 19, 12—14 — Siedlung 39.
- Abb. 21. Feuersteinwerkzeuge, Siedlung 38.
- Abb. 22. Feuersteinwerkzeuge, Siedlung 40.
- Abb. 23. Feuersteinwerkzeuge, Siedlung 41.
- Abb. 24. Schalenstücke, Löffel u. a. Holzgeräte: 1, 2, 4—7, 9, 10 — Siedlung 1A, 3, 8 — am Wehre 9.
- Abb. 25. Trogbruchstücke aus der Siedlung 1A.
- Abb. 26. Ein Trog *in situ*, Siedlung 1A.
- Abb. 27. Eine Matte und deren Detail, Siedlung 1A.
- Abb. 28. Die Grabungsfläche der Siedlung 1A mit eingezeichneten Umzäunungskonturen.
- Abb. 29. Strecke der Umzäunung im Jahre 1967 ausgegraben.
- Abb. 30. Der westliche Teil der Umzäunung im Jahre 1968 ausgegraben.
- Abb. 31. Details der Ausgrabungen der Umzäunung im Jahre 1967.
- Abb. 32. Pfostenenden, Siedlung 1A.
- Abb. 33. Details der Ausgrabungen der Umzäunung im Jahre 1968 u. 1969.
- Abb. 34. Bernsteinschmucksachen, Zahn- und Steinanhänger, Siedlung 1A.
- Abb. 35. Bernsteinknöpfe, -anhänger, -röhren: 1—20, 22—24 — Siedlung 1A, 21 — Siedlung 3A.
- Abb. 36. Bernsteinschmucksachen und ein Steinanhänger: 1—7 — Siedlung 4A, 8 — Siedlung 5, 9 — Siedlung 7.

- Abb. 37. Bernsteinschmucksachen: 1 — Siedlung 42, 2 — Siedlung 20, 3—7 — Siedlung 41, 8, 9 — Siedlung 22, 10—13 — Siedlung 34, 14 — nebst der Siedlung 36.
- Abb. 38. Eine Gruppe von Gefäßen aus der Siedlung 1A.
- Abb. 39. Keramikauswahl, Siedlung 1A.
- Abb. 40. Typen der Becher und Schalen, Siedlung 1A.
- Abb. 41. Becher mit Schnurornamenten, Siedlung 1A.
- Abb. 42. Becher mit Fischgrätenmuster, Siedlung 1A.
- Abb. 43. Becher mit Rillenzier, Siedlung 1A.
- Abb. 44. Ein Trinkbecher, Siedlung 1A.
- Abb. 45. Ornamentierungsmotive der Gefäße der Siedlung 1A.
- Abb. 46. Weitmündige Töpfe aus der Siedlung 1A.
- Abb. 47. Töpfe mit Wulstringverzierungen, Siedlung 1A.
- Abb. 48. Typen der weitmündigen Töpfe, Siedlung 1A.
- Abb. 49. Keramikauswahl mit Wulstringzier, Siedlung 1A.
- Abb. 50. Die Amphore aus der Siedlung 1A.
- Abb. 51. Der Prozentanteil der Verzierungen der Gefäße der Siedlung 1A.
- Abb. 52. Typen der Gefäße der Siedlung 2A.
- Abb. 53. Keramikauswahl: 1—5 — Siedlung 2A, 6 — am Wehre 9.
- Abb. 54. Die Amphore aus der Siedlung 2A.
- Abb. 55. Ein Gefäß *in situ* am Wehre 9.
- Abb. 56. Ein Gefäß, geschmückt mit Wickelschnurabdrücken; am Wehre 9 gefunden.
- Abb. 57. Gefäße *in situ* in der Siedlung 1A.
- Abb. 58. Die Matte *in situ*, Siedlung 1A.
- Abb. 59. Anfang der Ausgrabungen am Wehre 9.
- Abb. 60. Querschnitt der Siedlung 16.
- Abb. 61. Situationslage der Fundstelle 41: 1 — die Steinzeitssiedlung, 2 — Sandgruben, 3 — Getreidelager, 4 — die Kirche.

SANTRUMPOS

- Aarbøger** — Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie. København.
- AMDG** — Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai, Geografija ir geologija.
- Bericht** — Bericht über den V. Internationalen Kongreß für Vor- und Frühgeschichte Hamburg von 24. bis 30. August 1953. Berlin, 1961.
- ESA** — Eurasia Septentrionalis Antiqua. Helsinki.
- LAA** — R. Rimantienė, O. Bagušienė, E. Grigaliavičienė. Lietuvos TSR archeologijos atlasas. V., 1974, t. 1.
- LAB** — P. Kulikauskas, R. Kulikauskienė, A. Tautavičius. Lietuvos archeologijos bruozai. V., 1961.
- MAD,A** — Lietuvos TSR Mokslo Akademijos darbai, A serija. V.
- Prussia Ber.** — Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia. Königsberg i Pr.
- Reallexikon** — Reallexikon der Vorgeschichte, herausgegeben von Max Ebert. Berlin, 1924—1932.
- Schr PÖG** — Schriften der Physikalisch-Ökonomischen Gesellschaft.
- SMYA** — Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja (Finska Fornminnesföreningens Tidskrift). Helsinki.
- ZAV** — Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis (ИАН — Известия Академии Наук Латвийской ССР), Riga.
- АУК** — Археология Української РСР. Київ, 1971, I.
- КСИА** — Краткие сообщения ордена Трудового Красного Знамени института археологии. М.—Л.
- МИА** — Материалы и исследования по археологии СССР. М.—Л.
- СА** — Советская археология. М.

LITERATURA

- Äyräpää [Europeus]** A. Fornfynd från Kyrkslätt och Esbo Socknar.— SMYA, 1922, 32, p. 1—208.
- Äyräpää [Europeus]** A. Alandsinsel.— Reallexikon, 1924, 1, p. 81—82.
- Äyräpää A.** Über die Streitaxtkulturen in Rußland.— ESA, 1933, 8.
- Äyräpää A.** Die Verbreitung des Bernsteins im kammkeramischen Gebiet.— SMYA, 1945, 45, p. 10—25.

- Arnal J.** Les boutons perforés en V.— Bulletin de la société préhistorique Française, 1954, 51, p. 225—268.
- Berendt G.** Altpreußische Küchenabfälle am Frischen Haff.— Schr. PÖG, 1875, 16, p. 117—126.
- Bezzenberger A.** Die Kurische Nehrung und ihre Bewohner. Forschungen zur deutschen Landes- und Volkskunde. Stuttgart, 1889.
- Bezzenberger A.** Bericht des Vorsitzenden über die von ihm im vorigen Jahre auf der Kurischen Nehrung gemachten steinzeitlichen Funde.— Prussia Ber., 1893, 18, p. 36—45.
- Bielenstein A.** Die Holzbauten und Holzgeräte der Letten. Petrograd, 1918, p. 2.
- Broholm H. C.** Danmarks Bronsealder. København, 1944, 2.
- Brøndsted J.** Danmarks Oldtid. 1. Stenalderen. København, 1938.
- Brøndsted J.** Nordische Vorzeit. 1. Steinzeit in Dänemark. Neumünster, 1960.
- Ehrlich B.** Succase, eine Siedlung der jungsteinzeitlichen Schnurkeramiker im Kreise Elbing.— Elbinger Jahrbuch, 1936, 12/13, p. 41—98.
- Ehrlich B.** Schnurkeramische Pfostenhäuser bei Tolkemit, Kr. Elbing.— Mannus, 1940, 32, p. 44—56.
- Engel C.** Zur Vorgeschichte der Kurischen Nehrung.— Mannus, Ergänzungsband, 1931, 8, p. 97—121.
- Fischer U.** Strichbündelamphoren in der Saaleschnurkeramik.— In: Die neolithischen Becherkulturen im Gebiet der DDR und ihre europäischen Beziehungen. Berlin, 1969, p. 39—70.
- Forssander J. E.** Die schwedische Bootaxtkultur und ihre kontinentaleuropäischen Voraussetzungen. Lund, 1933.
- Gaerte W.** Die steinzeitliche Keramik Ostpreußens. Königsberg, 1927.
- Gaerte W.** Urgeschichte Ostpreußens. Königsberg, 1929.
- Gimbutas M.** The Balts. London, 1963.
- Girininkas A.** Sarnelės vėlyvojo neolito (III tūkstantmečio pr. m. e. pab.) gyvenvietė.— MAD, A 1(58), 1977 a, p. 57—65.
- Girininkas A.** Siaurės rytų Lietuvos akmens amžiaus paminklai. (1. Jaros I neolito (III tūkstantmetis pr. m. e) gyvenvietė).— MAD, A 4(61), 1977 b, p. 77—90.
- Glob P. V.** Studier over den jyske Enkelgravkulturen.— Aarbøger 1944, 1945.
- Glob P. V.** Danske Oldsager. 2. Yngre Stenalder. København, 1952.
- Graudonis J.** Reznu kapulauks.— Arheologija un etnogrāfija, 1961, 3, p. 19—38.
- Hagberg U. E.** The archaeology of Skedemose. Stockholm, 1966/1977, 1—2.
- Heydeck J.** Fundberichte.— Prussia Ber., 1909, 22, p. 194—249.
- Hollack E.** Bericht ... über seine Untersuchungen und

- Ausgrabungen auf der Kurischen Nehrung.— Prussia Ber., 1895, 19, p. 146—159.
- Hollack E.** Bericht ... über seine Untersuchungen auf der Kurischen Nehrung.— Prussia Ber., 1898, 21, p. 307—311.
- Hollack E.** Erläuterungen zur vorgeschichtlichen Übersichtskarte von Ostpreußen. Berlin, 1908.
- Jaźdżewski K.** Gräberfelder der bandkeramischen Kultur und die mit ihnen verbundenen Siedlungsspuren in Brześć Kujawski.— Wiadomości Archeologiczne, 1938, 15, p. 1—105.
- Kabailienė M.** Augalijos raida vėlyvajame ledynmetyje ir poledynmetyje Lietuvos ir pietinės Latvijos pajūrio zonoje.— Geografinios metraštis, 1959, 2, p. 477—505.
- Kempisty E.** The Complex of Comb- and Pit-marked Pottery Cultures.— In: The Neolithic in Poland. Wrocław—Warszawa—Kraków, 1970, p. 232—295.
- Kilian L.** Haffküstenkultur und Ursprung der Balten. Bonn, 1955.
- Klebs R.** Der Bernsteinschmuck der Steinzeit. Königsberg, 1882.
- Kostrzewski J.** Über die jungsteinzeitliche Besiedlung der polnischen Ostseeküste.— In: Congressus Secundus Archaeologorum Balticorum Rigae. Riga, 1931, p. 55—64.
- Krzak Z.** The Ziota Culture.— In: The Neolithic in Poland. Wrocław—Warszawa—Kraków, 1970, p. 333—355.
- La Baume W.** Ein steinzeitlicher Wohnplatz der Nordeurasischen Kultur bei Petrikken, Staatsforst Nemunden, Memeldelta.— Zeitschrift der Altertumsgesellschaft Insterburg, 1939, 22, p. 11—16.
- Laul S.** Tekstiilijälgedest keraamikaleidudel Eestis.— In: Pronksiajast varase feodalsmini. Tallin, 1966, p. 96—101.
- Lehr-Splawiński T.** O pochodzeniu i praojczyźnie Słowian. Poznań, 1946.
- Loze I.** Jauns neolita laikmeta kapulaiks Austrumlatvija.— ZAV, 1968, 4, p. 29—37.
- Loze I.** Akmens laikmeta dzintara rotas Lubānas zemīnē.— Arheoloģija un etnogrāfija, 1974, 11, p. 53—62.
- Loze I.** Neolithic amber ornaments in the eastern part of Latvia.— Przegląd Archeologiczny, 1975, 23, p. 49—82.
- Machnik J.** The Corded Ware Culture and Cultures from the Turn of the Neolithic Age and the Bronze Age.— In: The Neolithic in Poland. Wrocław—Warszawa—Kraków, 1970, p. 383—430.
- Niederlender A., Lacam R., Arnal J.** Les dolmens de Salers.— Bulletin de la société préhistorique Française, 1959, 56: 7—8, p. 456—461.
- Okulicz J.** Pradzieje ziem Pruskich od późnego paleolitu do VI w.n.e. Wrocław—Warszawa, 1973.
- Petrulis J.** Zemaičių sodybos aptvarai ir tvoros.— Gimtasis kraštas, 1940, 1(24), p. 70—73.
- Puzinas J.** Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenys. K., 1938.
- Ränk G.** Peipsi kalastusest.— Öpetatud Eesti Seltsi kirjad, 1934, 2.
- Raschke G.** Mattenabdrücke auf jungsteinzeitlichen Tongeräten von Succase, Kr. Elbing.— Elbinger Jahrbuch, 1938, 15, p. 39—44.
- Rimantienė [Jablonskytė] R.** Radikių (Kauno raj.) akmens amžiaus stovyklos.— MAD, A 1(18), 1965, p. 33—45.
- Rimantienė R., Dvareckas V., Kudaba Č.** Apie Pajūrio pelkės archeologinių radinių slūgsojimo sąlygas.— AMDG, 1971, 8, p. 131—139.
- Rimantienė R.** Šarnelės (Plungės raj.) stovykla.— Kn.: Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1972 ir 1973 metais. V., 1974, p. 7—9.
- Rimantienė R.** Neolito gyvenvietė Nidoje.— Kn.: Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1974 ir 1975 metais. V., 1977, p. 5—10.
- Rimantienė R.** Neolito gyvenvietės Nidoje tyrinėjimai 1976 ir 1977 metais.— Kn.: Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1976—1977 metais. V., 1978, p. 77—83.
- Rimantienė R.** Sventoji I. Narvos kultūros gyvenvietės. V., 1979.
- Schieferdecker W.** Bericht über eine Reise zur Durchforschung der Kurischen Nehrung in archäologischer Hinsicht.— Schr PÖG, 1873, 14, p. 33 ir kt.
- Sirelius U. T.** Die Volkskultur Finnlands. Jagd und Fischerei in Finnland. Berlin—Leipzig, 1934.
- Strahm Ch.** Die Gliederung der schnurkeramischen Kultur in der Schweiz.— Acta Bernesia, 1971, 6.
- Struve K.** Die Einzelgrabkultur in Schleswig-Holstein und ihre kontinentalen Beziehungen. Neumünster, 1955.
- Sturms E.** Latvijas akmens laikmeta materiāli. 1.— In: Latviešu aizvēstures materiāli. Riga, 1936, 2.
- Sturms E.** Der ostbaltische Bernsteinhandel in der vorgeschichtlichen Zeit.— Commentationes Balticae, 1953, 1, p. 167—205.
- Sturms E.** Der Bernsteinschmuck der östlichen Amphorenkultur.— Rheinische Forschungen zur Vorgeschichte, 1956, 5, p. 13—20.
- Sturms E.** Betrachtungen zum Ursprungs- und Herkunftsproblem der Becherkultur.— SMYA, 1957, 58, p. 268—296.
- Sturms E.** Die steinzeitlichen Kulturen des Baltikums. Bonn, 1970.
- Tetzlaff W.** The Rzucewo-Culture.— In: The Neolithic in Poland. Wrocław—Warszawa—Kraków, 1970, p. 356—365.
- Tischler O.** Bericht über die prähistorisch-anthropologischen Arbeiten der Physikalisch-Ökonomischen Gesellschaft.— Schr PÖG, 1877, 18, p. 258 ir kt.
- Tischler O.** Beiträge zur Kenntnis der Steinzeit in Ostpreußen und den angrenzenden Gebieten.— Schr PÖG, 1882, 23, p. 17 ir kt.
- Tischler O.** Bericht über die archäologisch-anthropologische Abteilung des Provinzial-Museums der Physikalisch-Ökonomischen Gesellschaft bei Gelegenheit der Feier des 100-jährigen Bestehens der Gesellschaft 1890.— Schr PÖG, 1891, 31, p. 85—104.
- Topelius G.** Ett fiskstångsel från stenåldern.— SMYA, 1912, 26, p. 227—232.
- Vilkuna K.** Unternehmen Lachsfang. Helsinki, 1975.
- Vitauskas A.** Statybinės miško medžiagos apdirbimas.— Gimtasis kraštas, 1940, 1—4(24—27), p. 35—43, 127—136, 247—253.
- Wisłaniński T.** The globular amphora culture.— In: The neolithic in Poland. Wrocław—Warszawa—Kraków, 1970, p. 178—231.
- Zagorskis F.** Kreiču neolita kapulaiks.— Arheoloģija un etnogrāfija, 1961, 3, p. 3—18.
- Zagorskis F.** Kreiču neolita apmetne.— ZAV, 1963, 4(189), p. 23—35.
- Zagorskis F.** Zvejnieku akmens laikmeta kapulauka apbedījumu tipologija un chronologija.— Arheoloģija un etnogrāfija, 1974, 11, p. 7—24.
- Zurek J.** Osada k młodszej epoki kamiennej w Rzucewie, pow. wejherowski, i kultura rzucewska.— Fontes Archaeologici Posnanienses, 1954, 4, p. 1—42.
- Артеменко И. И.** Племена верхнего и среднего Поднепровья в эпоху бронзы. М., 1967.
- Березанская С. С.** О так называемом общеевропейском горизонте культур шнуровой керамики Украины и Белоруссии.— СА, 1971, 4, с. 35—48.
- Брюсов А. Я.** «Сетчатая» керамика.— СА, 1950, 14, с. 287—305.

- Брюсов А. Я.** Свайное поселение на р. Молдоне и другие стоянки в Чарозерском районе Вологодской области.— МИА, 1951, 20, с. 7—76.
- Буров Г. М.** О поисках древних деревянных вещей и рыболовочных сооружений с старичных торфяников равнинных рек.— КСИА, 1969, 117, с. 130—134.
- Буров Г. М.** Археологические памятники Верхней Свяги. Ульяновск, 1972.
- Ванкина Л. В.** Торфяниковая стоянка Сарнате. Рига, 1970.
- Гурина Н. Н.** Древние кремнедобывающие шахты на территории СССР. Л., 1976.
- Долуханов П. М., Левковская Г. М.** История развития природной среды и первобытных культур на востоке Латвии в голоцене.— В кн.: Палинология голоцена. М., 1971, с. 53—62.
- Исаенко В. Ф., Чернявский М. М.** Новые данные по спорным вопросам бронзового века Белоруссии.— В кн.: Белорусские древности. Минск, 1967, с. 155—181.
- Кларк Дж. Г. Д.** Доисторическая Европа. М., 1953.
- Крайнов Д. А.** Древнейшая история Волго-Окского междуречья. Фатьяновская культура II тысячелетия до н. э. М., 1972а.
- Крайнов Д. А.** Исследования верхневолжской экспедиции в Ярославской, Ивановской и Калининской областях.— В кн.: Археологические открытия 1971 года. М., 1972б, с. 48—50.
- Левенок В. П.** Новые раскопки стоянки Подзорово.— КСИА, 1969, 117, с. 84—90.
- Лозе И. А.** Новый центр обработки янтаря эпохи неолита в восточной Прибалтике.— СА, 1969, 3, с. 124—134.
- Лозе И. А.** Раскопки на стоянке Абора в Лубанской низменности.— В кн.: Археологические открытия 1970 года. М., 1971, с. 335—336.
- Лозе И. А.** Поздний неолит и ранняя бронза Лубанской равнины. Рига, 1979.
- Моора Х. А.** О древней территории расселения балтских племен.— СА, 1958, с. 9—33.
- Паавер К.** Формирование териофауны и изменчивость млекопитающих Прибалтики в голоцене. Тарту, 1965.
- Римантене (Яблонските) Р.** Стоянка каменного века Эйгугляй.— В кн.: Труды Прибалтийской объединенной комплексной экспедиции. М., 1959, I, с. 11—31.
- Римантене Р. К.** Стоянки раннего неолита в юго-восточной Литве.— В кн.: Древности Белоруссии. Минск, 1966, с. 54—62.
- Третьяков П. Н.** Восточнославянские племена. М., 1953.
- Федоров В. В.** Рыболовные снаряды неолитической эпохи из долины р. Оки.— СА, 1937, 2, с. 61—70.
- Федоров В. В.** Плехановская неолитическая стоянка.— МИА, 1953, 39, с. 293—441.
- Янитс Л. Ю.** Поселения эпохи неолита и раннего металла в прудье р. Эмайыги. Таллин, 1959.

RODYKLĖ

Akmens dirbiniai

gludintuvas 73
kabučiai 45, 48, 51
kapliai 20, 22, 23, 72
kirveliai (itveriamieji) 22, 23, 71, 72
kirveliai su skyle kotui 22, 23, 26, 72
kirviai (laiviniai) 22, 24, 25, 26, 68
pasvarai 12, 13, 19, 67, 68, 69, 73
skobteliai 22, 24, 68

Gintaro dirbiniai

grandys 45, 48, 49, 50, 51, 69, 70
kabučiai 45—48, 49, 68, 69—73
rutuliniai ir apskriti karoliai 50, 73
sagutės 47—50, 68—73
saviti dirbiniai 47, 49, 51
skridiniai 45, 49, 51, 68, 73
vamzdeliniai karoliai 47, 48, 50, 68—71

Medžio, žievės bei karnos dirbiniai

branktai (tinklo) 11, 12, 67
bučiai 10, 12, 18, 19, 67
buožės galva 10, 67
butiniai 11, 13, 67
dembliai 32, 35, 66, 67
dubenys 32—34, 67
geldos 32, 34, 35
iečių antgaliai 9, 10, 67
iečių kotai 8, 69
irkrai 11, 13, 67
kalnų moveles 24, 25, 27, 33
kapliai 11, 20, 67
karna 12

kūlės 25—27
luotas 13, 69
pliauškos (baldokai) 10, 13, 68
plūdės 10, 13, 67, 68
šakės žuvims gaudyti 11, 12, 67
šaukštai 32, 33, 67

Titnago dirbiniai

antgaliai (lancetiniai) 8, 9, 65, 66, 70, 72
antgaliai (lapeliniai) 8, 9, 72
antgaliai (rombiniai) 8, 9, 70
antgaliai (trapeciniai) 8, 9, 65, 66, 70, 72
antgaliai (trikampiai) 8, 9, 65, 68—72
grandukai 27—29, 31, 70, 72
gražteliai, ylos 27, 28, 30, 31, 72
gremžtukai 27—29, 30, 31, 68—72
ietigaliai 8, 9, 69, 70, 72
ietigalių ašmenėliai 8, 9, 72
kalteilių ašmenėliai 21, 24, 68, 71
kirviai 21, 23, 24, 65, 69, 70—72
muštukai 31
peiliai, skeltės 29, 30, 31, 70, 72
réžtukai 29, 31, 66, 69, 71
skaldytiniai 26—28, 69, 70, 72
skiltuvai 31
specialūs dirbineliai 30, 31, 70

Kiti

aptvaras 36—44, 67, 68
kultūriniai augalai 19, 66
naminių gyvuliai 19
užtvanka k3—18, 69
žvérių dantys 45, 51

IVADAS	3	PAPUOSALAI IR KULTO PÉDSAKAI	45
VIRVELINÉS KERAMIKOS KULTURA IR LIETUVOS NEOLITAS	4	Gintariniai kabučiai 46. Sagutės 48. Vamzdeliniai karoliai 50. Grandys 50. Skridiniai 51. Žvérių dantų kabučiai 51. Akmeniniai kabučiai 51. Stiliaus ir tikėjimo kaita 51	
PAMINKLŲ SITUACIJA, GAMTA, CHRONOLOGIJA	6	KERAMIKA	53
VELYVOJO NEOLITO VISUOMENINIS UKIS IR JO INVENTORIUS	8	1A gyvenvietės keramika (Taurės 53. Plačiaangliai puodai 57. Dubenys 57. Stambios rumbais papuoštos puodynės 58. Amfora 61). 2A gyvenvietės keramika (Taurės 61. Amfora 61). 9-o ploto keramika 62. Kitų gyvenviečių keramika 63. Keramikos raida 63	
Pasisavinamasis ūkis. Medžioklė (Strėlės ir ieštys 8. Ietigaliai 8. Strėlių antgaliai 9). Zūklė (Šakės žuvims gaudyti) 12. Tinklai 12. Branktai 12. Pasvarai 12. Plūdės 13. Velkamasis tinklas — kiudelis 13. Baldokai-pliauškos ir atsispiriamosios kartys 13. Luotai 13. Irklai 13. Užtvanka 13. Bučiai 18)		ETNINĖ PRIKLAUSOMYBĖ IR RYSIAI SU KITOMIS KULTŪROMIS	65
Gamybinio ūkio pradžia (Naminiai gyvuliai 19. Kultūriniai augalai 19. Kapliai 20)		Bendraeuropinio horizonto palikimas 65. Santykiai su Narvos kultūra 65. Baltų susidarymas 65. Mai-nai su kaimyninėmis gentimis 66	
NAMŲ UKIO INVENTORIUS	21	PAMINKLŲ TYRINEJIMAI	67
Įrankiai (Išveriamieji kirviai 21. Skobtai 24. Movelės 24. Kirviai su skyle kotui 24. Kūlės 26. Titnago skaldytiniai 27. Gremžtukai ir grandukai 28. Režtukai 29. Peiliai 29. Grąžteliai 30. Retušuotos nuoskalos 31. Skiltuvai 31) Narmų apyvokos reikmenys (Dubenys ir geldos 32. Saukštai 32. Demblys 32)	36	ШВЯНТОЙИ (РАСКОПКИ ПОСЕЛЕНИЙ ЖУЦЕВСКОЙ КУЛЬТУРЫ) РЕЗЮМЕ.....	74
STATINIAI		SVENTOJI (AUSGRABUNGEN DER HAFFKÖSTENKULTURSIEDLUNGEN) ZUSAMMENFASSUNG	78
		LITERATŪRA	83
		RODYKLĖ	86

Rimantienė R.
Ri71 Šventoji.— V.: Mokslas, 1980.—

A n t r a š e: LTSR MA Istorijos in-tas.
[Kn.] 2. Pamarių kultūros gyvenvietės. 1980.88 p., iliustr. Santr. ir iliustr.
sarašai rus., vok. Bibliogr.: p. 82-85. Rodyklė:

Knygoje nagrinėjami vėlyvojo neolito Pamarių kultūros paminklai, aptiktí pelkėse
prie Sventosios kaimo (Kretingos raj.).

0507000000

R 10602—194
M854(08)—80 8—80

902.6+9(TL)11

Римуте Константиновна Римантене. ШВЯНТОИИ II. ПОСЕЛЕНИЯ ЖУЦЕВСКОЙ КУЛЬТУРЫ. На
литовском языке. Вильнюс, «Мокслас», 1980. Отв. редактор кандидат исторических наук А. Таута-
вичюс

Rimutė Rimantienė. SVENTOJI II. PAMARIŲ KULTŪROS GYVENVIETĖS. Redagavo istorijos mokslui
kandidatas A. Tautavičius. Redaktorė D. Leščinskienė. Viršelio dailininkas K. Orentas. Meninis redak-
torius A. Žvilius. Techninė redaktorė A. Plauškienė. Korektoriės: G. Zirgulytė, T. Opanavičiūtė.
IB Nr. 1422

Duota rinkti 1980.04.16. Pasirašyta spausdinti 1980.08.29. LV 14578. Formatas 84×108^{1/8}. Popierius — spa-
dos Nr. 1. Sriftas — 10 p. literatūrinis. Spauda — iškilioji. 9,28 sp. l., 10,51 apsk. l. l. Tiražas 5000 egz.
Užsak. Nr. 4004. Kaina 1,80 rb.
„Mokslas”, Vilnius, Zvaigždžių g. 23. Spaustino spaustuvė „Pergalė” Vilnius, Latako g. 6.

1,80 Rb